

EGYÜTT

IRODALOM - MŰVÉSZET - KULTÚRA

2006
1
EGYÜTT

A MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉG KÁRPÁTALJAI ÍRÓCSOPORTJÁNAK FOLYÓIRATA
AZ 1965–67 KÖZÖTT UNGVÁRON MEGJELENT SZAMIZDAT KIADVÁNY JOGUTÓDJA

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Elnök: Vári Fábián László

Főszerkesztő: Nagy Zoltán Mihály

Tagok: Barzsó Tibor (olvasószerkesztő), S. Benedek András (főmunkatárs, alapító főszerkesztő 1965-67), Botlik József, Dupka György (lapigazgató), Fodor Géza, Füzesi Magda, Horváth Sándor, Ivaskovics József (művészeti szerkesztő), Penckófer János, Pomogáts Béla

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

Megjelenik negyedévente az Intermix Kiadó, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, a Nemzeti Kulturális Alapprogram, az Illyés Gyula Közalapítvány és a Credo Alapítvány támogatásával

Levélcím: Nagy Zoltán Mihály, 90221 Csonkapapi, Mező u. 168., Beregszászi járás, tel.: 06 70 231 72 20.

Versrovat: Vári Fábián László, 90255 Mezővári, Városderék u. 28., Beregszászi járás, vez. tel.: (00 380 31 41) 73 2 01, mobil: 06 20 334 34 69

A szerkesztőbizottság ungvári címe: 88000 Ungvár, Babuskin tér 5/a,
tel.: (00 380 31 22) 4 37 37, fax: (00 380 31 26) 1 70 27

E-mail: titkarsag@mekk.uz.ua; <http://www.hhrf.org/mekk/egyutt>;
<http://epa.oszk.hu/00500/00595>

Felelős kiadó: Dupka György

Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége, 88000 Ungvár, Babuskin tér 5/a

E-mail: gyorgy@d.uzhgorod.ua

Tördelés, képfeldolgozás, nyomdai előkészítés: CA Stúdió. Készült a Borneo Kft-ben.

A címlap Orosz István grafikusművész munkája.

Terjesztő: Ugocsa Könyvesbolt-hálózat, dr. Kovács Elemér és Kovács Katalin.

Tel./fax: 8 243 214 54, Nagyszőlős, Gagarin út 47.

Magyarországon terjeszti a Kárpátaljai Szövetség, Magyarok Háza,
1052 Budapest, Semmelweis u. 1/3.

Lapengedély száma: 3 T No. 188

A folyóiraton nyereség nem képződik

TARTALOM

- 5 BAKOS KISS KÁROLY:** Legyen vers, Így, Utcazenész (versek)
- 6 LENGYEL JÁNOS–BAKOS KISS KÁROLY:** Lehetőség és felelősség (interjú)
- 9 PENCKÓFER JÁNOS:** [Meggyengültem, Uram...] (vers)
- 11 ZSELICKI JÓZSEF:** piros, fehér, zöld (versek)
- 13 POMOGÁTS BÉLA:** Szabó Dezső Ungváron (előadás)
- 18 S. BENEDEK ANDRÁS:** Munkács (vers)
- 19 CZÉBELY LAJOS:** Quo vadis? (vers)
- 20 VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ:** Tábori posta (regényrészlet)
- 28 NAGY ZOLTÁN MIHÁLY:** Mitől prüszköl a szerkesztő? (jegyzet)
- 29 FERENCZI TIHAMÉR:** Időtlenül, Film (versek)
- 30 BECSKE JÓZSEF LAJOS:** átkozott szerepben (vers)
- 31 HORVÁTH SÁNDOR:** Álmos tájakon járok (novellák)
- 34 SZILÁGYI SÁNDOR:** duality, hallgatagon elkapta fogával a golyót (versek)
- 36 VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ:** Ördöglakat (vers)
- 37 BARTHA GUSZTÁV:** Panoptikum (dráma, folytatás)
- 46 MESTER MAGDOLNA:** Tetszhalottak balladája (vers), Dobozházak mentén, Futószalag (versprózák)
- 48 HEVESIKOVÁCS JÁNOS:** Látomás XIII., labirintus, szellem-paripa, para-doktor, kiszólás (versek)
- 50 A részeges anya eladja lányát, A leányanya (ruszin népballadák VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ fordításában)**

- 52 BERTHA ZOLTÁN: Szépség és méltóság (tanulmány)
- 57 TÓTH FERENC: Mérföldkö(ny)vek (olvasói jegyzet)
- 59 S. BENEDEK ANDRÁS: József Attila – ruszinul, avagy kisebbségi kultúrák sorsa Európában (tanulmány)
- 63 BARZSÓ TIBOR: Kétnyelvű József Attila-kötet (recenzió)
- 66 KOVÁCS GÁBOR: Vallásos-metafizikai motívumok Mester Magdolna költészetében (tanulmány)
- 71 KUDLA GYÖRGY: Új kötet a Hodinka-hagyatékából (könyvismertetés)
- 73 MÁRKU ANITA: Társadalomtudományi tanulmányok Kárpátaljáról (recenzió)
- 75 KOVÁCS ANDRÁS: Barangolás Kárpátalján (könyvismertetés)
- 77 BOTLIK JÓZSEF: A miniszterelnöki bársonyszéktől a börtönig (tanulmány)
- 93 D. GY: Művelődési életünk krónikája
- 98 Új könyvek
- 98 Szerzőink
- KOSZTOLÁNYI DEZSŐ – KOCSIS CSABA: Apámmal utazunk... (megzenésített vers)
- JUHÁSZ GYULA: Testamentom (vers)

LEHETŐSÉG ÉS FELELŐSSÉG

*Beszélgetés Bakos Kiss Károlyllyal,
az Együtt Nívódíj kitüntetettjével*

– *Ismeretlenül jelentél meg a kárpátaljai magyar irodalom palettáján. Mit kell tudni Bakos Kiss Károlyról, a költőről?*

– Egy ténnyel kezdeném: indulásomban jelentős szerep jutott neked, mert határozatlanságomat megkerülve közvetítetted írásaimat az egyetlen kárpátaljai magyar irodalmi folyóirathoz. Egyébként 1977-ben születtem Beregújfaluban. Gyerekkorom ambivalens megítélése mellett is ez jelenti számomra az otthonot, s annak ellenére, hogy időm nagy részét a magyar fővárosban töltöm, a nagyobb ünnepekre mindig hazamegyek. Ha a körülményeim engedik, egy-két nyári hónapra szintén ide, szülőfalumba vonulok vissza a nagyváros zsúfoltsága elől. Visszatérve az eredeti gondolatmenethez, az elemi és általános iskolai tanulmányok után a Beregszászi Kossuth Lajos Középiskolában érettségiztem. Nem sokkal ezután felvettek a budapesti előkészítő intézetbe, ahol a jogi kart céloztam meg. Ekkor úgy éreztem, kitágult körülöttem a világ. Azonban rádöbbsentem arra is, hogy semmiképp nem szeretnék jogász lenni, ezért a bölcsészkarra felvételiztem, de a szóbeli vizsgára már nem mentem el. Majdnem tíz éves intermezzo vette kezdetét, amit az önkeresés időszakának nevezhetnék. Haza nem akartam menni. Mellesleg, hogy ez a fogalom – *haza!* – valójában mit takar, azt amúgy is csak a szűkebb hazájától távol érti meg az ember. Azt akartam, hogy magamra legyen utalva, hogy szabad legyen. Valójában sodródtam. Sokféle, hosszabb-rövidebb ideig tartó munkákból tartottam el magamat, közben autodidakta módon épültem. Mindent egybevetve: ezek a hányattatott évek érleltek igazán férfivá. A mélyreható, gyakorta keserű tapasztalatok felvérteztek, megtanítottak Élni. Jelenleg megnyugodni látszom. Az ELTE történezhallgatójaként tanulok, emellett korrepetálok, vagy ahogy mondani szoktam: „magántanárokodom”.

– *Mióta foglalkozol a költészettel, mi készítetett arra, hogy tollat ragadj?*

– Voltaképpen mindig is a művészet körül tébláboltam. Kezdetben annak előadói ágához mutatkozott bennem nagyobb affinitás. Gyerekként Punykó Mária gyűjtéséből adtam elő – jellemző dialektusban – beregújfalui cigány népmeséket, a visszajelzésekből ítélve sikerrel. A nyelv, mint „mágikus anyag”, szépségével már ekkor felvillantotta megformálhatóságának lehetőségeit. Bár a varázslatot még hosszú ideig csak előadóként közvetítettem. Az irodalomhoz tehát eszmélésem óta szoros kapcsolat köt, a vers- és prózamondó versenyeken való gyakori részvételem okán is. Első verseimet úgy tizenkét éves korom körül írtam, de jobbára nem mutattam meg senkinek.

Az idő tájt inkább befogadó és közvetítő voltam, abban viszont intenzív. Minden elem kerülő verses szöveget elolvastam, így teszek ma is. Elemi erővel hatott rám a kötött formák zeneisége, akusztikája, a szöveg képi megjelenítettsége. Az átélt katarzisok végül teljesen szétfeszítették a csak befogadói hozzáállást. Tizenhét évesen már költő akartam lenni. Néhány olyan szerzeményem is erre az időre datálható, melyeket csak 2005-ben publikált szinte egyszerre az *Együtt* és a *Hitel*. Önálló produktummal tehát sokáig nem mertem előállni. Úgy gondoltam, az idővel érve még találhatok majd bennük csiszolnivalót. Azt hiszem, nem döntöttem rosszul. A kérdés második felét illetően pedig csak egy megmagyarázhatatlan „kényszer” lehet a felelet.

– *Verseidben feltűnően sok a távol-keleti motívum. Beszélnél kapcsolatáról a kínai költészettel?*

– Bizonyos időközönként figyelmem más-más kultúrkörök felé fordul. Hála nagyjaink kiváló fordításainak, módom nyílt rányitni a Távol-Keletre is. Határozottan izgalmas szellemi séta. Ami primer élményként is megdöbbenett: a kínai és a japán líra maga a parányi képekbe foglalt világmindenség. Amellett, hogy filozófiai tapasztalatokat tömörít, eközben remekművei által mégis éterien könnyed és érzéki. Egyszerre súlyos és lebegő. A japán haiku még koncentráltabb: csupa sugallat, érintés, megütött hangvilla. E kultúra jellemzője még a hangsúlyos szocialitás. Az egyéniség alig sejlik át a mű szövetén, ha mégis, azt szégyenlősen teszi, s csak ha már feltétlenül szükséges. Civilizációjuk folytonossága ellenére érzékelésük frissebb. Témaviláguk viszonylag szűk. Csak a lényeges dolgokat emelik verssé, akkor is, ha az csupán egy fűszálon ülő harmatcsepp szépsége. Mert a természetet is lényegesnek tartják. A kínai vers sohasem tárgyában, hanem kifejezőmódjában eredeti. Költészetük kapcsán az elemző Kosztolányit idézve: „a jó költőknek csak szavuk van, rímük van, formájuk van”. Ázsia fiatal, Európa öreg. A keleti ember a jelenségek pusztá észlelésekor is gyönyört tapasztal, mert egyszerre van tudatában önnön öröklétének és a jelenlét pillanatnyiségének. Ezzel merőben ellentétes az engem szintén megérintő Mediterráneum vérbő individualitása. Ezekkel a kitekintésekkel azonban elsősorban a saját kultúránkat szeretném mélyebben megérteni. Milyen is az a Kelet, amely elengedte, s milyen az a Nyugat, mely befogadta a magyarságot. Meg aztán, József Attilával szólva: „csak másban moshatod meg arcodat”.

– *Egy évvel ezelőtt debütáltál az Együttben, s azóta a folyóirat állandó szerzője vagy. Ezt megelőzően jelent-e meg versed más lapokban?*

– Itt elsőként az ezredforduló körüli *Beregi Hírlapot* kell említenem, a Füzesi Magda által összeállított irodalmi rovat apropóján. Ezt követően a Tóth Károly szerkesztette *Szivárvány*, anyaországi vonatkozásban a *Kláris* közölte írásaimat, alkalmi megnyilvánulások formájában.

– Az említett publikációk után hosszú évekre elhallgattál, mígnem tavaly – szűkebb pátriánk költőóriását idézve – kiforrott költőként robbantál be az irodalomba. Tudatos volt ez a kivárás, vagy az önbizalomhiány következménye?

– Bizonyos részben mindkettő. Közben ugyanis megismertem és megszerettem Pilinszky János költészetét, aki köztudottan önálló arculattal jelentkezett. Szerettem volna követni ebben a példáját. Emellett esztenséget nem kívántam publikusnak tudni. Az önbizalomhiány kategóriáját pedig talán érthetőbbé teszi a tény, hogy az írott szó szent.

– *Távlati terveid között szerepel-e egy önálló verseskötet összeállítása? Tudomásom szerint ez irányban már kaptál biztató ígéreket.*

– Igen. Szerencsére mindkét felvetésre igennel válaszolhatok. Úgy tűnik, igény is mutatkozik rá. Meg aztán: nem túl kellemes az asztalfióknak írni, bár abban semmi sem gátol meg. Valljuk be, az ember mégis csak azért ír, hogy valaha olvassák.

– *Pilinszkyt már említetted. Rajta kívül kik azok a költők, akiknek a költészete igazán megérintett?*

– A válasz sokszögű. A példakép, mint fogalom, egyébként is sajátos előjellel bír környezetünkben. Mindezt félretéve, óriási hatást gyakorolt rám Kosztolányi artisztikuma, Szabó Lőrinc mesterien dísztelenített díszei, áthajlásokba rejtett halk összecsengései. József Attila „összese” egy időben valósággal a bibliámmá vált, költészetének roppant átütő ereje okán. De Radnóti, Dsida földöntúli angyalisága, vagy Weöres Sándor (aki önmaga is önálló univerzum) már-már pazarlóan sokszínű képi- és hangvilága is formáló erő volt. A kortársakat is ideértve az idők végezetéig sorolhatnám a hatásokat, mert végtelenül gazdagok vagyunk. Magam talán csak egyedi szintézisre törekszem.

– *Mit jelent számodra az Együtt Nívódíja?*

– Mivel nem lényegtelen, kik és miért ítelték meg számomra: felhatalmazást és lehetőséget, hogy a magam módján tehessem a dolgomat, hogy úgy lehessen médium, ahogyan más nem lehet. De persze az ezzel járó nem kevés felelőséget is jelenti.

– *Mi a véleményed a Kárpátalján művelt magyar irodalomról, annak helyzetéről az egyetemes magyar irodalmon belül?*

– Sokan mondják, hogy halott. Az anyaországban kanonizált irányzatok kapcsán is gyakori a hasonló vélemény, mivel alig olvassák. Többnyire csak a szerzők és a kritikusaik. Erre a kérdésre némi ironiával csak a népi bölcsességgel lehet válaszolni: kinek halálhírért keltik... Meg aztán az élet mindig megteremti a maga szükségleteit. Az irodalom léttérében is. Ez – fordítottan is érvényesülő módon – a szerves létezők törvénye.

Lejegyezte: LENGYEL JÁNOS

[MEGGYENGÜLTEM, URAM...]

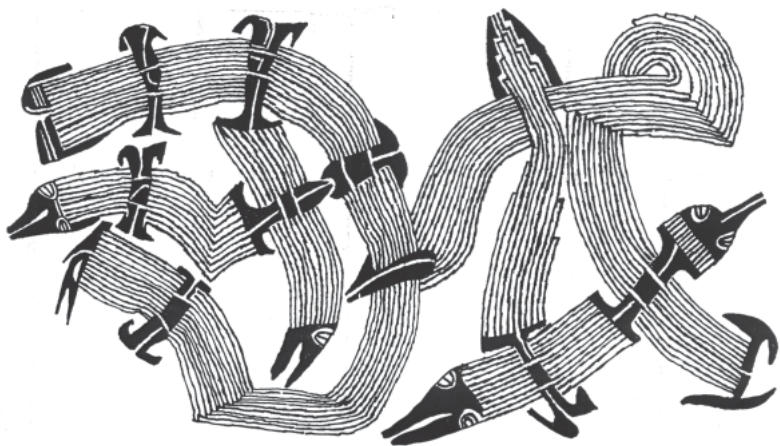
*Meggyengültem, Uram; így a Szarvasok
Zsoltáraival nem indulhatok feléd:
a digitállelkészek hálózatfóhászai
még most is úgy zsibbasztanak, mint
eredendő bűneim, mintha csak
emberi beszédem nem is áldozata
lett volna azoknak, s mintha szarvas-
szavaimmal is úgy kéne megszólalnom,
mint a meghirdetett világüdvük,
mintha sosem lettem volna angyal-
harcok hőse, Papó kis vitéze, akit
egyetlen bölcsesség-kérésre kértek,
hogy legyen meg a Te akaratod; a Te
akaratod.*

*Legalább a szegény jó nyom-követőm,
a szegény jó Apám fegyvert ne fogott
volna, s akkor én sem kőszavakkal
indulok neki, hogy énrám ő sohase
célozzon, sohase hívjon, mert nekem
az ő hazája többé nem lehet hazám, én
őt a szarvaimra tűzöm, s izzé-porrá
zúzom; jaj, hogy Édesanyámnak én mit
üzenem, inkább mondtam volna: egyszem
fia fájdalom-fájl, egyszem fiát hős
kibernetikánk janicsárjává tették,
és nem, hogy többé sosem láthatja
már arcomban az arcát; arcomban
az arcát.*

*Ne ígyak Tiszta Forrásból, ne fogadjon
be a Szarvas-Zsoltárok Magukból
Megújuló Kórusa, ha tudtam: ezt
jelenti majd a málépagácsák és
krumpligancák friss melege, Papó
réznyelű bicskáján a szalonnazsír*

*megcsillanása, hogy mit is ropog a
venyige tüze. a spórban dülő háború,
a Lajos bátya szájából kirajzolódó
csillagos nagyég, Doberdó, és a fél
láb, „azt a kutya szentjít”, hogy milyen
nagyon nagy művészet egy nemzet
alásüllyesztése; ó, egy nemzet alá-
süllyesztése.*

*Miféle büszke vad ez, melyik büszke
nép fia ez, kérdeznék – na, szép kis
újhaza-hordozó, mondanák, ha bárki
látná ezt a kisebesedett, kivérzett
térdet, hogyha megmásulás-kereső
programmal, hogyha műangyalideg-
érzékelőn keresztül befoghatnák
ezt a Hozzád-fordulásom, ezt a
Szarvasok Zsoltáiraira fölkészítő
mormolást, de úgy se, Uram, úgy se
értenék, miféle Súlyod van Neked, mely
évszázadok óta megújulva szakad a
fejünkre, s mégis fölfelé emel; mégis
fölfelé emel.*

ZSELICKI JÓZSEF

*és akkor
a nap a földre száll*

piros

*a tűz csodája
sárgában
senyved*

*felnéz a napba
a pici parázs
látok
fent kékeket*

*a lenti tóban
zöldebb
az ég*

*a pipacsra
rászólt a hajnal*

*

vándoroltak a fellegek

fehér

*ha a hegyekre
pattannak
az akaratok
hiába csámcsog
a jámbor idő*

*s fűszál
kínálja magát
nyalintó nyelvre
barom bömbölhet
jászla előtt*

*az egek
az egek*

*a kék az enyém
zöldet lép
a rét
talpam alatt*

*

*az eső gyepre hull
zöld
itt
ennél az ivókútnál
törte nyakát
a tatár*

*lova se volt
ivott a muszka
erdőnkre bömbölt
tankja csöve
hegyet is látott
visszanézett*

*pázsitra lépnék
de
szántani kell*

POMOGÁTS BÉLA

SZABÓ DEZSŐ UNGVÁRON*

Szabó Dezső 1914. szeptember 6-án érkezett Ungvárra és 1917 júliusában költözött át Lőcsére, mindkét városban az állami reálgimnázium tanáraként tevékenykedett. Fiatal pedagógusként szinte mindenütt botrányok fűződtek a nevéhez: kiváló egyetemi tanulmányok után, amelyeket a Budapesti Eötvös Kollégiumban, olyan diáktársak között abszolvált, mint Kodály Zoltán, Horváth János, Szekfű Gyula, Pais Dezső, Gerevich Zoltán, Balázs Béla, Kuncz Aladár és Laczkó Géza – valamennyien később a magyar szellemi élet vezető személyiségei –, nos, kiváló egyetemi tanulmányok után először Székesfehérváron, majd Nagyváradon, Székelyudvarhelyen, Sümegen, Ungváron, végül Lőcsén tanárkodott, mindenütt valamilyen konfliktus előzte meg többnyire kényszerű távozását. Sümegen „vallásgyalázás” miatt indítottak ellene fegyelmi eljárást, Ungváron pedig „hazaárulási” pörbe akarták keverni, minthogy egyik újságcikkében a franciákat dicsérte és a németeket becsmérelte.

Az ungvári katonai bíróság végül ejtette az ügyet, pontosabban a polgári bírósághoz tette át, amely az író végül is felmentette. A Monarchia idején, ebből az esetből is kitetszik, valamennyire működött a bírói függetlenség intézménye – mint ahogy természetesen működött az a hagyományos, manapság is bőven tapasztalható mentális reflex is, amelynek értelmében, ha valaki egy bizonyos politikai csoportosulás követelményeinek nem megfelelő nézeteket hangoztat, az természetesen „hazaáruló”.

Ungváron, ezek szerint, közel három esztendő telt el Szabó Dezső, és ez a három év kétségtelenül írói pályájának: gondolkodásának és szellemi tájékozódásának meghatározó időszaka volt. Életrajzi vonatkozásban minderről viszonylag keveset tudunk, minthogy az életrajz legfontosabb forrása: az *Életeim* című önéletrajzi beszámoló éppen a sümegi tanárkodás leírásával szakadt meg; az író 1945 januárjában, Budapest ostromának napjaiban, viszonylag fiatalon, mindössze hatvanhat éves korában, szervezetének végzetes leromlása következtében hunyt el. Ha magyarán akarunk fogalmazni, így mondhatjuk: éhenhalt, szomszédai egy konyhaszekrénybe helyezve temették el a Rákóczi téren,

*Elhangzott 2005. december 2-án Ungváron, a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége és a Hungarológiai Központ szervezésében az író tiszteletére megtartott emlékülésen.

és csak később exhumálták és hantolták el a Kerepesi-úti temetőben. Az ungvári három esztendő krónikája következőképpen sohasem készült el.

Írói pályáján mindazonáltal meghatározóak voltak az ungvári évek, Szabó Dezső több területen is előre lépett, bátran mondhatjuk, hogy ekkor talált saját írói egyéniségére és feladatára. Két fontos területen is. Egyrészt a tanulmányírásban, minthogy a korábbi irodalmi tanulmányokat ekkor váltották fel társadalom- és nemzetpolitikai tanulmányai, közöttük azok, így *A francia pszichéhez* és *A francia lélek keresztmetszete* című írásai (az első a *Huszdik Században*, a második a *Nyugatban*), amelyekre az ímént utaltunk, és amelyek Szabó Dezső örök szerelme: a francia kultúra és szellem előtt hajtanak fejet. Ugyanekkor (szintén a *Huszdik Században*, az 1915-ös évfolyamban) látott napvilágot *Az individualizmus csödjé* című tanulmánya, de talán pontosabban fogalmazok, ha vitairatról beszélek, amely a 19. század individualista filozófiájának és művészetének alkonyáról beszél, és új, kollektivistá szellemiség előretörését jelenti be.

Szabó Dezső, nem egyedüli a 20. század első évtizedeinek európai gondolkodói közül, a történelemnek azt a zsákutcáját, amely az első világháború féktelen erőszakosságához vezetett, nagyrészt az elszabadult individualizmus következményének tekintette, ezért hirdetett új, kollektivistá világnézetet. (Persze nem sejtve, hogy az új kollektivistá szélsőséges kinövésai: a fasizmus és a kommunizmus még az első világháborúnál is szörnyősebb szakadékba fogják taszítani az emberiséget és a magyarságot!) Akkor, 1915-ben, a háborús pusztítás első esztendejében ő mindenesetre a féktelenül érvényesülő személyes érdek és az ezt igazoló individualista kapitalizmus számlájára írta azokat az embertelen borzalmakat, amelyeket a háború hozott.

Érdemes felidézni *Az individualizmus csödjé* című tanulmány zárórészletét: „Az új individualizmus mindjobban kezdi támadni a közösséget s annak alapdogmáját és diszciplináját. Egy darabig a közösséget fenntartja a megszerzett holt erő, s addig az individualizmus híveiből kerülnek ki a mártírok. Egyszerre aztán jön a nagy összeomlás, kitör a forradalom, tombol az individualizmus és kiadja minden új értékét. És ekkor aztán a mór mehet is, új szociális egység épül az új értékekkel s az elhatalmasodott individualizmust minden eszközzel el kell pusztítani. Ezen a történelmi ponton állunk most. Ezen a történelmi ponton állunk. Hiszem, hogy a világháború csak bevezető Európa államaiban a talán

ádázabb és komolyabb belső harcokhoz. Bár e harcoknak eredménye egy új, erős, termékeny emberegység lenne és lenne egy nagy halottja: a legfertelmesebb történelmi hulla, a szabadverseny-demokrácia.” E szavak mindenesetre prófétaiak voltak, a 19. század szabadversenyes kapitalizmusa az első világháború poklában, legalábbis erkölcsileg, kétségtelenül megbukott.

A pálya fordulatát másodszer a szépirodalmi alkotások megjelenése és elszaporodása jelezte, korábbi kezdeményezések nyomán az ungvári esztendőekben bontakozott ki igazán Szabó Dezső elbeszélő művészete. Ezekben az esztendőekben jelentek meg, többnyire a *Nyugat* hasábjain, első elbeszélései, több mint tíz elbeszélés, közöttük a nagyszerű *Tanárok* című novella, amely a századelő vidéki magyar nagyvárosaiban tevékenykedő pedagógusok életét és közérzetét mutatja be, *A gölem* című, amely a magyar expresszionista novellisztika egyik első példája, vagy azok az írásai (*A bujdosó királyfi*, *A fordított kukker*, *Szezám tárulj*, *Megtépzott napló*, *Damaszkusz felé*), amelyek többnyire a zseniális ember szenvedéseiről és küzdelmeiről kívántak képet adni. (Ezek a novellái az 1918-as *Napló és elbeszélések* című kötetben olvashatók.) Ugyancsak Ungváron készült és jelent meg Szabó Dezső első regénye, a *Nincs menekvés*. A regényben alakot öltő szándékot maga az írói előszó a következőkben világítja meg: „Az egész regény egyetlen tömör pszichológiai mondat, egyetlen egy alannal és egy tárggyal. Vergődő hősenek agóniája és halála. Minden egyéb csak annyiban van, amennyiben ennek az agóniának az eleme.”

A *Nincs menekvés* valójában Szabó Dezső legnagyobb és leghíresebb írói vállalkozását, *Az elsodort falu* című nagyregényt készítette elő. Ennek a regénynek a terve is Ungvárhoz fűződik, az író itt dolgozta ki művének, mondhatni, az „alaprajzát”, itt kezdett hozzá megírásához, amit azonban tanári hányattatásainak következő állomásán, Lőcsén fejezett be, hogy aztán a regény 1919 késő nyarán, még a „proletárdiktatúra” napjaiban kerüljön az olvasó elé. A *Nincs menekvés*ben kialakított írói tervet valójában ez a regény teljesítette be.

Helyesen állapítja meg Gombos Gyula az íróról szóló monográfiájában, hogy „*Az elsodort falu* a legnagyobb esemény Szabó Dezső életében, mert ő e regényben találta meg végleg önmagát. A benne addig gazdátlanul lobogó erők: hősi hajlam, tettvágy, igazmondó szenvedély végre megtalálták a maguk igaz ügyét, a magyar sorsot.” Szabó Dezső mindig is legfőbb munkájának tartotta *Az elsodort falut*, a magyar

társadalom egészéről akart képet adni, hite szerint e művével egészen új korszakot kezdett a magyar elbeszélő irodalom történetében. Egyszerre törekedett arra, hogy regénye alapos szociológiai analízis és a magyar társadalom további fejlődését kijelölő eszmék panorámája legyen. Valóban összegző alkotás, amely számot vet a kiegyezés utáni korszak történelmi tapasztalataival, kifejezi a háborúba taszított magyarság szenvedéseit, és előkészíti azt a „magyar forradalmat”, amelyre a háborús összeomlást követő kettős forradalmi átalakulásban csalódva Szabó Dezső oly igen vágyakozott.

Regényét nagyszabású szintézisnek szánta, abban az értelemben, ahogy erről a szintetikus regényalakzatról *Az elsodort falu* második kiadásának bevezetőjében beszélt. A regény, mint kifejti, „egy életrészt ad az elfutó időből”, és ezt „egy egyetemes szintézissé alakítja át, helyesebben: az író az egymásnak rohanó eseményekben, az összekuszáltan elfolyó emberi mozzanatokban meglát egy nagy egységet, s ennek az egységnek kivetítése a regény”. Ehhez hozzáfűzi még a következőt: „a regényben a művész egy sajátos értelmű külön egészet erőszakol ki az alaktalan, kezdet és vég nélküli életből.”

Szabó Dezső regénye a nagy történelmi eposzok freskószerű ábrázolásmódjával ad képet a magyar társadalomról, ennek a társadalomnak a többé-kevésbé egymástól elszigetelt rétegeiről: a földművelő parasztságról, a nemesi származású vidéki értelmiségről, a zömében idegen eredetű polgárságról vagy éppen a régi és az új arisztokráciáról. Gombos Gyula találó elemzése szerint a regény epikai világának három fontosabb „szintje” van. A regény „első” és „második” szintjének cselekménye viszonylag szűk körben, a távoli székely falu világában játszódik, igaz, semmiképpen sem függetlenül az országos eseményektől. Valójában a „harmadik” szintről nyílik a legnagyobb történelmi rálátás a háború mocskába merülő korszakra, ennek a korszaknak a társadalmi ellentmondásaira és politikai mulasztásaira, bűneire. *Az elsodort falu* epikai kompozíciójának kialakításában az írói perspektíva eme folyamatos kitágulásának is fontos szerepe van: a falu regényéből így lesz lassanként az ország regénye, miközben az „elsodort falu” végétét az „elsodort ország” végzete teljesíti be.

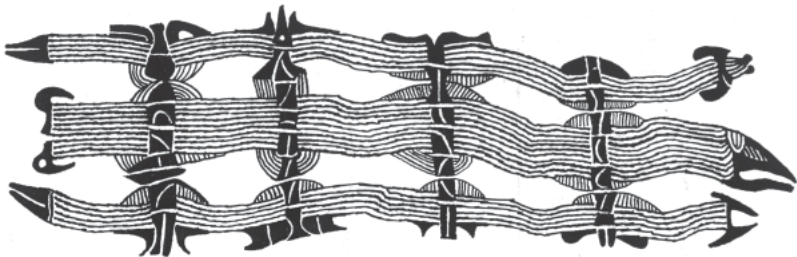
Az elsodort falu halálos vízióit az ország és a nemzet féltése keltette fel. Szabó Dezső rendkívüli képzelőerővel és empátiával érzékelte a magyarság életerejének hanyatlását, azt a szerepvesztést, amelyet korábbi nagynemzeti létéhez képest a mind jobban erősödő dunavölgyi kisnem-

zetekkel szemben el kellett szenvednie. A magyar közvéleménnyel ellentétben korán felismerte, hogy ennek a hanyatlásnak és szerepvesztésnek a következményeként csakhamar számolni kell a történelmi Magyarország bukásával és Erdély elvesztésével.

Végül is megállapíthatjuk, hogy *Az elsodort falu* a magyar történelem egy válságos pontján kémlelte a nemzeti fennmaradás lehetőségét, a múlttal történő kritikus számvetésre szólított, a cselekvő történelmi helyzetállást, az erők összegyűjtését sürgette, és ennek érdekében az alkotóművész, egyáltalán az értelmiség feladatát a közösségi elkötelezettségben és szolgálatban jelölte meg. Összegző módon vetett számot korának magyar társadalmával és kultúrájával: a teljes „magyar világgal”, az eposzok teljességigényével mutatta be ezt az elkárhozott világot, és a mítoszok feltétlen biztonságtudatával akarta megjelölni a követendő ideálokat.

„Elsodort eposz” volna, amelyet kikezdték a vele és róla folytatott viták, és magába temetett a múlt? Gondolatainak egy része ma is eleven, a sebek, amelyekre rámutatott, többnyire a jelenben is vérzenek, legjobb értékei, úgy hiszem, állják az idő próbáját, maga a regény mindenképpen egy gyászos és pusztító korszak monumentuma. Németh László szavait szeretném idézni végezetül: „*Az elsodort falu* Szabó Dezső egész életét kimondó, legjelentékenyebb műve, a magyar irodalomtörténetből ki nem fakítható remek.”

Amikor most Ungváron megjelöljük Szabó Dezső itt töltött három esztendejének emlékét, arra is gondolnunk kell, hogy a nagyregényben alakot öltő történelmi számvetés és kirajzolódó jövőkép ehhez a városhoz is köthető, és ennek a városnak a magyar kulturális identitását erősíti meg.

MUNKÁCS

*Elesett és büszke vagyok.
Bőrömmön a salétrom sója,
Felsérti szülőházam sok
Messziről jött lakója.*

*Bár a megtérő gyermeknek
Még Kelet Párizsa rémlik,
Nem leli sírját az utolsó szentnek,
A temetőt lózungok bérlik.*

*Hol vagytok, őrzői a hitnek,
Hol vagytok, régi mesterek?
Az ukázok idegenbe vittek,
De emléketek még feldereng.*

*Átlőtt térdem recsegve
Roppan. Árnym földre dőlt.
Hódol, ki még fejét sem szegte
Élő embernek fia előtt.*

*Ha jönnek rótszínű ritterek,
Kell gyermek, hogy ember legyen.
Fegyverre kap e tépett sereg,
Felbőg az ágyú a Szarkahegyen,*

*Ha csatára hívnak sípok, dobok,
Felragyogva a csatatűzben
Az én tépett szívem lobog,
Vérfoltos dzsidára tűzve.*

*Lobogj csak, szakadt rongy,
Zengjen a holtak éneke.
Nem lehet úr itt pokoli poronty,
Trónbitorlók gyermeke.*

CZÉBELY LAJOS

QUO VADIS?

Czóbel Minka emlékének

*Megy az ember, fogy az útja
Az ég alatt.
Egyedül megy, nincsen társa,
Mind elmaradt.
Leszáll az est, csillag ragyog
Csak az égen.
Se csillagfény, se gyertyafény
A lelkében.*

*Sokszor érzi, mintha szállna,
Mégsem halad,
Mindig földön, soha égen,
Csak ég alatt.
Nincs mosolya, könnye soha
Meg nem csillan.
Néz mereven, a szemébe
Neon villan.*

*Széles utak, drága házak
Reklámfényben.
Múltja int az utcasarkon
Falfehéren.
Nincs illata, hangulata,
Potomáron
Eladatott ama híres
Nagyvásáron.*

*Megy az ember, néha megáll,
Mintha várna
Valakire. Nem tudja, hogy
Önmagára.
Megreng a föld, kapaszkodna,
De nincs mibe.
Fény önti el, s utolsót lép
A semmibe.*

TÁBORI POSTA

(Folytatás)

A vasárnapokat és az egyéb ünnepeket elsősorban az különbözteti meg a hétköznapoktól, hogy egy órával hosszabb a rájuk virradó éjszaka, egy órával többet alhatunk. A mi bioritmusunk azonban a reggel hat órai ébredéshez van idomítva, s ehhez tartja magát a hetedik napon is. Így hát ébredés után azt tesszük, amit más napokon soha: nagyokat nyújtózunk a friss lepedőn, amit az előző napi fürdő alkalmával kaptunk a tiszta alsó mellé, beszélgetünk, viccelődünk. Ilyenkor szokott kiderülni, ki jártatja a száját álmában, kinek kell a fülébe csámcsogni, hogy abba-hagyja a szörnyűséges horkolást. Valaki álombeli élményeiről tart beszámolót, más meg azt találgatja, mi lesz a reggeli, s vajon mi az ebéd. De hét előtt felkelni, öltözködni nem tanácsos, mert azért találták ki a szigorú napirendet, hogy a katona pihenten, jó erőben ébredjen. Remélhetőleg így is lesz, s amikor a falióra hetet mutat végre, a kaszárnya-ügyeletesnek nem kell megerőltetnie a torkát, hogy ébresztőt kiáltson: elég jeleznie, hogy lehet öltözködni.

A mai napon Filatov főhadnagy fiai vagyunk: órá háru a tüzérsztály egész napi programjának végrehajtása és felügyelete. De Kondratyenko törzsörmester is megérkezett. Mihez kezdene otthon egymaga, aki nem tartotta fontosnak, hogy családot alapítson? Míg rendbe rakjuk fekhelyeinket, míg kisebb csoportokban a mosdóba indulunk, eljut mindenkihez a főhadnagy utasítása: reggeli után kapunk egy óra szabadidőt, s pontban fél tízkor sorakozunk, hogy szervezeten induljunk az edzőpályára, az egész délelőttünket kitöltő sportünnepélyre. A jelenlét mindenki számára kötelező, de a versenyeken való részvétel önkéntes.

Ma Szent György napja van, verőfényes tavaszi idő. Az étkezde bejárta mellett felállt a rezesbanda, s az ünnepi hangulat megteremtése végett már egy ideje játszanak. Tudják, hogy most nem a felvonulási téren fújják – a visszafogott hangerő egyelőre még nem idegesítő, sőt, az a lassított tempójú háborús induló, *A Nagy Honvédő Háború* című film-eposz egyik betétdala mintha már korábban beopta volna magát a szívembe. A szöveg és a dallam példásan kiegészíti egymást, s mindkettő kerüli a harsány szölamokat, mintha nem is a háborúról beszélnének. Pedig a történelmi kor ott húzódik a nosztalgiazó monológ mögött, mint egyik-másik táj háttérében a sziklás hegyvonulat. Hogy is mondja?:

„A domboldalt fényszóró pásztázza végig, az éjszaka ettől lesz igazán sötét. Egy hónapja nem vetettem le a gimnasztyorkát, nem csatoltam le a derékszíjamat. Batyumban fényes ágyúgolyó-hüvely, himzett dohányzacskóban illatos dohány. Cseréld el, bajtárs, a sorsodat vélem, mint a fronton mondják, csak úgy, láthatlanul! A katona zsebében egy darabka posztó, a derékszíj csatját azzal fényezi. A szülőföld göröngye zsebken-dőbe kötve, s mellette anyja levele lapul. A győzelemért nekünk semmi se volt drága, a szívünk sem ért annyit, mint a zárolt tartalék... Mit kívánjak neked ma támadás előtt, hisz tűzbe-füstbe megyünk s nem érdemrendekért. Cseréld el, bajtárs, a sorsodat vélem, mint a fronton mondják, csak úgy, láthatlanul!”

Sorsot cserélni valakivel? Azt sokkal magasabb szinteken intézik, ahol az emberi szándék igen parányi tényező, de ez most mellékes. Olyan nagyvonalú eleganciát, fatalista életfelfogást sugároz a szöveg, amelyet csak a folytonos életveszély árnyékában tudott kiérlelni önmaga bátorítására az ember. Ilyen gondolat nem terem akármilyen vásári ponyván, ez már a költészet tartományait ostromolja, s lehetne akár önálló életre is. A dalszövegíró vajon hogy jutott el idáig?

A különböző használati tárgyak, kellékek csereberéje régi hadi szokás, amit a nyomorult haszonelvűség helyett a bohém természetű ember örökös hazardírozó kedve, a kockázatvállalás lüktető izgalma éltet. *Máhnym nye gljagyá! (Cseréljünk láthatlanul!)* – fordul társához a katona, miközben jobb tenyerével villámgyorsan letakarja bal csuklóján az órát. Hogy melyikük járt jobban, csak aztán derül ki, de a megbánásnak itt semmi helye, a cserét visszafordítani nem lehet. Végül is a katonának nincs szüksége fölösleges holmikra, s azért a haszontalan tárgyért, amellyel csak gond van, búsulni ugyan mire való?

Sokkal fontosabb viszont az állandó erőnlét és a fokozott tűrőképesség. A személyi állománnyal szemben támasztott fizikai követelmények egy rendszeresen atletizáló fiatalember átlagos teljesítményéhez vannak igazítva. Elfogadott nézet, hogy aki erre képtelen, az eleve nem lehet jó katona.

E tekintetben nekem nincs mivel dicsekednem. A tanezredben az első két hónap folyamán naponta futtattak bennünket, mégpedig ebéd előtt fél órával. Nem is annyira a másfél kilométeres távval, inkább az idővel voltak gondjaim. Három és fél–négy percet kapott rá a szakasz, s ezt legtöbb társam teljesíteni tudta, de én bárhogy igyekeztem, négy és fél perc alatt képtelen voltam végigfutni a távot. Az utolsó ötszáz méteren

már egyetlen lángoló fájdalom volt a légsövem, s úgy éreztem, a mellkasom szétszakad. A rajparancsnokok szimulálásnak vélték gyengeségemet, ezért mögöttem futva nógattak és toltak előre, s mikor ennek sem volt eredménye, a következő alkalommal két csuklómra hurkolt nadrágszíjjal húztak kíméletlenül a cél felé. Nem győztem lépéssel, elengedtem magam. Hosszú percekbe telt, mire újra szabályos lett a lélegzetem, s beállhattam a sorba, de a forró borscsot ilyenkor nem tudtam elfogyasztani. Máskor a vegyvédelmi öltözékben, gázálcban hajtottak ki a mezőre, s úgy futottunk négyes oszlopban három kilométert. S hogy cifrább legyen, a tiszthelyettesek időnként elkurjantották magukat: – *Atomvillanás jobb felől!* Elvágódtunk bal felé. – *Atomvillanás előttünk!* Arccal hátra a porba... Ezek az izzasztó kúrák mégsem viseltek meg annyira, mint az a másfél kilométeres gyilkos táv, hisz eközben nem kellett erőmön felül teljesíteni. Sokszor futva érkeztünk az étkezdéhez, s amíg az előttünk járó alegységek rendben bevonultak, mi idegesítő helyben futással készülődtünk, majd soronként kocogva emelkedtünk fel a magas lépcsőn. Ezen az értelmetlen formáságon minden alkalommal felhúztam magam, s a mindössze fél évvel idősebb tiszthelyettesek megalázó túlkapasának tartottam az egészet. Mindez a múlté, ezt itt már nem követelik, de hogy el ne puhuljunk teljesen, a reggeli tornagyakorlatok helyett olykor megfuttatnak bennünket a háromkilométeres távon.

Reggeli után benépesült az edzőpálya. Akik részt akarnak venni az erőpróbákon, ruházatukat meglazítva, vagy zubbony és ing nélkül, meztelen felsőtesttel melegítenek: nyomják számolatlanul a fekvőtámaszokat, súlyzókat helyettesítő kettes-hármas lánctalpelemeket emelgetnek hanyatt fekve, vagy éppen a nyújtón, a legfontosabb tornaszeren húzódkodnak.

Ha már a nyújtónál tartunk... – *Hát ezt se nekem találták ki!* – mondhatnám tömören, de a kapcsolatom vele valamelyest bonyolultabb. A szabályos húzódkodásnál mindössze ötig jutottam a számolásban, az átfordulást pedig egész katonai pályafutásom alatt egyetlenegyszer sikerült végrehajtanom. Feletteseim meggyőződtek róla, hogy ez a dolog nekem valóban nem megy, s attól kezdve nem is igen erőltették.

Újdonsült ütegtársunkat, Vologya Ivanovot hozzám képest mindenképpen rugalmasabb anyagból gyúrták. Hús–harminc fekvőtámaszt nem is a tenyerére, hanem maga alá görbített ujjaira támaszkodva produkál csak úgy, beugrónak. Most feláll, s néhány légygyakorlat után elindul

a nyújtó felé. Méltóságteljesen lépeget, tudja, hogy sok kíváncsi szempár figyel. Talán éppen ebben a pillanatban dönti el, hogy mutat valamit ennek az ellustult népségnek.

Az acélrúdon hárman is csimpaszkodnak minden különösebb szándék nélkül, de mire Ivanov odaér, szétrebbenek, akár a hitvány verebek. A szép szál legény zsebkendőt vesz elő, a rudat alaposan végigtörli. Még csak lábujjhegyre sem kell állnia, eléri kényelmesen. A húzódzkodással nem foglalkozik, ellenben könnyedén és precízen végrehajt néhány átfordulást, csak hogy megismerkedjen a szerrel. Leszáll, körülnéz, és segítséget kér, mert a keresztvasat túl alacsonynak találja. Ketten is készségeskednek mellette: két oldalról kibiztosítják, két fokozattal megemelik, majd újból rögzítik a rudat. Most már ugrania kell, hogy elérje, de pont ezt akarta: néhány erőteljes lengőgyakorlatot végez, s miután biztonságosnak találta, leszáll, hogy felkészüljön a mutatványra. Kiszedi nadrágja bujtatói alól a keskeny, erős szövésű pamutövet, s kér hozzá még egyet. Nekem fogalmam sincs, mire készül, de vannak itt többen, akik sejtik – ők érdeklődve gyülekeznek a nyújtó körül. Ivanov felhúzza magát, egyik lábát átlendíti a vason, s immár ülő helyzetben átveti a rúdon az öveket, vasalt végeiket kétszeresen átbújtatja a csaton, majd az így keletkezett karikát belülről összefogva szorító hurokká alakítja. Aztán mindkét kézfejét egyenként a hurkokba helyezi, s óvatosan, hogy a pántok meg ne gyűrődjenek, meghúzza csuklóján a hurkokat. Miután a biztosítókötést megfelelőnek találja, két marokkal átfogja a rudat, s visszaereszti magát a kiindulási helyzetbe. Most már értem, miért kellett átállítani a magasságot, a fiú csizmái jó arasznyira, biztonságos távolságban hintáznak és állapodnak meg a talaj fölött.

A megnyúlt felsőtest és a karok izmai még többnyire nyugalmi állapotban vannak, egy koncentrált, mély belégzés azonban láthatóan megnöveli a mellkas térfogatát, amely a levegő lassú kieresztése után már nem képes visszaállni eredeti állapotába, mert az elindított gyakorlat, a kar, a mell és a váll izmainak együttes feszülése más tempót diktál. Vologya egy könnyed felhúzódzkodással indít, de ebből azonnal kiemeli törzsét a rúd fölé. Markának szorítása itt is, ott is enged, kitapogatja a megfelelő súlypontokat, és kimerevített karjaira támaszkodva újból összpontosít. Alsótestét lengésbe hozza, majd alulról fölfelé irányítva átfordítja a nyújtó fölött, s máris újraindítva, a fordulást egyre erőteljesebben, gyorsabban hajtja végre, s megy át a harmadikba, a negyedikbe. Karjai, mintha már csak a kapaszkodás lenne a dolguk, kiegyenesednek,

akárcsak derékban a test, mert nem a váll és a has izmai dolgoznak már, hanem a lendület, a centrifugális erő viszi körbe az embert. Ez a forgás hasonló az óramutató mozgásához, de a tizenketteshez közeledve lassulni kezd, majd a holtponton áttörve újból felgyorsul. A közönség szájátva bámulja, szemével követi a körcsöt.

– A napforgás! – kiált fel ujjongva valaki, s többen fennhangon számolják a teljes értékű gyakorlatokat:

– Egy!... Kettő!... Három!... Négy!... Öt!... Hat!... Hét!...

A nyolcadikba már nem kezd bele. A lendület erejét veszti, a test lassan megállapodik, függőbe áll. A körülállók tapsolnak.

A súlyemelők csoportjában is alakul a mezőny. A klasszikus súlyzókkal csak néhányan kísérleteznek, ellenben a füles, félkezi súlyzóra tucatnyian várakoznak. Ennek nincsenek különösebb fogásai, acélos kar- és vállizmokon kívül nem is kell hozzá semmi más. Csak meg kell markolni és vállig emelni, majd ebből a helyzetből kinyomni – lehetőleg minél többször – a harmincöt kilós vasat. Ezzel már megismerkedtem, s bevallom, ötnél tovább nem jutottam vele. Vannak, akik negyven-ötven szabályos emelést is könnyen teljesítenek, ám irigyelni ezeket sem tudom. Ami testi és lelki alkatomhoz való sportág lenne – úszás, kerékpározás, síelés, esetleg íjászat –, itt nem gyakorolható. Igaz, civil életemben sem volt alkalmam, hogy ezekben a sportágakban szakszerű irányítás mellett kipróbáljam a képességeimet, mégis azt hiszem, szívesen megtettem volna.

Úszni a Tisza vizében tanultam, s nyugodtan mondhatom: a magam baján. Az utcabeli gyerekekkel hol a vízparton, hol pedig az ártéri fűzesekben legeltettük teheneinket. Nagyapám nyugodtan rám bízta a kajla szarvú Tündért, tudta, hogy a többi fiú mellett beletanulok a pásztorkodásba. Egy alkalommal valamelyikünknek eszébe ötlött, hogy át kellene hajtani őket a Szigetre. Ott dús a még érintetlen legelő, nem kóborolhatnak el semerre – mi meg majd kedvünkre dagaszthatjuk a Hótt Tisza elsőkélyesedett medrének finom, kék iszapját. Neki is eresztettük hát a ránk bízott jószágot a gázlónak, hogy aztán utánuk menjünk, ám a sodrás miatt a lábunk képtelen volt megkapaszkodni a meder kavicsos fővenyében. Felnőtt ember könnyedén átlábalt azon a sekély vizű, nagyobb pataknál alig szélesebb mellékágon, de én hatéves voltam, s a többiek hozzám hasonló korúak. Szerencsére köztünk volt Rozmán Bálint, aki a maga tizenegy-tizenkét évével, felnőttes biztatással értésünkre adta, hogy számíthatunk a segítségére. A kisebbekkel kezdte. Őcsi után Gyusziért fordult vissza, majd Ferit vette a nyakába, s utolsóként indult vissza értem.

– Na, gyere te is is! – szólított meg, s hogy fel tudjak kapaszkodni a hátára, kissé megroggyantotta a térdét.

A válla fölött átnyúlva, az álla alatt összekulcsoltam a kezem, de hogy ne a nyakán kelljen csimpaszkodnom, a lábammal átfogtam a derekát. A meder közepén mellmagasságig érhetett neki a víz, így én is benne voltam derékig, de ha tesz még öt lépést, már akár le is szállhatok. Erre ő megállt a legerősebb sodrásban és erélyesen hátraszólt:

– Szállj le!

Ezt én nem akartam érteni, s még erősebben kapaszkodtam beléje.

– Nem értetted, mit mondtam? Kinek beszélek? – mordult rám erélyesebben, s elkezdte himbálni, rázni a felsőtestét, hogy ledobjon.

Mindkét lábam lefeszlett a derekáról, s az ár már rángatott volna magával, de én még elkeseredettebben kapcsoltam össze kezeimet a nyaka körül.

– Bálint, ne tegyél le, Bálint, vigyél ki innen! – könyörögtem kétségbeesve, de ő, mint aki szándékában megátalkodott, erős kezével szétfeszegette egymásba forrt ujjaimat, aztán egy erőteljes dobással levetett magáról.

– Bálint, ne eressz el, Bálint, húzzál ki! – kiáltottam már tőle elszakadva, s kapaszkodtam volna a gatyájába, de a kezemre csapott, s hogy tőlem megszabadult, elégedetten indult el a túlsó part felé.

Most kellett volna a képzeletemben lejátszódnia annak a bizonyos filmnek, ha kész lett volna belőle akár egy jelentősebb részlet is. De mi volt az a csekélyke idő, amit addig éltem, hol volt még az a film, melynek forgatása épphogy elkezdődött? Gyám nélkül maradt testemet a víz megmérte, megpörgette, s miután nyeltem belőle néhány örökké emlékezetes kortyot, meggondolta magát, és ragadozó természete ellenére oltalmába fogadott. Csapkodtam a karjaimmal, mint a nemtudommi, s már nem merültem el, mert a gonosz Bálint helyett hátára vett az ár. Rohant velem, közben hintáztatott, majd az Akácós előtti kanyarba érve a szakadó part alatt kivetett a sárga fővenyre.

A kutyaúszást még azon a nyáron megtanultam, s pár év elteltével már képes voltam hanyatt fekve, végtagjaim mozgatása nélkül lebegni a vízen.

– Fehérmájad van, te fiú – állapították meg többen is a mutatványon elképedve, holott csak helyes légzés és testtartás kérdése az egész.

– Látom, már tudsz magadra vigyázni – jegyezte meg apám, s attól kezdve nyugodtan engedett a Tiszára.

Futni már gyerekkoromban sem bírtam, mert harminc méter után megfájdult az oldalam, mintha csak valamelyik belső szervem rázkódott volna, össze kellett kellett görnyednem. Ezért nem futballoztam, s az általánosban ezért volt hármasmom testnevelésből. De ha leesett a hó, tornatermünk nem lévén, síelni vitt bennünket Petro Lukics, aki magyarul csak akkor szólalt meg, ha éppen korholni készült valakit. – *Ekh, lasta!* – csóválta a fejét, s bámult elégedetlenül a kezében tartott stopperre, mi meg derültünk rajta, hogy a *lustát* sem tudja tisztességesen kimondani.

A síelés mégiscsak más, abban én voltam az első. Bár az iskola pincéjében ott állt 30–40 pár sífelszerelés, egy sem volt köztük olyan, mint az én rúgós rögzítésű, hajlékony körisfa-léceim. Ha kellő hideg volt ahhoz, hogy ne tapadjon a hó, húsz kilométert is megtettem egy-egy alkalommal – főként a Tisza-töltés tetején vagy alatta –, fel, egészen Sásvárig. Útközben a gyékény lábán száradt, egészséges, egyenes nádbunkóiból kisebb kévére valót vágtam, s hazaindulva a hátamra kötöttem. Nyílvessző lesz belőlük, ha kitavasodik. A mogyoró- vagy kökényhusángból hajlított íj száz méterre is elröpíti a jól előkészített nyilat, de akkor sokat kell loholni utána, így legeltetés közben inkább a magasságot ostromoltuk velük. Szélcsendes időben úgy felröppent a nyílvessző, hogy látni sem lehetett – elég volt visszavárni. Olykor igazi íjra vágytam. Az ungvári Avangard stadionban gyakran elnéztem az íjászokat, ám a sportcikk boltjában kapható egyetlen típus nem tetszett. Kellékeivel együtt túl bonyolultnak tűnt, hogy az áráról ne is beszéljek.

Így hát Tiszaújlakon, a proletár kisvárosban felserdült ifjoncként egyetlen sportággal sem kerültem szorosabb kapcsolatba, bár volt az életemnek egy rövid korszaka – igaz, ma már nem veregetném meg érte a vállam –, amikor a szerelmet tekintettem sportnak. De ez itt nem Ámor serege, ezért itt nem jár dicséret.

A kubanyi Vologya Zajcev áll mellettem, s bizonyára észrevette, hogy elkalandoztak a gondolataim. Tapintatosan a vállamra teszi kezét, az emlékezésből visszasegít a földre.

– László, nem akarod megnézni a birkózókat? Gyere, ott sokkal több a látnivaló. A súlyok emelgetését én nem is tartom valódi sportnak – a nyers erőn kívül semmi sem kell hozzá – magyarázza.

Elindulunk a nehéz matracokkal kirakott küzdőtér felé, s közben folytatja:

– Érdekes, hogy az ókori görögök által népszerűvé tett birkózás milyen közkedvelt lett a Szovjetunió közép-ázsiai köztársaságaiban, mikor

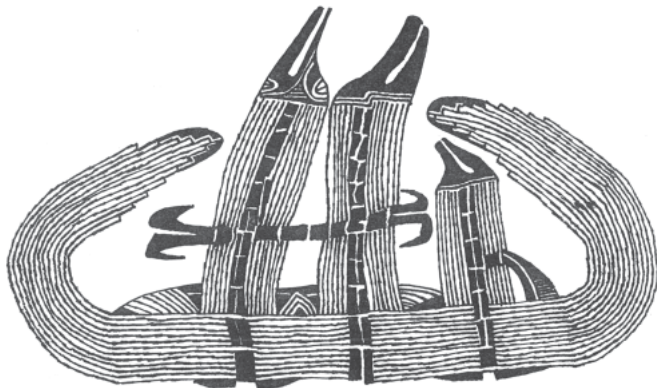
az egy egészen más világ. Figyeld meg, hogy a jelentősebb nemzetközi tornákon kazahok, kirgizek, kaukázusiak, esetleg beloruszok, ritkábban oroszok és ukránok képviselik országunkat.

Nem ismerem eléggé a szovjet sport jeleseit, de helyeslően bólogatok mindarra, amit magyaráz, s azt hiszem, a problémáját is értem. Csak azon gondolkodom, még mindig szegényes orosz nyelvtudásommal miként értessem meg veled, hogy szerintem helytelenül közelíti meg a kérdést.

– Nézd, Vologya, én egyáltalán nem ismerem a sporttörténetet, de azt hiszem, az általa említett népek nem a görögöktől tanultak birkózni. Japánban, Mongóliában, a török népeknél szintén igen népszerű és sok évszázados hagyományokkal büszkélkedhet ez a sportág. De az sem biztos, hogy egymástól kölcsönözték. Kialakulhatott külön-külön is, minden népnek a saját kultúrájában.

– Ebben igazad van, hisz a legtöbb keleti birkózásnak van valamilyen helyi sajátossága, például a mongoloktól származó *szambó*, amely nálunk igen népszerű lett, ugyanakkor majdnem mindegyiknek közös jellemzője a szabad fogás. De én konkrétan a *klasszikus*, azaz a kötöttfogású birkózásra gondoltam, s azt nem vonhatod kétségbe te sem, hogy ez a görögöktől származik – érvel Zajcev.

– Ha erre gondoltál, természetesen neked van igazad – válaszolom széles mosollyal, s barátian hátba verem az ügyvéd elvtársat, aki két évvel idősebb tőlem, enyhén kopaszodik, derékban már kissé elhízott, és a tornaszerek között még nálam is esetlenebbül mozog.

MITŐL PRÜSZKÖL A SZERKESZTŐ?

Bár változatlan meggyőződéssel vallom és alkalomadtán szóvá is teszem, hogy kies pátriánkban van magyar nyelven művelt irodalom, ezáltal a rám bízott folyóirat címére beérkezett – tehát címemre postázott – művek nivója, pontosabban: nivótlansága kapcsán muszáj dohognom egy sort, már csak azért is, mert – beleértve a támogatást nyert, az Intermix Kiadónál megjelentetésre váró kéziratokat is – az utóbbi időben már-már belefulladás a hebehurgyán összelapátolt (a szakmai szóhasználat szerint: hevenyészett) kéziratok sokaságába.

Mindez nem azt jelenti, hogy a silány kéziratok veszedelmesen megsaporodtak, hanem azt, hogy a témájában és tényanyagában figyelmet érdemlő, de igénytelenül összeállított (magyarán: csapnivalóan megírt) kéziratok „gatyába-rázása” rengeteg időt és energiát emészt fel.

Rideg hozzáállással kiküszöbölhető lenne a teméntelen bosszúság, hiszen egy mozdulattal szemétkosárba lehetne vetni az ilyen kéziratokat. De mi van akkor, ha ez a fajta ridegség idegen a szerkesztőtől? Ha önfeláldozó módon, aprólékos munkával menteni kívánja a kusza halmazban csillogó értékeket?

Nos, ez esetben magára vessen: kínlódhat kedvére és/vagy káromkodva.

Persze, lenne más megoldás is: ha a szerzők (és most nem dilettánsokra gondolok – velük egyszerű a helyzet) kötelességszerűen több igényességet, műgondot tanúsítanak műveik szerkezeti-stiláris felépítésében. Elhiszem – hiszen tapasztalom –, hogy az alkotás hevében észrevétlen maradhat egy-egy „hajszál a levesben”, de ha a mű szinte minden sora-mondata újrafogalmazásra szorul, mert szerzője még a mondaton belüli szórendben is szarvashibákat vét, ráadásul egyik bekezdésében ellentmond a másikban foglaltaknak – az ilyesmi kimeríti a szellemi trehányység fogalmát.

Úgy tűnik, az előbeszédben megnyilvánuló igénytelenség kezd elburjánzani az irodalomban is. Ezzel a tendenciával – sokszor bevallott szerzőpárti-magatartásom ellenére – nem akarok, nem tudok megbékélni. Korántsem hadüzenetként, de nyomatékosan jelzem már ismert és leendő szerzőinknek: mielőtt írásra adják a fejüket, tanuljanak meg tisztességesen fogalmazni. Nem baj, sőt üdvös, ha felrúgnak bizonyos kövé dermedt szabályokat, de teremtsenek helyettük újakat, és azokban legyen valamilyen rendszer. Ellenkező esetben „műveik” ezentúl óhatatlanul a szemétkosárban landolnak.

FERENCZI TIHAMÉR

IDŐTLENÜL

*Kiesett
kezemből
az Idő.*

*Eltört,
szétesett
az óramű.*

*Kiestem
az Idő
kezeiből.*

*Azóta
időzavarban
létezem.*

*Nincs
semmi
baj:*

*irányít
a fény, a csönd,
a zaj.*

*Így
élek
– időtlenül.*

*Halálom
óráját mégse
késem le.*

FILM

*Október
Modigliani-alkony
Ősz Levelek
Lüktetek
Alkony Kőhold
Talán most
Nem maradok
Rezdülés
Tűnődés
Fájdalom Eltört
Ami fáj
Fohász Múzsám ha volna
Kulcs Kattanj rám
Mi lesz Hiány
Háttal a Napnak
Idegen anyag
Zümmögő
Őszidő
Árnyék Játék
Cérnaszál
Idegszál
Tartozni
Látni szólni
Zenit
Akit amit
Napszakok
Fény-zsoltárok
Tél
Nárciszkéek egek
Bőjti szél
Elveszejtenek*

átkozott szerepben

*nekem nincsen hazám
most látom igazán
március idusán
télbúcsúztató
tévébe zárt ünnepen
néma történelem
hálót fon ellenem
elsorvad a szó*

*hazám szerelmesem
én hallgatag lettem
átkozott szerepben
tépek húrokat
jövőtlen múltunk végét
mennydörgi a szláv ég
bár mienk e tér még
ősi jog alatt*

*nekem úgyis régen
végem de te szépen
lengedezz a szélben
trikolór szalag
hol fészket rak a bánat
hej huszadik század
ezt jól megcsináltad
átkozd el magad*

HORVÁTH SÁNDOR

ÁLMOSTÁJAKONJÁROK

Hát, papa, ez aztán a semmi. Egy lila perc, és diplomás vagyok. Aztán megyek az unióba. Na, nem a szovjetbe – az apám még mindig oda vágyik –, hanem az európaiba.

Visszasírja az öreg. Pedig épp hogy elmúlt ötven. Azt mondja: satuba fogták a tökömet, de megvolt a havi kétszáz, meg a mellékes. Meg a mellékes után is volt egy kis mellékes. Most meg jó hosszú a lánc, csak a moslékos tálat rúgták jóval arrébb.

Ez egy vicc, ha ismeri.

Kiégett a fater. Nem látja a perspektívákat. Pedig vannak. Az egyik gyerek mobilozik.

Á, dehogy telefonál. Megvan a magyar kapcsolata. Megveszik a kis édeseket a másik oldalon, itt megbuherálják. Minden darabon van egy húszas.

Á. Maga is olyan, mint az apám. Dehogy hrivnya. Euró.
Ki számol itt hrivnyában?

Belevághatnék én is. Csak ez olyan pitiáner. Olyan, mint a cigi meg a vodka.

Ha már cigánykodik az ember, csinálja nagyban.

Én most csak passzióból beugrok tolmácskodni. Láthatja, citrommal iszom a konyakot.

A teljes igazság pedig az, hogy én nem kötöm magamat ide. Ez itt nem kapu, hiába próbálják így eladni, ez inkább vakbél. Csak éppen perforálódott.

Azért még így is vannak lehetőségek. Ha nem lennének, akkor nem érnének egymás kipufogójába a nyugati kocsik a keleti utakon. Hogy mást már ne is hozzak fel példának.

Csak hogy itt nem a keleti kényelem, hanem a keleti lustaság a divat. És ez nem ugyanaz.

- Adjon már vagy húsz kopekot kenyérre!
- De hát húszért egy zsömlét sem lehet venni.
- Na jó, ötven már van, és hetven egy feles.

- Én italtra senkinek nem adok.
- Hát éppen ezért mondom, hogy kenyérre kell.
- Aztán csak pálinkára költi.
- Az már végül is magánügy.
- Nem szégyelli magát?!
- Én szégyelljem, hát maga nem ad!
- Na jó. Itt egy hrivnya.
- Akkor adjon már egyhuszat.
- Miért pont annyit?
- Úgy kitelne egy deci, meg egy darab fokhagymás kenyér. És a maga lelke is megnyugodhatna.
- Ez azért akkora arcátlanság, hogy már pofátlanság. Itt a hús kopekje, és hagyjon békén.
- Hogy milyen faszari emberek járnak mostanában egy ilyen vagány helyre...

Kutya hideg van. Ahogy a sógor mondja, még a pisa is megfagy a levegőben. Most húztam le huszonnégy órát az őrségen. Egy parkolóban vagyok. Jó ez így nyugdíjpótléknak. Napközben van egy kis mozgás. Gurulnak ki-be az autók. Éjszaka meg behúzódok a kis kuckómba, a két kutyát eleresztem. Nincs gondom. Olvasgatok, boros teát iszogatok, kicsit bóbiskolok. Van néhány kuncsaft. Este lemosom a kocsiját, reggel meg kapok egy ötöst, tízest. Na, télen azért ilyesmit csak ritkán vállalok, az igazi törzsvendégeknek, mert hát ilyenkor vizet kell melegíteni a kis rezsómon, különben odafagy a szivacs az üveghez. Meg odafagy a víz a placra, aztán kaparhatom, hogy baj ne történjen.

Most is volt egy munkám. Második éve egy igazi úriember tartja nálam az autóját, egy Alfa Romeót. Nem semmi egy gép. Na, annak nem mondhatok le. Hát megszenvedtem, az biztos. Vagy két órát dolgoztam. A sok vízmelegítéstől olyan lett a kis bódém, mint a gőzfürdő. A pufajka meg szabályszerűen rám fagyott a sok ki-bejárástól. Nézze, a kezem még most is vörös. Mert kesztyűben nem lehet autót mosni.

Egy húszasért azért csak megcsinálja az ember. Mert hát van miből felmelegedni.

Ilyenkor aztán olyan jólesik az a deci. Szinte érzem, ahogy megmozgatja még a csontjaimat is. A második meg édesen elbágyaszt.

Szóval, az úriember. Néha, amíg melegíti a motort, elbeszélgetünk. Valami külföldi lehet, mert egyforma rosszul beszél magyarul, oroszul, ukránul.

Kérdem, mivel foglalkozik. Azt mondja: lenni vagyok a bizniszben. Na, de mit csinál? Üzlet, gyelo. És abból hogy lesz pénz? Torgovlya. Hozom áru, viszem áru. Aztán ezzel mennyi hrivnyát lehet keresni? Nyet hrivnya – dollár, euro. Na, mennyi? Mennyit zsentlimen ember nem kérdez, biznisz ember nem mond.

Hát így elbeszélgetünk.

Mosatnak a borotvált fejúek is.

Azoknak nem szeretek dolgozni.

Megfizetni megfizetik. De úgy hajítják oda a tízest, mint kutyának a kenyérhéjat. Aztán még kritizálnak: itt foltos, ott homályos, amott sáros.

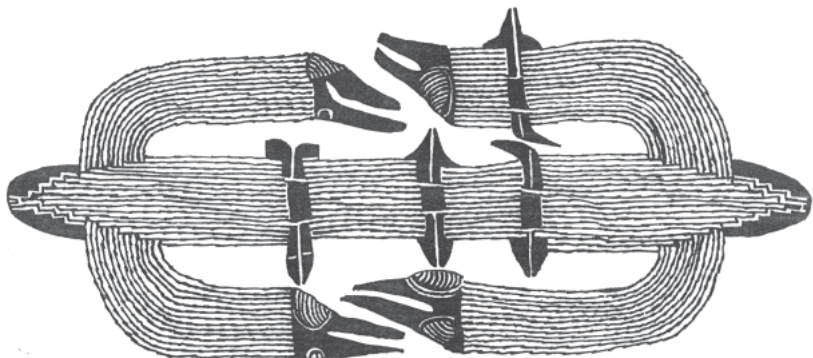
Pedig én finnyás vagyok a munkámra. Nem úgy van az, hogy leöntöm vízzel és lemázgítálok, ahol a papok táncolnak.

Nekem is volt kocsim. Egy kis kockazsiguli. Azt látta volna. Mindig olyan volt, mint egy ékszerdoboz.

Eladtam. Elment a pénz a lány esküvőjére. Ami maradt, azt meg az asszony temetése vitte el.

Most meg őrzöm, mosom a másét.

Áh. Így van ez.

SZILÁGYI SÁNDOR

duality

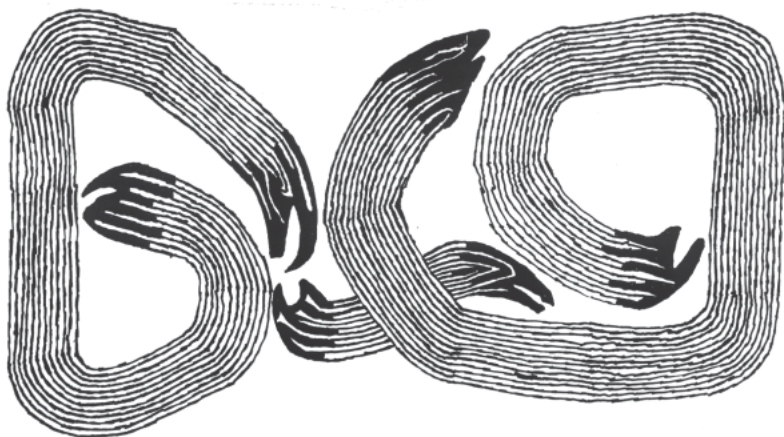
*fáradt, nyugodt lépte volt.
szép volt és valami csodalélek...
felkapott a szélre, nevetve szállt fel s alá...
végignézte mind a 107213 csodát...
mindent ismert, mindig mást látott... belélegezted... megszeretted...
...furcsállották mások...
sírt... minden reggel...
este is csak pár könnycsepp volt a társasága.
ölelte nappal a fényt... sírt...
sötét köntösbe zárta az éj... sírt...
nem lehetett senkinek sem érintenie...
gyönyörrel sírt...
bánattal könnyezett...
sírt, ha fájt...
sírt, ha jó volt...
sírt a semmisem miatt...
sírt, mert gyönyörű volt...
sírt, mert teste nem húsból volt... szeretetből csupán... törékeny...
...minden gyenge simítás szétfoszlatta volna...*

*minden ezer évben... egy örök ősz szobában... egy érintésre csupán
egy lenge csókra
egy lenge pillanatra
nevetett...*

*...tisztán , szívből... nekem... velem...
...és én szerettem...
...és várok rá ezer évet...
...és... én is... sírok...*

hallgatagon elkapta fogával a golyót

*felvonultak jobbára szép díszes
egyenruhában
az ellen sok volt és elsütötte mind
szófegyverét
tussal csaptak a képembe hogy betört
az arcom
fáj az nagyon ha barát az ellen
nem lősz vissza
de már sok rajtad a seb és nem szokod
az új sérüléseket
melletted barátaid egyenként meghúzzák
a ravaszt
s te halál helyett csak dühös leszel
de nagyon
ne figyelj oda majd elfogy a lőszer
vagy mellélőnek
csak te maradsz nézel és állsz
hallgatagon*

ÖRDÖGLAKAT

*Az ég alatt kihül a tó, –
az ember
steril tükrébe dermed.
Hol a lámpagyújtogató?
Vesztettül sötét,
Uram, a vermed...*

*Hogy kékek
a marsi éjszakák,
s az óceánmélyi
füvek fehérek?*

*Ó, nem sejtettem én soha,
egymás nyakszirtjét
átharapva
mint fogyatkoznak
a domináns gének.*

*Valaki a törvényt lapozza,
a másik a deszkákon villog,
de aki a zátonyok foglya,
homlokába sütve a billog,
palackpostáját ki töri fel,
ki kíváncsi üzenetére?*

*Az áramütött gólyapár
vére hogy éghet feketére
az augusztusvégi rajt előtt?*

*Hát rettegjük, s figyeljük őt,
ki fényszerszámaít ápolgatva
az égitesteket gyújtogatja,
mert furfangosak az idők.*

*Lecsap a víz a földi tájra,
lakat kerül
az ágyékra, szájra,
s nem oldja ki a szeretet
az ördögi szerkezetet.*

BARTHA GUSZTÁV

PANOPTIKUM

Dráma két felvonásban

(Folytatás. Elejét lásd a 2005/3. és 2005/4. számban)

MÁSODIK FELVONÁS

Etu kivételével a választási bizottság női tagjai az asztalhoz ülnek, a férfiak egy része ingujjban álldogál, néhányan föl-alá járnak a teremben. A Nyomozó változatlanul a szavazófülkék elé állított széken ül.

1. BEÁLLÍTÁS

Etu (kábán, gyűrötten bejön): Megmondanátok, hová dugtátok a piámat? Adjátok elő! Beteg vagyok! A perceken összehányom magam. Hányini fogok! Hányini... a szaros választásotokra. Gyorsan! Rosszul vagyok! A perceken... *(Előrehajol, öklendezik)* Megmondtam... A kurva életbe, és nem akartok segíteni! Miért nem értitek meg, hogy beteg vagyok, nagyon beteg?! Megdöglök!... *(Felegyenesedik, körbejár a férfiak közt)* A gyilkosaim akartok lenni? Egy féldecit, csak egy kortyocskát adjatok, hogy rendbe jöjjön a gyomrom! Nem bírja a rohadt ivást. *(Sír)* Adjatok!... Legyetek emberek, segítsetek! Értitek? Gyógyulni akarok, szükségem van pár korty italra!... *(Kifakadva)* Szemetek vagytok, trógerék! Rendben, vétetek magamnak, de azt nem köszönitek meg! Hé, Nyomozó úr, meghív egy körre? Cserébe mesélek. Érdekes dolgokat tudok ám... *(Ödihez, aki utána nyúl)* Te meg mit kaparászol? Vodka van? Nincs! Akkor meg mi a jó frászt akarsz? Baszni?! Baszogasd az édesanyádat, ne engem! *(Keret arcul üti)* Ez most... mi volt? Ezt érdemlem tőled annyi év után? Ezt?! Vedd tudomásul, nem érdekelsz! Nem vagy az uram. Érted?: soha nem kellesz többé! *(A feléje közeledő Keret elől a nőkhöz menekül)*

(Tata, Póth, Végh és Erős előre jön a szavazóurna mellé)

2. BEÁLLÍTÁS

Tata, Póth, Végh és Erős

Végh: Tata, tartozik nekem!

Tata: Persze!... A plébánostól az atyaúristenig mindenkinek. Sajnos, fiam, református vagyok.

Végh: Nem vice!

Erős: Úgy van!

Tata: Sehogy nincs! Rendelés, leszállítás, fizetés... Ez a helyes sorrend.

Végh: Kétszáz üveg vodkát szállítottam le, hol az ára?

Tata: Megküldtem. Te tudod, hová tetted.

Végh: Egy kopijkát sem láttam.

Tata: Persze!... Kezd felnyilni a csipád, az a baj. Csak utánam, fiam, csak utánam! Ha meghaltam, te vagy a császár, de addig az én szavam ér, a tied csak duma.

Végh (Erőshöz): Vitatkozunk?

Erős: Nekem nyolc!...

Tata: Nézzük át még egyszer! *(Póthoz)* Odaadtad Véghnek a száz dollárt?

Póth: Esküszöm!...

Tata: Nekem ne esküdj! Odaadtad vagy nem?!

Póth: Oda.

Végh: Hol? Mikor? Tata, ismersz. van bennem betyárbecsület. Ha nálam lenne, nem tagadnám.

Tata (Póthoz): Még számolunk! *(Előveszi a pénztárcáját)* Hrivenyben az mennyi? Mennyi most a dollár?

Végh: Négyszáznyolcvan.

Tata (leszámolja a pénzt az urnára): Soha ne bízz meg a fiaidban! Ott fognak átverni, ahol tudnak. Végeztünk?

Végh (átszámolja a pénzt): Van még egy régebbi... A színesfém-korszakból...

Tata: Régebbi tartozás? Te tudod a legjobbban, hogy soha nem foglalkoztam... vasakkal.

Végh: Maga nem, de a két fia igen.

Tata: Mese!... Ne nézz hülyének, pipogya vénembernek!

Végh: Ötszáz dollárral lógnak nekem, és a pénz ma kell!

Tata: Persze!... A családom meg maradjon pucér fenékkal. Végh, ne akard, hogy csúnyát mondjak!

Végh: Azt mond, amit akar, nekem a pénz kell!

Póth (Végh vállát markolászva): Nem dirigálsz, öcsike! Értve? Vagy zsebben viszed haza a tököd!...

(Mami felugrik a helyéről, odasiet a civakodókhoz)

3. BEÁLLÍTÁS

Mami: Melyikőtök kezdte? Tata? Végh? Ide a pénzt! Kérem! *(Végh átadja)* Eszementek, azok vagytok! Úgy tesztek, mint az egyszeri kisasszonyok, akik akkor kaptak hajba a vagyonért, amikor már semmijük sem volt a rogyadozó házuk pusztá falain kívül. Csináljátok! Addig

verjétek egymás fejét a falhoz, míg rátok nem dől a ház! Ostobák! Ahelyett, hogy szétnéznétek és meglátnátok, ami nincs; hogy mit lehetne csinálni, mit nem... Nem! Gyerünk, harapjuk át egymás torkát! *(Csend)* Na, mire vártok? *(Csend)* Pénzre lesz szükségünk, sok pénzre. Ezen forogjon az agyatok, nem azon, hogy ki kinek tartozik! Különbben bezárhatjuk a boltot...

(A férfiak eloldalognak, Mami visszaindul az asztalhoz. Gizu odamegy a Nyomozóhoz.)

4. BEÁLLÍTÁS

Gizu és a Nyomozó

Gizu: Bocsánat!

Nyomozó: Igen!

Gizu: Olyan nyugodtan ül itt egész délután... olyan... Nem is tudom, hol kezdjem...

Nyomozó (feláll): Tessék!

Gizu: Köszönöm. *(Leül a Nyomozó helyére)* A lábam miatt, tudja... Vének már.

Nyomozó: Valami frissítőt?

Gizu: Ne menjen, kérem! Kérem!... A kis bátorságom számomra nagy dolog. Érti? Védtelen, kinevetett nő vagyok. Hisz tudja...

Nyomozó: Senki nem neveti ki. Gúnyolódást sem vettem észre az emberek szavaiban, sandaságot sem, ami arra utalna, hogy önről mást mondanak, mint amit gondolnak.

Gizu: Ó, maga igazán rendes! De én tudom, amit tudok. Itt az élet nem az... Városon könnyű: ha kedve van, színházba mehet, szórakozhat. Megválogathatja a társaságát: a barátait, a ... a szerelmeit nem, de akkor is... Nem falu. Nincs arra ítélve, hogy egy televízió előtt kucorogja le az életét, vagy regényeket olvasva, amelyek arról szólnak, hogy tágas a világ és hatalmasak az emberi szenvedélyek. Itt mi van? Irigység, kapzsiság, gyűlölet, gőg, csak azért is... Nem tisztelik egymásban az embert. *(Csend)*

Nyomozó: Nehéz erre bármit is mondani. De higgye el, a csüggedés városon is csüggedés. Milliós nagyvárosban is éltem, dolgoztam, így tudom, ott sem tisztelik jobban az emberek egymást, mint falun. Sőt! Rafináltabbak, kivertebbek: kifinomultabb módszerekkel tudják álcázni valódi énjüket. Volna miről mesélnem...

Gizu: Délután hazamegyek az iskolából, ellátom az aprójószágot, aztán... semmi. Ülök, várok. Átjön az egyik szomszédasszony, aki rég

elvált, később átjön a másik, az özvegy, akinek a férje balesetben halt meg, és beszélnek, csak beszélnek, hetet-havat összehordanak, én meg folyton úgy érzem, hogy közben rajtam nevetnek. Szinte hallom, ahogy kuncog bennük a kisördög! Tudja, nehezen élnek: se új ruha, se divatos cipő, és telente, ha nagyon hideg van, hozzám járnak melegedni – és mégis... A nők nagyon kegyetlenek tudnak lenni. Ért engem? Nekik gyerekeik vannak, unokáik lesznek, de nekem mi van? Jómódom? Ede halála óta csak ülök és várok. Mami mindent elvett... Inkább ölt volna meg!... Mert én gyáva, gyáva vagyok a halálhoz! Nem csoda, ha röhögnek rajtam. *(Hosszú csend)* Elárulok magának valamit: Mami gyűlölte Edét.

Nyomozó: Miben halt meg Ede?

Gizu: Ne gondoljon rosszra! Szabályos rákban: operációkkal, sugárkezeléssel, és csak az Isten a megmondhatója, mennyi fájdalommal, szenvedéssel. Felörlődött. Naiv fantaszta volt... Egyszerre akart tökéletes férj, szerető, mérnök és képmutató bürokrata lenni.

Nyomozó: Meddig tartott a kapcsolatuk?

Gizu: Az ő haláláig. Mami persze mindenről tudott, már akkor mesterien mozgatta a ... szálait. *(Hosszú csend)* Temetés. Edét temetjük. Az udvar tele néppel, a papunk szép búcsúztatót mond. Mami a koporsó mellett áll a nagyocska kisfiával. Én kicsit hátrébb, oldalvást. Legszívesebben üvölténék, de nem tudok sírni. Mamit nézem. Őt és a kis Ödit, és nem értem... Amit nem értek: mintha egy idegent temetnénk, nem az urát. A kisfiával foglalkozik, neki magyaráz, vele beszélget. Gyásznak, megrendülésnek nyoma sincs az arcán. A tekintete meg, amit folyton Ödikén felejt, végig többről árulkodik – érti! –, mint óvó, becéző szeretetről. *(Feláll)* Ennyit akartam elmondani; úgy értelmezi, ahogy akarja...

(Gizu visszamegy a bizottsági asztalhoz, a Nyomozó leül. Icu a teremben körbejárva Ödit keresi.)

5. BEÁLLÍTÁS

Icu és Ödi

Ödi: Mít akarsz?

Icu: Gonoszok vagytok! Az vagy te is, gonosz!

Ödi: Meghibbantál, vagy mi a nyavalya lelt?

Icu: Tudod te azt! Lejáratatok a falu előtt. Boldogtalan Pállal...

Ödi: Az kicsoda? Nem ismerem!

Icu (sírva): Nektek mindent szabad? Velem... meg lehet csinálni, mert... Odaigérni...

Ödi: Beszélj világosan, hadd értsem!

Icu: Mi vagyok én? Egy kutya?...

Ödi: Menj magadnak, hagyj engem békén! Van itt elég baj.

Icu (a sírást abbahagyva): Akkor is gondolhattál volna rá, mikor a hátam mögött polgármesternét akartál csinálni belőlem!

Ödi: Én?!

Icu: Azt hitted, széteszem a lábam és meglesz mindenem, szava sem lehet senkinek. De nekem van! Akkora hangon, hogy belesüketülsz!

Ödi: Engem ne fenyegezz, mert ha visszafenyegetek, azt megkeserülöd! Ami meg a zagyvaságaidat illeti: semmi olyanról nem tudok, miszerint bárkinek odaigértelek volna. Van apád, minek törődnek veled?

Icu: Ezek vagytok ti: egyik keni a másikra, az a harmadikra, végül kiderül, hogy senki nem akart és nem csinált semmit, az a hülye tyúk találta ki az egészet, mert baszni akar, de jó pénzért...

Ödi: Leszállsz rólam végre? Fogd be az ocsmány pofádat!

Icu: Sokat tudok rólatok, és bolond lennék befogni a számat. Gazemberek vagytok, azok! És te a legnagyobb! Te, te mamakedvence!...

Ödi (ütésre emeli a kezét): Kis szajhája!

Icu: Mamakedvence!... (*Elfut*)

Ödi (elindul Icu után): Ha a kezembe kerülsz!...

(*Inga megpróbál kisomfordálni a teremből, de Ödi észreveszi. Megragadja, a falhoz taszítja és arcul üti.*)

6. BEÁLLÍTÁS

Ödi és Inga

Ödi: Hova az anyád kinjába?! Hova?! Kitaposom a beled, úgy bosszants fel! Mit gondolsz, te szarházi, csak úgy leléphetsz, mert eszedbe jutott a feleséged feneke?!

Inga: A végébe akartam menni.

Ödi: Inga, nekem ne hazudj, mert ha én szaratlak meg, belezöldülsz. Mit akarsz? Kit nézel hülyének?

Inga: Csak azt hittem...

Ödi: Halljam, mit hittél?!

Inga: Hogy végeztünk.

Ödi: Egy életre, Inga.

Inga: Szólni akartam az asszonykámnak, hogy várjon bennünket.

Ödi: Ha arra a rémséges lotyóra gondolok, nem csak az étvágyam, de az életkedvem is elmegy. Mondjad már: mikor peterélted meg utoljára? A nászéjszakán?

Inga: Nem beszélhetsz így az unokahúgodról!

Ödi: Még ígyebbül is, ha az ura ilyen szar senkiházi! Te, van neked olyanod, vagy csak a szakállad nő? (*Gúnyosan nevet*)

Inga: Nevezz csak, velem könnyű elbírn!

Ödi: Birkózzon veled a rosseb, annyit se mondok, hogy állj arrébb! De ha már bérbe adtad a feneked, akkor tartsd itt, és fel se derengjen benned, hogy megúszhatod. Ingácskám, mi egy csónakban utazunk...

(*Árva útját állja a bizottsági asztalhoz visszatérő Maminak. Előre jönnek.*)

7. BEÁLLÍTÁS

Árva és Mami

Árva: Mami, van egy problémám. A házunk anyám nevéen van. Úgy okoskodtunk az asszonnyal, amikor nem ivott, hogy ráíratjuk valamelyik lányunkra, hogy ne fizetgessünk kétszer. De most, hogy ez van, a Julis ráadásul megint iszik, nincs kivel meghányyni-vetni a dolgot... Én felakasztom magam, fel én! Gondolj bele: talpon vagyok hajnaltól napestig, meleg ételt csak akkor eszek, ha főzök magamnak. Már összeaszott a gyomrom! Szóval, érdekelne...

Mami: Mi érdekelne?

Árva: Azt rebesgetik a népek, hogy aki kicsit is benne van, annak mindenét elveszi az állam. Hiába mondom, hogy kicsit sem vagyok benne, Bélus szomszéd csak erősködik, azt mondja: ez a haszonélvezőkre is vonatkozik. Hát mit élveztem én? Surdé korom óta a földet túrom, akkor ülök le, ha eszek. Ez lenne a fenenagy élvezet? A házunk már állt, mikor az oroszok bejöttek. Vigyék a tehenet, az aprólékot, szedjék szét az ólat, ahogy negyvenhétben az apámét szétszedték, de a házhoz senkinek semmi köze! A ház még az anyám nevéen van...

Mami: Nem tudod, kitől ered a szóbeszéd, hogy elveszik a házat, mert a Végh Tibi apósa vagy? Emlékezz csak!

Árva: Ettől is, attól is hallottam, de hogy kitől ered...?

Mami: Kitől hallottad legelőször?

Árva: Először? Tán az asszonytól. Azzal jött haza nagy boldogan, hogy mehet a lánya cselédnek, az ura meg a csurmába. Meglegyintettem. Tudod, mami, ha nagyon részeg, mindig meglegyintem... De csak nem

fogta be a száját: táncolt és dalolt örömeiben, világgá visongta, hogy a lányából hétfőre koldust csinál a törvény.

Mami: Mikor volt ez? Tegnap, tegnapelőtt?

Árva: Tegnapelőtt este. Aznap éjjel ellett a Bélus tehene...

(Mami visszaül a bizottsági asztalhoz. Árva elvegyül a férfiak közt. A Megfigyelő az irattartójával és a székével együtt a Nyomozó mellé telepszik le.)

8. BEÁLLÍTÁS

Megfigyelő és a Nyomozó

Megfigyelő: Összszavarodtam. Hihetetlen! Már az is, hogy ilyesmi egyáltalán megtörténhet. Jesszusom! Hogy egyetlen szavazó se jöjjön el szavazni!... A közvetlen hozzátartozók sem! Téboly! Ha ezt filmen látom vagy könyvben olvasom: könnyesre röhögöm magam. De hogy a valóságban, és éppen velem... Agyrém! Tán nem is igaz...

Nyomozó: Mit fog írni a jegyzőkönyvbe?

Megfigyelő: Fogalmam sincs! Ezen még nem gondolkoztam. *(Rágyújt)* A választási törvényben sok mindenre van paragrafus, de hogy mi a teendő, ha a szavazók egytől egyig távol maradnak!?!...

Nyomozó: Szerintem új választást kell kiírni. De ez nem a mi dolgunk. Vannak törvénycsinálók és törvényörök, törjék ők a fejüket.

Megfigyelő: Könnyen beszél. De most, ha jobban belegondolok, kinek a neve szerepel majd az újságokban? Maga csak nyomozószerv lesz, de én ipszilonné, vastag betűkkel.

Nyomozó: Miért baj az?

Megfigyelő: Hülyének néz? Holnapután behívat a főnököm, alaposan kikérdez, aztán újra kikérdez, és közben arról biztosít, hogy a hivatal minden munkatársa velem van, a takarítónőket is beleértve, és ha problémám adódna, forduljak bátran... és így tovább. Nem teketóriázik, megbíz egy, a képzését meghaladó feladattal, szoros határidőt szab ki, és közben mosolyog, a bizalmáról biztosít, mert ez a minimum, amit megérdemel a hivatal egyik legtehetségesebb, legnagyobb jövő előtt álló munkatársa...

Nyomozó (nevetve): Ekkor maga kikéri a munkakönyvét...

Megfigyelő: Egészségi állapotomra hivatkozva... De ezt honnan tudja?

Nyomozó: Maga nem tűnik naiv leányzónak. Tapasztalatból tudja, ez a legrövidebb útja annak, hogy valakit idegileg kikészítsenek, távozásra bírjanak. Nem szeretik az ilyen „keveredés-ügyeket”, ahol ipszilonnéval

kapcsolatban milliószor szóba kerül a hivatal neve is. De mi lesz aztán? A férje munkanélküli, most ment csődbe egyik újabb vállalkozása, a kislfia elit iskolába jár, az is sok pénz, és most a maga fizetése is kiesik... Mi lesz akkor?

(Csend)

Megfigyelő: Tekintsem zsarolásnak?

Nyomozó: Védelmet kínálok. Hogy pontos legyen: tanúvédelmet.

Megfigyelő (elnyomja a csikket, újabb cigarettára gyújt): Az egész vonalon?

Nyomozó: A takarítónőkig bezárólag.

Megfigyelő: Se újság, se név?...

Nyomozó: Azt sem fogják tudni, hogy a világon van.

Megfigyelő: Nagyon egyszerűnek tűnik, épp ezért gondolkodnom kell rajta.

Nyomozó: Nem sok ideje van rá. Hat órákor befejeződik a „választás”, és attól a perctől fogva az események önmagukat görgetik tovább.

Megfigyelő: Mit kell csinálnom?

Nyomozó: Szó szerint leírja a beszélgetést, ami ön és a Mami közt zajlott le ma reggel. Aztán dátum, aláírás...

Megfigyelő: Honnan tudja, miről beszélgettünk?

Nyomozó: Én semmit nem tudok, maga a tanú.

Megfigyelő: Félelmetes!...

Nyomozó (rezignáltan): „Az élet nem lakodalmas út”.*

(A Megfigyelő papírlapot vesz elő és írni kezd. Inga a bizottsági asztal elé siet.)

9. BEÁLLÍTÁS

Inga: Jó állásom volt, megbecsültek. Reggel mentem, este jöttem, akdatáskával és nyakkendősen. Mit adatok cserébe? Egy hájas vénlányt az ígérettel, hogy ezentúl az elithez tartozom, mindenem lesz, úri dolgom. Mi lett belőle? Rohangálhatok hat helyett, és túrnöm kell egy elkényeztetett fehérceled rigolyáit. Ezért várnátok el, hogy éveket üljek? Szerintetek igazság ez? Adatok nekem legalább egyszer egy nagyobb összeget, hogy boldoguljak? Nem adatok. Némi aprót löktetek, és elvártatok, hogy kezet csókoljak érte. *(Beint)* Ezt nektek, mondtam magamban; lesztek még bajban, fogtok még nyüszíteni!... Hazamegyek, és úgy kivágom a házamból azt a lötyedt picsát, hogy a lába nem éri a

*Borisz Paszternak *(Illyés Gyula fordítása)*

földet! Végeztünk. Mától kezdve nekem nem dirigáltok: Inga, eredj ide, eredj oda! (*Elindul a kijárat felé*) Tanúm a falu... Bolond lennék!... Hányingerem van, ha csak ránézek!... Rám ne számítsatok! Értitek? Visszamegyek a földhivatalba, akatáskásan... (*Elmegy*)
(*Ványa föl-alá jár, aztán odalép a Mamihoz.*)

10. BEÁLLÍTÁS

Ványa és a Mami

Ványa: Gyere, beszélünk kell!

Mami: Ott az ajtó!...

Ványa: Nem vagyok gyáva! Vannak problémák az idegimmal, de nem vagyok gyáva!

Mami: Csendesebben! (*Feláll, Ványával együtt a szavazóurna felé indul*)

Ványa: Mit tudnak ránk bizonyítani? Na, mit?!

Mami: Amit csak akarnak.

Ványa: A föld és a kolhozvagyon privatizációja törvényes volt. Minden jogosult megkapta a részjegyét. Ki tehet arról, hogy elkótyavetyélték, hittek az ilyen-olyan társulásoknak, kft.-nek? Kapitalizmus van, ami nem arról szól, hogy...

Mami: Pontosan tudom, miről szól. Látom, megint az ábrándok világába ringattad magadat. *Ványa:* kiknek a neve szerepel az ilyen-olyan társulások, kft.-k alapító okirataiban?

Ványa: Semmit sem bizonyítanak. Az ország instabil gazdasági és pénzügyi helyzete, a magas kamatok, az elavult technológia, a fizetőképes kereslet hiánya... Soroljam még?

Mami: Blabla! Amúgy: nincs idegem ahhoz, hogy az ostobaságaidon rágódjak.

Ványa: Visszatükrözik az adott szituációt, amelyben a cselekvést korlátozó törvényes keretek negatív irányba terelik az állampolgárok erkölcsi megítélését.

Mami: Ki ítél meg kit? Gondolkozz már! Úgy magold be az újságok vezércikkeit, hogy én is értsem! Bár lenne mibe kapaszkodnunk!

Ványa: Vannak barátaink, kapcsolataink.

Mami: Felejtsd el! Rádásul a mozdítható tőkénk nagy részét elvitte a tüzijátékos falunap, a hétfalura szóló bálok, a százdolláros ruhák, amelyek dugig megtöltik András feleségének szekrényeit. És ha hivatalból rendelnek mellénk ügyvédet, akkor nekünk annyi.

Ványa: Te vagy a hibás! Én megmondtam: az az ember gyenge, összeroppan, és szarba visz bennünket. Megmondtam! De te nem hallgattál rám, soha nem hallgattál rám!...

Mami: Csillapodj!

Ványa: Semmi közöd hozzám, érted, semmi közöd hozzám! *(Járkálni kezd)* Megmondtam!... Hülyének néztetek, barátocskáim?! Végképp nem érdekeltek!...

(Mami a helyére megy. A Nyomozó feláll, a kijárat felé indul. A köréje fonódó férfigyűrűből Keret tör ki, megállítja.)

(Folytatjuk)

MESTER MAGDOLNA

TETSZHALOTTAK BALLADÁJA

*fakófehér uszályos
sóvárgó arcú bánat
jövőbeváltó aznap
és visszanyúló máshol
karbénító a látszat
nem biztat változással*

*kávészagúba olvadt
morgással múltó reggel
lazultan körbejárva
csalódó arcot rajzol
és ragaszkodón szorongat
a fájdalom hiánya*

DOBOZHÁZAK MENTÉN

Sóval hintik meg vánkos-utadat. Latyakra vált a kristály hópihe. Fehér erecskés csizmák toporognak. Olajfoltokba tűnnek a jégvirágok.

Autók finomkodnak dombra fel a jégen. Lent beállt sorokban időznek, dohognak. Ujjak dobolnak sok ideges térden. Hókotróért sikít sok ráncba gyűrt tekintet...

Ablakpályáján könnycseppbe olvad, siklik el a pára.

Érdesre fázott kézfejed szederjes.

Vörösre hűtött arcod égni kezd.

Olvadsz is már, forró kamrádba lépve,

és magasra szállsz a szennyváros felett.

FUTÓSZALAG

Letompítod a belőled beszélőt. Csak egyik láb tapos a másik láb után.

Metronóm-óráid nesztelenül egybecsúsznak, s már nem is tudod végül, hogy tegnap-e vagy máskor...

Fénykép-mankó jelekkel emlékeztetsz magadra. Fel-felvillansz néha. De biztos ez? Te voltál? Vagy fantázia-férc csak, s most múlttá rögzítéd?

Köszöntél, ettél, szóltál, átintettek, ha mentél. Volt tortád is, és egyszer egy csípőspaprikázás.

De mikor korhadtál mássá, változtál meg színedben, hogy azzá idomultál, amivé hisznek ők bódultan, és te is hinnéd – ha bírnád – még görcsösen magad? Apránként simultál, sejt szintig-észrevétlen, vagy ébren érzékelted a folytonos változást?

Kamerát veszel a paraván-világhoz. Múlt-építésből szerkeszted képkönyvtár-falad. Hogy holnap újra kérdezd: biztos ez, te voltál?

Mert nem tudhatod aznap, hogy tegnap volt vagy máskor, ha futószalag-pályádon – egy végső lassításban – díszlet-kapukat törve a fény felé haladsz.

ÚJ VETÉS

Hevesi Kovács János 1989-ben született Pásztón, a Heves megyei Apcon él. 2002-ig a helyi Apáczai Csere János Általános Iskolában tanult, azóta a hatvani Bajza József Gimnázium diákja. Többször vett részt tanulmányi versenyeken, kiváló eredménnyel. Személyes jövőjével határozott elképzelései vannak: azon túl, hogy az irodalom művelését hivatásának tekinti, felnőttként a pszichológia tudományával kíván foglalkozni, ezzel egy időben a határon túli magyar kisebbségek autonómia-törekvéseinek megvalósítását szeretné segíteni.

A költészettel tizenhat éves korában kezdett foglalkozni, saját bevallása szerint teljesen spontán módon, valójában azért, hogy levezesse azt a feszültséget, amit a fiatal életében bekövetkezett „hullámvölgy”, a rendkívül érzékeny elmét irritáló korai élettapasztalatok indukáltak.

HEVESI KOVÁCS JÁNOS

LÁTOMÁS XIII.

*Ember-testek szénné égett karja
vádlón az ég felé mered,
mind a későn jött bosszút akarja,
de Isten zordan csak nevet.
– Háborús majom, ez kellett neked!*

*A telihold alvadt vérben úszik,
kacajba fül a rettenet,
tükröm ellen fordítom a csúzlit,
köröttem sebek, cserepek.
– Háborús majom, ez kellett neked!*

labirintus

*oázis
extázis
szánalmas
macskaalom
invokáció
maszturbáció
ációkációvakáció
elvézrikHoratio*

szellem-paripa

*a kreativitás valósága
a valóság kreativitása
az érzékelés kulcsa
a kulcs érzékelése
a rombolás valósága
a valóság rombolása
a kreativitás rombolása
a rombolás kreativitása*

para-doktor

*miért fest jeleket a szikla?
miért gurulnak keréken a felhők?
a hajók autók az utakon,
a bicikli az ég csodás csónakja,
egy hegy kancsalon rám mosolyog,
azt hiszem, mindjárt megbolondulok.
összetörik a víz a földön,
kifolyik ujjaim közül a pohár,
brékelek egy szakadék fölött,
hisztérikus kacajomat csupán
ittas antialkoholisták vad ordítása
képes túlkiabálni.
a sötétség fényében látom, kinevetsz,
üres lelkemet mégis betöltöd,
ami jó, ezért rossz, s így mégis jó!
baromság! baromság, mulatni jó.
szeretve gyűlölni, gyűlölve szeretni,
kímélve gyilkolni, gyilkolva kímélni
lehetséges volna?
baromság. baromság! mulatni jó!
földön futó égi hajó –*

kiszólás

*durva kurva
fekszik megdugva
a krémezett köztudatban*

RUSZINÉPBALLADÁK*

A RÉSZEGES ANYA ELADJA LÁNYÁT

*Korhely asszony addig ivott, mulatott,
míg a lányán, szép Hanuszján túladott.*

*– Aki a sert, a kancsó bort fizeti,
annak adom Hanuszenykát – viheti.*

*Sanykovszki úr rákiált a csaposra:
– Egy palack sert, két pint bort az asztalra!*

*Enyém a lány, az anyjától megvettem...
Szép Hanuszja a sarokban megretten.*

*A lelkébe keserűség költözött,
s hajnaltájt az ablakon át elszökött.*

*Sanykovszki lovára pattant, s utána.
Erdő szélén akadt csak a nyomára:*

*– Tüske tört a lábujjaim közibe,
nagyságos úr, kicsi késed add ide!*

*Hová tette Hanuszenyka az eszét?
Az a kiskés átaljárta a szívét!*

*– Nagyságos úr, emelj föl a nyeregbe,
tied vagyok, szerethetsz már kedvedre.*

*Vigy el engem édesapám házába,
fektessél az ablak melletti ágyra.*

*Apám s anyám sírdogálgat csöndesen,
megpihenek, nem fáj nékem semmi sem.*

*V. P. Lintur gyűjtéséből

A LEÁNYANYA

*Katerinát édesanyja
egymaga nevelte,
mégis minden szombat este
multságba küldte.*

*– Eredj kincsem, Katerinám,
a bilétes bálba,
csak a fejed el ne veszítsd
a nagy multságba!*

*Katerina vidám táncát
addig-addig járta,
míg megsédült, s koszorúja
legurult a sárba.*

*Anyja nézi, fejét fogja:
micsoda gyalázat!*

*– Hová lett a karcsúságod,
mi lelte ruhádat?*

*– Hűs forrásvízre hajoltam,
jót ittam belőle,
az a hideg víz ártott meg,
hasam dagad tőle.*

Kemencepadkán ül öccse:

– Látod anyám, látod?

*Öregségedre megérted,
hogy hazudik lányod.*

*Múlt éjjel is a katona
házáig kísérte,
s csókja árát a leányod
színezüstben kérte...*

*Katerina két szép ökre
a völgyben legelget,
anyja keblét mohón szívja
már a pici gyermek.*

*– Kis rengődben ringattalak,
dajkáltalak, lányom,
de a fattyú unokámat
látni sem kívánom!*

*– Anyám, édes öreganyám,
van még hét leányod,
úgy küldd őket mulatozni,
magad is megbánod!*

*Ki megesett, nem nézhet már
a legény szemébe.*

*Hallottátok, jó emberek,
itt a nóta vége.*

Fordította: VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

SZÉPSÉG ÉS MÉLTÓSÁG

A *Kilencek*, az *Elérhetetlen föld* költőitől feledhetetlen élményt s egyben bizonyosságot kaptam arról, hogy a versnek – azon túl, hogy mások helyett beszél – kivételesen szépen kell szólnia, mert csak így érdemel figyelmet” – nyilatkozta egyszer (Erdélyi Erzsébetnek és Nobel Ivánnak) vallomásértékű meggyőződéssel Vári Fábián László, a kárpátaljai magyar költészet kiemelkedő, „méltán legmegbecsültebb” (Balla D. Károly) egyénisége. Vákolva közösségi-képviselési vétetésű művészi eszményeinek, hitelesen vállalható líraszemléletének lényegét, s egyúttal nemzedéki-irodalomtörténeti hovatartozásának koordinátáit. Utalva szépség és esztétikum eredendő, genetikusan összefüggésére, a műalkotás eleve sajátos ontológiai érvényességére, különös másféleségére és értékfeltétlenségére – sugallva ezzel állításának a szépség hermeneutikája (befogadói elsajátíthatósága) és a (gadameri) „szép aktualitása” szerinti természetes továbbgondolhatóságát is.

Az esztétika magasrendűségében bízó versfeldolgozás, a tradíciókon edzett, cizellált, mives szó hatásába vetett hit azonban sohasem jelent egyszerű, egynemű, áttetsző vagy eltávolító megszépítésre való törekvést; éppenséggel keserű, tragikus személyes és történelmi sorsélményekkel, a nemzeti, kisebbségi lét- és helyzettudat (a „felnégyelt Haza”) szorongató tapasztalataival töltökezik, s a morális számvetés gyötrelmes nehézségeitől súlyosbodik. A szépségigény az illúziótlan igazmondás szándékával mélyül és teljesedik – ahogyan a hatvanas évek végén, az ungvári fiatal írók legendás Forrás Stúdiójának tagjaként, a jórészt Kovács Vilmos nyomdokán, S. Benedek András, Balla Gyula, Fodor Géza, Zselicki József, Füzesi Magda, Dupka György és mások mellett, a szabad és tisztuló beszéd elszántságával fellépő (és ezért a diktatúra retorzióit elszenvedni kényszerülő) költőről – indulásától kezdve – annyian megállapították. Következésképpen „a történelem üzeneteire figyelmez”, vonzza „a folklór és a szürrealizmus”, s „a Nagy László-i örökséget” „az erdélyi Farkas Árpád kárpátaljai rokonaként” viszi tovább (Czine Mihály); tudatosan hajlik vissza a történelmi múlthoz és „a régi magyar költészet formahagyományához” (Pomogáts Béla); „átképzéletes”, „szerepvállaló” költeményeit erkölcsi és intellektuális bátorság itatja át, „fájdalmában is méltóság van” (Görömbei András); „kristálytisztá közösségi versdallamait” a szülőföld (Munkács, Huszt, Majtény, szabadságharcos ugocsei, tiszaháti – beregi, ungi – kuruc vidékek) történelmi emlékezete hangolja (Pál

György); az „életteremtő erő”, a „megmaradás művésze”, akinek a veszteség- és vereségtudattal szembeszegülő, „műzaj-hitű”, példázatos-próféciaás verseségeiben „a vágy és vallomás hitelét a felidézett évszázadok pecsételik meg” (S. Benedek András); a magyar sorskérdések terhét vállaló, „nemes veretű”, „suhogó igéi” „lélek-bársonyt-hasogatóan megrázó, sőt felrázó élményt” nyújtanak (Nagy Zoltán Mihály); a személyes felelősségvállalást és az erkölcs diktálta anyanyelv- és nemzetföltő kiállást pedig a „hűséges emléklüktetés” tanúsítja (Penczkófer János) – fogalmazták róla sokan. „E földről én el nem futhatok” – foglalta ő is versebe a ragaszkodás és a kitartás, a helytállás himnikus érzületét (mint hajdan például az alföldi Veres Péter: „Én nem mehetek el innen sehova, / nekem nincs útlevalem”).

S mindez a poétikai karaktermeghatározó esztétikai és etikai minőség tartalom Vári Fábrián László legkiválóbb műveibe gazdagon és érzékletesen bele is szervesül. Az érett és elismert lírikus válogatott gyűjteményei voltak már a csak a fordulat után megjelenhetett első kötetei is (*Széphistóriák*, 1991; *Kivont kardok közt*, 1992) – s az utóbbiak (*19 vers a hűségről és a halálról*, 2000; *Világtalan csillag*, 2001; *Harminchárom év*, 2002) meg a mostani (*Fecskehajtó idő*, 2004) is bőséggel újraközlnek a legjobb régebbi darabokat (a frissebbek mellett). Tekintható ez kétségtelenül egyfajta redundanciának, ám így könyvről könyvre – kereszt- és hosszsmetszetében – mindig az egész költői életművel szembesülhetünk, s hangsúlyosan mutatkoznak meg annak belső szerkezetei és koncentrikusan építkező, bővülő körei. A ciklikus átrendezések táguló dimenziókat körvonalaznak, s a *Fecskehajtó idő*ben is az újfajta beosztás így távlatosítja a jellegadó tematikai és élményszférákat. Amelyek organikusán egymásba fonódva ölelik fel a tájhoz, a természeti miliőhöz, az év- és napszakok, a jelképes kozmikus és szakrális történések titkaihoz fűződő képzetvilágot, a friss hevületű szerelmi érzéseket, a történelmi határhelyzetekben vergődő-tusakodó személyiségekhez kötődő sorslátomásokat, s az öntanúsító-önértelmező gondolatosság, a jelenérdekű múltteremtéssel dúsitott életvallomás-fajtákat. A sorstragikum és a létöröm, a pusztuláskín és a szabadságeszme szélső pólusai közötti érzelmi vibrálások, szenvedélyhullámzások – a „versbe fojtott” indulatok (Márkus Béla) – markáns hangulati tulajdonsága, hogy a tömörítő, sűrítő, metaforagazdag stilizálás kiegyensúlyozó formarendjében valami megejtő szelídség lélekmelegével telítődnek, mintegy a bölcsesség artistikumához igazodva nemesednek át. A nagyjából zárt, feszesen-arányosan

kimért, dalszerű alakzatok, a rímesen hajladozó ritmikus (a magyaros ütemességet-lendületességet harmonikus időmértékességgel keverő) verssorok, alliterációk, jelentéssokszorosító képkapcsolások, szófurdulatok és mondatfűzések, nyelvi-stiláris telitalálatok, a lekerekítő dallamenetek: egyfajta borongó melankólia vagy komoly derű – reménytelen remény – sugárzását keltik; a „mélyen megélt elégikus, szemérmes bánatát” (Antall István). S ez az atmoszférikus összetettség a tónusvariációk, a műfajváltozatok sokszínűségében bontakozik ki igazán. Népköltészeti stílusformák, mítoszok, népdalok, balladák, virágénekek, románcos széphistóriák, boszorkányhívogató varázsrigmusok, igéző ráolvasások, mondókák, eredetregék, ősmondák, mesés krónikák, legendák, vallásos-áhitatos népelemek, zsoldáros-imádságos könyörgések, pogány-samanisztikus vagy biblikus-liturgikus fohászok, konfessziók, keservesek (és a többi) expresszív hangja szólal meg vagy idéződik fel a „kényesen” finom intonációba is átszűrt „szenvedéstörténeti” drámaisággal (Szakolczay Lajos), az újabb darabokban nyersebben, mai szóhasználattal is vegyítve. Mert a választékos archaikum, amely egyszerre nyelv és magatartás, „kiemeli, szembeötlővé teszi a jelenkor sebeit” is (Nagy Gábor). Szimbolikus tájrajzok lényegülnek siralmas-sorsos, sőt apokaliptikus víziókká – gyilkos aszályok vagy ordító orkánok fenyegetik a vérel telt völgyeket, az „esdeklő tájat”, az Isten szeme gödrében is könny meg „vérvő csillag ül”, „csonkahét” és „földfogyatkozás jő” –, a látvány egyetemes világállapot tükrévé alakul (még ha igen ritkán a némileg elkoptatott toposzok – nap, hold, csillag, hó, vér stb. –, illetve a sokfelé villódzó utalásrétegek és látomásszilánkok metaforikus torlódása bizonyos jelentéstöredézekhez is vezet). Megrendítően szuggesztív históriás szerep- és portrévers-remeklések sora eleveníti meg a bajvívó Balassitól a száműzött, a mindkét hazából kiárvuló, a végső hontalanság rémével küszködő Rákóczin és írődeákján (*Útban Törökország felé, Mikes Kelemen*), a bujdosó kurucokon át Petőfig, Adyig, Illyésig a magyarság megtartó, égtartó szellemóriáisait, s a kortársakat Csoóri Sándortól Szervátiusz Tiborig, a katartikus Dózsa-szobor alkotójáig. S az emésztő sorskérdések a legmaibb jelenségekre is kiterjednek – amikor „rút mocsokeső hull a tömegre”, s „nem lesz itt soha más szabadság, / mint amit annak mondanak”. „Micsoda ország és miféle nép, meddig tűri még ezt a zenét?” – hangzanak a megdöbbenés kérdései, midőn „koldusok jajdítják tele a várost”, „szökik az ember a dögszagú szélben”, „s orrát befogva hátra se nézne” (*Adventi napsütés*). „Isten

büntető angyala táncol”, s „ott rohad a szalma és vérben a jászol” – szólnak az ítéletes szentenciák e kilencvenes évek végi versből, előre érezve mintegy 2004 „Fekete Adventjének” nemzeti-lelki katasztrófáját és szörnyű morális közállapotait is. Élesen lepeződnek le tehát a züllöttség és e veszedelmesen elidegenítő, „mostohaanyaország”-os, „romlott föld” átkai, s *Halottak napján* „rakétáit gyűjtja, / startra kész a Göncöl / a Sarkcsillagon túlra. / Utasa én vagyok. // Ésaías, Jónás, Náhüm – / mind elmúltak, / mint magvuk szakadtával / majd a magyarok.” (*Vári FABIÁN László: Fecskehajtó idő, Masszi Kiadó, Budapest, 2004*)

BERTA ZOLTÁN

IRODALOM

Balla D. Károly: *A hontalanság metaforái*. Bp., A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia, 2000.

Balla D. Károly: *Újraéledt irodalom?* Új Holnap, 2002/2.

Bélaádi Miklós (szerk.): *A magyar irodalom története 1945–1975. IV. A határon túli magyar irodalom*. Bp., Akadémiai Kiadó, 1982.

Botlik József – Dupka György: *Ez hát a hon... – Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991*. Bp.–Szeged, Mandátum Kiadó–Universum Kiadó, 1991.

Czine Mihály: *Kisebbség és irodalom*. Pozsony, Madách Könyvkiadó, 1992.

Czine Mihály: *Magyar irodalom a huszadik században*. Bp., Kortárs Kiadó, 2001.

Dupka György: *Kárpátalja magyarsága. Honismereti kézikönyv*. Bp., A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia, 2000.

Elek Tibor: *Sors, megírva... – de hogyan tovább? – A kárpátaljai magyar líráról három antológia kapcsán*. Hittel, 1996/11.

Elek Tibor: *Mi volt a Forrás a kárpátaljai magyar irodalomban? – Ez volt a Forrás!* Kortárs, 1999/11.

Elek Tibor: *Fényben és árnyékban. Az irodalmi siker természetrajza*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 2004.

Eperjesi Penckőfer János: *Tettben a jellem. A magyar irodalom sajátos kezdeményei Kárpátalján a XX. század második felében*. Bp., Magyar Napló Kiadó, 2003.

Erdélyi Erzsébet – Nobel Iván: *De azért itthon is maradni... – 15 beszélgetés határon túli alkotókkal verseikről, novelláikról*. Bp., Tárogató Kiadó, 1994.

Faragó Laura: *Szülőföldem – zengő anyanyelvem – Harminchat beszélgetés írakkal*. Bp., Masszi Kiadó, 2003.

Fodor Géza (szerk.): *Nézz töretlen homlokomra – A Forrás Stúdió versantológiája*. Ungvár – Budapest, Intermix Kiadó, 1994.

Görömbei András: *A síp őtágú*. Alföld, 1974/4.

Görömbei András: *Létértelmezések*. Miskolc, Felsőmagyarország Kiadó, 1999.

Görömbei András (szerk.): *Nemzetiségi magyar irodalmak az ezredvégen*. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2000.

Görömbei András: *Kisebbségi magyar irodalmak (1945–2000)*. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2001.

Györke László: *Mi történt azóta? – Beszélgetés Vári Fábián Lászlóval*. Hatodik Síp, 1989, próbaszám.

Iván Zsuzsanna: *Világtalan-e a csillag?* Együtt, 2003/1.

Iván Zsuzsanna: „Ugocsában itthon vagyunk” – *Vári Fábián László költészetéről*. Új Horizont, 2003/4.

Kárpátaljai Minerva, II. kötet, 1–2. füzet – Ez volt a Forrás! Különszám. Szerk. Lator László, Soós Kálmán, S. Benedek András, Udvari István, Vári Fábián László. Budapest–Beregszász, Minerva Műhely, 1998.

Kiss Ferenc: *És Szabadka...* Debrecen, Csokonai Kiadó, 1994.

Kovács Imre Attila: *Érti-e Babits Rortyt?* Székesfehérvár, Vörösmarty Társaság, 2003.

Márkus Béla: *Az esdeklő táj embere*. Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 2005/1.

M. Takács Lajos: *Résnyire nyílt ajtók*. Debrecen–Ungvár, 1991.

Nagy Gábor: *Az olvasás téjje*. Bp., Magyar Napló Kiadó, 2003.

Nagy Gábor: *A történelmi emlékezet mint megtartó erő Vári Fábián László költészetében*. Magyar Napló, 2005/1.

Nagy Zoltán Mihály: *Kivont kardok közt suhogó igék – Vári Fábián László versei*. Holnap, 1992/10.

Napút, 1999/9. (1999. novemberi tematikus kárpátaljai szám)

Pál György: *A magyar irodalom Kárpátalján (1945–1990)*. Nyíregyháza, Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, 1990.

Pál György: *Vári Fábián László: Kivont kardok közt*. Pedagógiai Műhely, 1993/2. (április)

Pomogáts Béla: *Az újabb magyar irodalom 1945–1981*. Bp., Gondolat Könyvkiadó, 1982.

Pomogáts Béla: *Párbeszéd anyanyelven*. Bp., A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia, 1998.

Pomogáts Béla: *Magyar régiók*. Dunaszerdahely, Lilium Aurum, 2005.

S. Benedek András: *A tettenérhető történelem – Kárpátaljai nemzetiség- és kultúrtörténeti vázlat*. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1993.

S. Benedek András: *Kárpátalja története és kultúrtörténete*. Budapest, Bereményi Kiadó, 1994.

S. Benedek András: *A megmaradás esélyei*. Budapest – Beregszász, Hatodik Síp Alapítvány – Mandátum Kiadó, 1996.

S. Benedek András: *Árvíz után – vízár előtt*. Budapest – Beregszász, Minerva Műhely, 2001.

Somos Béla – Sárkány Anna: *Magyar irodalom Magyarország határain kívül 1949–1989*. Bp., Magyar Nyelvi Intézet, 1998.

Szokolczay Lajos: *Dunának, Oltnak*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1984.

UngBereg 2000. Második Pánsíp-almanach. Szerk. Berniczky Éva. Ungvár–Bp., 2000.

Vári Fábián László: *Forrás és tükör*. Tízévkönyv. A Hatodik Síp antológiája 1989–1999. Szerk. Németh István, Penckófer János.

MÉRFOLDKÖ(NY)VEK

Mindenki szeret utazni, a költő is. Számára a költészet jelenti az utazást. A megtett mérföldeket kötetek jelzik, az egyes állomásokat pedig elismerések. Vári Fábián László túl van már egy-két ilyen állomáson. Mondhatnánk, hogy megérkezett? Nem, noha nemrég újabb célt ért el: *Fecskehajtó idő* címmel megjelent verseinek válogatása, amely többnyire előző köteteinek (*Kivont kardok közt*, 1992; *Világtalan csillag*, 2001; *Harminchárom év*, 2002) csodálatos és bő terméséből tallóztat.

Mi jellemző ezekre a versekre? Még azok számára is, akik ismerik a költő munkásságát, stílusát, meglepetésekkel szolgál ez a kötet. Diákkoromban megkérdeztek tőlem, mi a különbség költemény és vers közt. Válaszom: versel(get)ni mindenki tud, de nem mindennap születnek olyan alkotások, mint a magyar himnusz. Az utóbbi tematikájában, mondanivalójában és stílusában fennköltebb, művészibb. Vári Fábián László költői tematikája sokoldalú. Említett kötetének nyitó verse (*Csonkahét is eljön*) a ciklusok egyikéhez sem tartozik, de vallásos, isteni ihletettsége okán mégis mindegyikbe illik.

A szerelmi, lírai téma Vári Fábián László költészetének egyik legszembevetőbb jellemzője, s éppúgy fűződik a másik nemhez, mint a tájhoz, hazájához, vagy egy szőlőtőkéhez. Szeretni és szeretve lenni – ez lehetne a jelszava. A vallásos hangvétel megfelel a szerelmes versek eufóriájának is, azoknak ugyanis csak tárgya a másik nem; lényegében mindegyik a szerelem istenéhez, a szerelem isteni érzéséről szól, amit a ciklus címe is jelez (*A szerelem szobra*). Nem mindenkinek emelnek szobrot csak úgy. Az ó-időkben isteneket vagy nagyon nagyra tartott embereket öntöttek az örökkévalóság eme formájába. Néha találkozunk egy-két névvel (Görög Szép Kata, Báthori Anna), de az ő alakjuk a múltba vész, messze vannak már az időben, akár az istenek a földtől az égben. A szerelem isteni voltára utal a következő idézet is az *Ünnep jó* című versből: „*Megeshet, hogy a szerelem büntető istene öl meg.*” A Báthori Anna ihlette vers inkább nevezhető hőskölteménynek: már-már isteníti benne a nőt, mintsem szerelmes lenne bele. Konkrét személyhez címzett vallomások helyett gyakran találkozunk „egyszerű” szerelmes történetekkel, főleg az olyan versciklusokban, mint a *Balti szél balladái* vagy a *Széphistóriák*.

A kötet nagyszerű szerkesztését bizonyítja *A szerelem szobrát* követő ciklus *Társak közt* címmel. A szerelmi társak után itt azokat a társakat veszi sorba, akikkel együtt lehet és érdemes küzdeni a hazáért, amely a „magasba menekült”. Néha felmerül benne a kérdés: létezik-e, van-e hazája; ha viszont a „magasban” van, akkor a már eltávozottakat is meg kell szólítania, akik ott harcolhatnak érte, vagy szellemiségük, lelkiületük tovább él közöttünk,

legyen az akár Illyés Gyuláé vagy Ady Endréé. A hazátlanság leggyakoribb példái a lágerbe-vettetések ideje adja, amelyet Vári Fábián László több versében is megidéz (*Három árva*). Sorsunkat mindig más hatalmak döntötték el (*Útban Törökország felé*); létünkért kozmikus harcot kell vívni (*Kilépsz az éjből*). A mélységes hazaszeretetet tehát egyformán köti a költőt a tájhoz, az emberekhez, a társakhoz, még a kínhoz is – mert amiért nem szenvedünk meg, azt nem érdemeljük. Vári Fábián László meggyőző jeleit adja a felismerésnek: hazája történelmi múltjának, amiről szintén sokat ír, ő is részese a mában.

Bár a témák váltakoznak, az istenes hangvétel a kötet négy ciklusból álló teljes egészét áthatja. Némely témái, mint az elmúlás (*Alkonyra járnak a jelek; Menj, lélek*), a világvége (*Az utolsó előtti napon; Ítélet után*), az emlékezés (*Összefoglalás*) lehangolóak, de olyan motívumok derítik fel az ember arcát, mint egy gyermek vagy egy virág képe. Hazafias, bátorító versei kifejezetten lelkesek, optimisták, főleg a *Társak közt* című ciklus darabjai.

Vári Fábián László verselési technikája is lenyűgöző. Ő már nem kísérletezik új formákkal, stílusokkal: biztos kézzel használja azokat. Sorai változatos, izgalmas szótagszámokat tartalmaznak, és hogy lássuk, nem konzervatív felfogású, a szótagszámok azonosságához sem ragaszkodik megszállottan, csak ha szükséges. *Orgonatűzben* című versének első három szakasza a 4-5-5-ös ritmikát követi, ám a negyedik szakaszban áttér a négy soros szerkezetre, különböző szótagszámú sorokból építkezve: „*Tollam tán leteszem,(6) / s lehajtom fejem(5) / egy szív alakú, (5) / kesernyés levélre.(6)*” Amint azt József Attila is megfogalmazta, a költőnek mindent szabad, mit érdekelné a költészet maga. A *Ha számot kell adni* ciklus nyitó verse, a *Menj, lélek* a rímek ellenére is egyenesen szabadversnek nevezhető: csapong, mint a lélek, a szél, vagy bármi, ami szabad.

A rímeknél tartva, itt is érdekes variációkra bukkanhatunk. Költőnk, akár egy trubadúr, megéneklí verseit, vagy akár egy festő, alkotja képeit; bizonyosság ezekre a *Téli táj koporsóval* s a *Csonkahét is eljön* című verse. Érdekes megoldásai vannak akkor is, amikor szántszándékkal keresi a megfelelő rímet *Orgonatűzben* című költeményében: „*égnek a barokk / orgonabokrok*”. Mindez a József Attila-i születésnapí szójátszadozásra enged következtetni. Azonkívül csodálatos hasonlatokkal kápráztatja el az olvasót: „*Éji selyemszálból / van fonva / a haja, mint az ébredő nap / ragyog a homloka*” (*Csonkahét is eljön*).

Költői teljesítménye okán, amelynek nagyszerűségére a *Fecskehajtó idő* című kötet a legfrissebb bizonyíték, Vári Fábián Lászlót méltán részesítette magas elismerésekben a magyar állam és az anyaországi íróársadalom.

TÓTH FERENC

JÓZSEF ATTILA – RUSZINUL, AVAGY KISEBBSÉGI KULTÚRÁK SORSA EURÓPÁBAN

A cím erősen kérdőjeles. Mert míg Petőfi ruszin recepciója igen gazdag és tanulságos, más írók és költők alig vannak jelen a Kárpát-medence talán legkisebb nemzetének kultúrájában. A többi Duna-medencei nép nemzeté fejlődésével kezdetben lépést tartó ruszinok irodalmi nyelvének alapváltozata már a reformkorban kialakult. Ezen a nyelven írta a magyar Himnusznak és a Szózatnak megfelelő verseit, tankönyveit e kis nemzet mindmáig legjelentősebb írója, Olekszandr Duhnovics. A pánszláv propaganda és Bécs „oszd meg és uralkodj”, anyagilag is erősen támogatott politikája azonban ezt a természetes fejlődést megtörte. A ruszin értelmiség jelentős részének írásos nyelve a nagyorosz lett. Az orosz kultúrát, irodalmat sajátjukként fogadták el. Nekik köszönhető a korabeli klasszikus orosz irodalom legjobb alkotásainak szinte azonnali megjelenése magyarul. A műfordításon kívül azonban elfogadható irodalmi teljesítményt nem mutattak fel. Csak a századfordulóhoz közeledve történtek kísérletek a ruszin nyelv csupán nyelvjárásokban élő változatainak egységesítésére, kodifikálására. Ekkor jelentek meg Csopey László tankönyvei és tankönyvfordításai, valamint pályázati díjnyertes szótára, amely a beregi tájszólásra alapozva, de más tájszólások már irodalminak elfogadott adatbázisát és a meghonosodott orosz kifejezéseket is felhasználva 20 000 szavas „irodalmi minimumot” alkotott. Ezt ötvözte a ruszin kultúra mindmáig legjelentősebb alakja, Hodinka Antal a máramarosi „Ú-zó” nyelvjárás elemeivel. Más alkotók az egykor erős, az eperjesi püspökséghez kötődő „lemák” dialektus elemeit emelték az irodalmi nyelvbe. A szintézis azonban most is elmaradt. A Trianon után megjelenő prágai hatalom, a példaképpen emlegetett cseh demokrácia előszeretettel pártolta a főleg fehér emigránsok által képviselt nagyukrán, nagyorosz irányzatokat. A ruszin nyelv megerősödésére a ruszin akadémia megteremtése ellenére sem volt elég az 1939–1944 közötti rövid időszak. A szovjet megszállók első intézkedéseinek egyike éppen a ruszin nyelv, a ruszin etnikum hatósági betiltása volt. Láttunk már ilyet korábban is. Az ukrán népet és nyelvet képviselő Tarasz Sevcsenkót száműzetésbe küldte a „harmadik Róma”; a legnagyobb „kisorosz” író, Gogol, akinek már a neve is (Hohol) az ukránok gúnyneve, orosz íróként lett világhírűvé.

Láttunk ilyet már a világ más tájain is. Angol íróként vált ismertté az ír J. Joyce, Oscar Wilde, B. Shaw, S. Becket. Kivételt jelent W. B. Yeats, aki angol nyelven is megmaradt ír írónak. De itt kell említenünk a skót Walter Scott, R. L. Stevenson vagy éppen Robert Burns nevét, aki az angol nyelv skót változatáról váltott át a standartizált londonira. De találkozzunk az európai irodalomtörténetben spanyolul író katalánokkal, franciául író korzikaiakkal stb. Talán a legérdekesebb példa Charles De Coster-é, aki szenvedélyes vallónként az őt meggyőzni akaró gallok érvelésére („de hiszen te is franciául írsz”), indulattal és elkeseredéssel válaszolt: „igen, mert még a nyelvemet is elvettétek tőlem”. A sors furcsa fintora, hogy ez a német-holland eredetű Thyl Ulenspiegel legendakör kapcsán merült fel!

Ruszin–magyar viszonylatban érthető tehát, hogy Petőfin kívül (akinek recepcióját a közelmúltban Medve Zoltán két nagyszerű könyvben fogalmazta meg) igazából a magyar költészet csak nagyukrán változatban jutott el a „gens fidellisimához”. Igaz ez az állítás József Attilára is. Míg a kárpátaljai magyar kultúrában valóságos reneszánszát élte át a „nagy proletárköltőnek” (lásd a szocialista irodalom inkubátorait: József Attila Irodalmi Stúdió, József Attila Alkotóközösség), a kárpátaljai társnemzetnél magával a költővel, illetve verseivel csak két, „ukránul író ruszin” műfordítónál találkozunk.

A második világháború drámai éveiben megvalósult ruszin autonómia idején vendégdiákként budapesti gimnáziumban tanuló, életművéért Bethlen Gábor-díjjal jutalmazott Jurij Skrobinec elfogadta a realitásokat. A poltavai tájszólást is elsajátító költő-műfordító nemcsak a magyar irodalom legszebb alkotásainak tolmácsolására vállalkozott, de nagyukránra fordította a ruszin irodalom legjelentősebb alkotóit, s kuriózumként Finciczky Mihálynak a csak magyar változatban fennmaradt népmese-gyűjteményét. (A folklór nyelvi átírása – értsd: ukránosítása – jó három évtizedig kötelező elvárás volt.)

Jurij Skrobinec *Uhorszka arfa (Magyar Hárfa)* c. antológiájában tíz József Attila versfordítás szerepel. A költemények kiválasztása a legsötétebb brezsnyevi diktatúra idején nem lehetett esetleges. Az 1970-ben megjelent gyűjtemény rövid életrajzai közt József Attilával, mint a Horthy-rendszerrel szembeszegülő nagy proletárköltővel találkozunk, aki „Budapest egyik külvárosában” született. (Így lényegült át „a város pereme” agglomerációs településsé.) A műfordítótól már az is bátorság, hogy a „harcos” versek közül csupán az 1925-ös *Tiszta szívvel* és a

tévesen egy évvel későbbre (1931) datált *Lebukott* szerepel. Ott van viszont a versek között az *Énekek énekére* rimelő *Bibliái*, az apahiány fájdalmát feloldó gyönyörű vallomás, az *Istenem* és az 1925-ös évet lezáró *Isten* („*Láttam, Uram, a hegyeidet*”). Nyugodtan mondhatjuk, hogy ez a kis versválogatás teljesebben mutatja be József Attila istenes verseit, mint a korabeli magyar antológiák (a tankönyvekről nem is szólva).

Hiteles a többi vers kiválasztása is. A *Kertész leszek*, a *Vigasztaló*, az *Anyám*, a *Csengő* és a négyrészes *Esik* első szakasza mind meghatározó darabjai az életműnek. Jellemző ugyanakkor, hogy a válogatás záró éve 1931. Az utolsó fél évtized korszakos költeményeitől mintha visszariadt volna a szerző. Lehet, hogy a képalkotás más nyelvre át nem menthető bonyolult és sokban transzcendens világa, vagy a politikai sokszólamúság „időszerűtlen” volta állt az óvatos versválasztás hátterében.

Jurij Skrobinec műfordításai precízek, kidolgozottak és legtöbbször verstanilag is hitelesek. A poétai leleményt azonban olykor hiába keresük.

A mai ruszin irodalom különleges egyénisége Ivan Petrovtsij. Az egykor Gunda Bélával a Kárpátok néprajzt tanulmányozó kiváló néprajzos, filozófus, történész, régész és műfordító, a szovjet rendszerben háttérbe szorított Fegyir Potusnyak unokaöccse nyilván elemi óvatosságból nem hallott szüleitől, rokonaitól a ruszin nyelvről és kultúráról. Így lett ukrán filológus, a francia szimbolizmus elkötelezett csodálója és fordítója. S ami a korra jellemző, évtizedes beregszászi újságírói munkája alatt sem tanult meg elfogadható szinten magyarul. *Iszkri csardasa* (*A csárdás szikrái*) címmel 1998-ban napvilágot látott gyűjteménye öt József Attila-verset tartalmaz. Többségük nyersfordításból készült, egy pedig, a *Proletárdal* József Attila azonos címmel franciául is megírt költeményének fordítása.

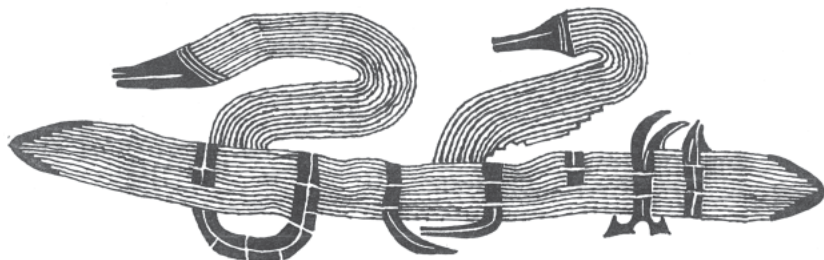
Érdekes módon Petrovtsijnál is találkozunk a Skrobinecnél is szereplő *Esik* azonos szakaszával. Itt szerepel a *Ha lelked, logikád...* kezdősorú alapvers is, amelynek szállóigévé vált záró két sorát (*A lira: logika, / de nem tudomány*) a műfordító kifogástalanul menti át a befogadó nyelvre. A kis összeállítás talán legjobb műfordítása az *Áldalak búval, vigalommal*, amelyben Petrovtsij ráérez az igen mély rétegeket megbolygató, kissé talán archaikus népi képalkotású vers játékos drámaiságára. A mindkét nyelvet jól ismerő olvasó-elemző számára azonban kiábrándító csalódás az *Altató*, amely „bravúrversből” egyszerű gyermekmondókává válik, miközben versformája is szétesik.

Petrovcsij a nyolcvanas évek végén döbbsent rá, hogy eddig a jószándékú családi féltés és a hatalom parancsa becsapta, elvette tőle, ami a legértékesebb: nyelvét, hagyományait. A *Csárdás szikrái* azonban még korábbi fordítói természetét tartalmazza. A műfordító ma már a ruszin megújulás élharcosa, költő, lapszerkesztő. (Példája nem egyedi. Az ezeréves magyar határ, a Vereckei-szoros közelében található Volóci járás tanárait, egyik több világnyelvet ismerő, kiválóan képzett kollégájuk beszámolója szerint egyenesen sokkolta e sorok szerzőjének ruszin kismonográfiája.)

Jurij Skrobinec számára a „hazatalálás” lehetősége már nem adatott meg. Az úgynevezett „glasznoszty” éveiben a mai ruszin „reneszansz” képviselőivel együtt próbálta felmérni a kibontakozás esélyeit, korai és váratlan halála azonban megakadályozta ebben.

Mindkét szerző műfordítói munkássága példázat értékű. Példa a nehezen alakuló új Európa számára is. Valamennyi kárpátaljai szerző közel fél évszázados kétségbeesett próbálkozása saját és közösségük mondanivalójának felmutatására csak felemás eredményeket hozott (beleértve a kárpátaljai magyar írást is). Ezt a világot nem a lefojtott alkotóerő, hanem a politika irányította. S irányítja részben még ma is.

S. BENEDEK ANDRÁS

KÉTNYELVŰ JÓZSEF ATTILA-KÖTET

Értékes, a maga nemében egyedülálló bilingvis verskötet jelent meg az Intermix Kiadó *Kárpátaljai Magyar Könyvek* című sorozatának 140. kiadványaként a József Attila-centenárium alkalmából. A kétnyelvű (magyar és ukrán) könyv célja nyilvánvalóan az, hogy közelebb hozza nagy költőnket az ukrán olvasókhoz, s megörvendeztesse a mindkét nyelvet bíró olvasót az eredeti és az ukránra fordított költemények összevetésének tanulságos, szórakoztatónak is mondható élményével.

A verseket Ivan Petrovtsij, a jeles ruszin költő-író és műfordító, a magyar irodalom kiváló ismerője válogatta, s jó részüket ő maga tolmácsolja. Rajta kívül még két rangos műfordító, Jurij Skrobinec és Mikola Lukas szólaltatja meg ukránul a magyar költőzsenit a *Знав я... – Tudtam én* című kötetben.

A kiadvány három részre tagolódik, a három fordító munkáit csoportosítva. E tagolás ésszerűsége vitatható. Logikusabb lett volna kronológiai sorrendben vagy tematikailag csoportosítani a verseket.

Kétnyelvű kiadás esetén mind a tartalom, mind a forma tekintetében fokozottan kötelező az eredetihez való hűség elve. Ebből a szempontból elsősorban Mikola Lukas fordításait emelném ki. Ezek tükrözik a leghívebben az eredetiek mondanivalóját és sajátos formáját. Érezhető, hogy a szöveg- és formahűség alázatos-áldozatos munka eredménye. Pedig a műfordítás elismert mestere nem könnyű feladatot vállalt a javarészt gondolati fogantatású költemények – az *Eszmélet*, a *Medvetánc*, az *Ars poetica*, a *hetedik*, a *Bánat* – átültetésével.

Ivan Petrovtsij fordításai többségükben szintén tökéletesen adják vissza az általa tolmácsolt, zömében lírai versek – az *Esik*, az *Áldalak búval*, *vigalommal*, az *Altató*, a *Ki verné fel lelkünkben a lelket?* és a kötet címadó verse, a *Tudtam én* – tartalmát, hangulatát.

Jurij Skrobinec egyebek közt a *Bibliai*, az *Istenem*, a *Kertész leszek*, a *Tiszta szívvel*, a *Biztató* és az *Anyám* című költemények precíz, ritmikailag is tökéletes fordításával szerepel a kötetben. Ezek összevetése az eredetivel igazi műélvezetet nyújt.

A kötet egészét illetően azonban néhány bíráló észrevételem is akad. Az első oldalon, ahogy az előzéklapokon szokás, az ajánlás olvasható: *In memoriam Attila József*. Ami a szláv nyelvhasználatban természetes (ti. a keresztnév a vezetéknev előtt áll), ebben az esetben, a latin betűs szerkezetben, amely egyébként anyanyelvünknek is sajátja, nem szerencsés; helyesebb lett volna a magyar írásmód szerint írni József

Attila nevét. Továbbá. A bilingvis kiadványokban követett hagyományos szabály szerint az ikeroldalakon előbb az eredeti mű olvasható, s utána, a páratlan oldalon a fordítás. Itt – furcsamód – az eredeti a fordítás után következik.

Vannak a kötetben más furcsaságok is. A *Jövendő férfiak* című vers egyébként kítűnő fordítása például egy sorral hosszabb az eredetinel, mert a magyar szövegből kimaradt a tizenhatodik sor (*Isten szerető öccsei ōk*). Bizonyos fenntartással olvasható a *Proletárdal* című vers fordítása is, amely alatt ez a megjegyzés áll: fordítás franciából. Mint ismeretes, József Attila két nyelven (magyarul és franciául) is megírta ezt a költeményt, Ivan Petrovics pedig képzett francia szakos. Ha viszont a fordítás a francia változathól készült, akkor a kötetben azt kellett volna közreadni eredetiként. A lényeg azonban itt nem ez. József Attila a magyar változatban így fogalmazott: *Minden halál és semmi gyász, / akire csak a Párt vigyáz*, a kötetben pedig ukránul ez olvasható: *жалобу геть бідняче чуєш / в ряду Ідея нас гуртує*. Magyarra visszafordítva: *semmi gyász te szerencsétlen hallod / bennünket az Eszme tömörít sorokba*. Itt nem csak a *Párt* szónak az *Eszmével* való helyettesítése kifogásolható, hanem az egész mondat értelme csorbul.

A *Bibliai* című vers fordítása – érthetetlen módon – nincs szakaszokra bontva, s tördelése teljesen eltér az eredetitől, miáltal a vers 34 sora 41-re szaporodik s megbomlik a szerkezete. Ugyanitt a fordítónak is felróható egy súlyos melléfogás: a *Most akár a történelem Európa két zugába szétzavarhat* szövegű sor így olvasható ukránul: *Хай історія жене нас в європейські глупі ночі*, melynek magyar jelentése: *A történelem akár az európai badar éjszakákba zavarhat bennünket*. Holott az eredeti vers azt fájlatja, hogy a történelem szétválaszthatja a szerelmeseket. Az is szembeötlő, s nem csak ebben a fordításban, hogy bár a költő Isten nevét következetesen nagy kezdőbetűvel írja, az ukrán változatban rendszerint kis kezdőbetű áll: *бог*. Valószínűleg azért, mert a fordítások zöme a szovjet, ateista érásban készült, amikor ilyen írásmódot követelt a helyesírási szabály. Ezzel együtt a magyar szövegben is akad sajnálatos elírás. Például: *...mi már egymás úgy kívánjuk; helyesen: mi már egymást...*

Kifogástalan, minden tekintetben adekvát az *Eszmélet* című vers fordítása, ám itt ismét a magyar szövegben találunk értelemzavaró elírást, a *Kék, piros, sárga, összekent képeket láttam álmaimban* sor ugyanis a kötetben így olvasható: *Kék, piros, sárgái, összekent...*

Vannak versek, amelyek nem fordíthatók le más nyelvre magas művészi, esztétikai színvonalon, a szöveghűségről nem is szólva. József Attila *Születésnapomra* című költeménye szerintem ezek közé tartozik. A kötetben olvasható fordítás lényegileg tükrözi az eredetit, ám a szakasz-záró, bravúros, tartalmi mondanivalót is hordozó kétszótagos rímpárok jelentése az ukrán változatban elsőkélyesedik. Például: *csecse / becse – шу-шу / нушу* (ami nem egészen érthető); *magam / magam – бом-бом, / в альбом; sekély / e kéz – О'кей, / лакей!* stb. Ezek a megoldások korántsem adják vissza az eredeti költemény szépségeit, poétikai leleményeit. E fordítás még egy szépséghibája, hogy a második szakaszban említett *kávéházi szegletet* a fordító nyilván félreértette, azt gondolván, hogy egy kávéház vendége bizonyára italozik is. Ebből a félreértésből születhetett az elferdített ukrán változat: *звичайно, трохи під шофе*, amely szerint a költő „kissé pityókásan” írta születésnapra versét. A fordító valószínűleg nem ismerte a múlt századi magyar irodalmi kávéházak hagyományait, ahol az írók-költők egy csésze fekete mellett hosszú órákon át formálgathatták, csiszolgathatták, s még pályatársaikkal is megvitathatták írásaikat.

Végül: olvasói szemmel nézve nem egészen érthető, hogy József Attila verseinek bilingvis kötete Vári Fábián László *Altató* című versével és annak fordításával zárul.

Az említett fogyatékoságok ellenére is bizvást mondhatjuk, hogy a kiadvány eléri nemes célját: az ukrán olvasók új nemzedékével megismerteti József Attila költészetét. (*Аттила Йожсеф/József Attila: Знав я... – Tudtam én. Versek Ivan Petrovicsij válogatásában. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2005.*)

BARZSÓ TIBOR

VALLÁSOS-METAFIZIKAI MOTÍVUMOK MESTER MAGDOLNA KÖLTÉSZETÉBEN

„Megvilágosodottnak mondják, aki az emberi élet határait áttöri, és az életnél magasabb eredetű fényben részesedik.” Ha egyeseknek van is teóriája, ez önmagában zárt, az élettől külön, többnyire az élet fölött lebeg. „Ahhoz, hogy a teória megvalósítható legyen, ami azt jelenti, hogy az elgondolt életrend megvalósuljon, elhatározó lépést kell tenni. Címszó: realizálás. A lépést az archaikus korban beavatásnak nevezték. A beavatás következménye, hogy az ember oly erő fölött való hatalmat szerez, amely a teóriát az életgyakorlatba át tudja vinni.”¹

Buddha és Nietzsche megvilágosodásának körülményei közismertek. Buddha hosszas lelki gyakorlatok eredményeként a szent ligetben, a nirvánában ébredt. Nietzsche *Sils-Mariában*, egzisztenciáját a vitális alapokig átvilágítva, leszámolt minden illúzióval, szembenézett ontológiai *semmisségével* (zéró állapot) – a következményeket ismerjük. Nietzsche az európai szellem emblematisz személyisége, az emberi lény eszenciáját az individuális alakzatban látta. Megvilágosodásakor, vagy beszéljünk inkább transzparenciáról, átvilágításról, természetesen nem történik semmi. A *zéró állapotig* való dekonkondicionálás önmagában csak a tisztánlátás, az intellektuális becsület gyakorlása, az említett *ontológiai ugrás* (beavatás) nélkül nem vezet sehová. Buddhával viszont a hagyomány új állomása kezdődött.

De ugyanez a kölcsönviszony figyelhető meg például Rámakrisna és Pascal esetében is. Amit Rámakrisna, a modern kori megvilágosodott mond, nemcsak mindenkinek szól, ténylegesen mindenkit meg is szólít. Nem térhetek ki előle. „Nem igazságot vár, hanem igaz életet. Nem azt, hogy igazat mondjon, hanem hogy igaz legyen.” A hiteles *életrend* híjával Európa vallása és tudománya fantazmává lesz, amely mögött olyan lények élnek, akik semmitől sem félnek jobban, mint saját gondolataik radikális következményeitől – mondja Hamvas.

Guenonnak alighanem igaza van, amikor azt állítja, hogy a kora középkortól a kereszténység mint hagyomány vált *lényegtelen* azzal, hogy elvesztette *initiatikus* (beavató) jellegét. Pedig a kereszténység eredetileg nem lenne más, mint magasrendű beavatás, minden exoterikus sallang nélkül. Végül már a helyzetet leginkább a Nagyinkvizítor legendája jellemzi. Dosztojevszkij megfogalmazásában a világunkban újból megtestesülő

¹ Hamvas Béla: *Patmosz*. 2. rész, Medio Kiadó, 1992, 73. o.

Krisztust a Nagyinkvizítor börtönbe veti és máglyahalálra ítéli. De a kivégzés előtti nap éjszakáján meglátogatja és rábeszéli, hogy távozzék, térjen vissza a mennybe, ne avatkozzon az ember dolgaiba, amelyeken úgyszemint lehet változtatni.

Az európai ember kitért a kereszténység kínálta életrend elől, a kereszténység mint megtagadott, denunciált, megrágalmazott van jelen, mint hiány és irritáció. A kinyilatkoztatás illetően ignoranciája „negatív csoda”, hiszen realitássá vált a lehetetlen – Isten meghalt.

Természetesen az ember metafizikai függelmei alól nem képes kivonni magát, és ez így marad az idők végezetéig. Innen a mindenre kiterjedő válság. Az ember szellem által irányított lény, még akkor is, ha ezt nem akarja. *The divine is only real*, Isten az egyetlen valóság. (Coventry Patmore)

Ennek az igazságnak a megvallásához manapság egyre nagyobb bátorság kell, Mester Magdolna azonban megteszi: „*Te sem hiheted, hogy nem hinned lehet. Felé törni kényszer (...) Mítoszaink szép történetek. Igaz csak egy, a megtartható, világló (...) Távolról már mindenki látta. Kitakarózva állsz előtte, ismer. Nem Ő volt, aki elhagyott.*” (á és ű) Az eszközeit, szemléletét tekintve koherens képet mutat, megfigyelhető bizonyos érés, a hangsúlyok eltolódása is, amire majd kitérek. Általánosságban elmondható, hogy e költészet meghatározó eleme az egzisztencia válságos pillanatainak megragadása és szuggesztív megjelenítése, a határszituációig való lecsupaszítás, ezt szolgálja a poentírozás is.

A jelenkori világválság látása a spirituális, metafizikai rend intuitív ismeretének függvénye. A válságtudat az egyetemes involúciós folyamat tapasztalása, amelyben egy még nem lefokozott lét- és tudatállapot emléke él. Ez az emlék valójában az ember metafizikai eredetének tudata, a válságmentes tiszta lét. A környezetben tapasztalt világ ezzel feszültségben áll, ebből a feszültségből adódik a válság. „A társadalomban való részvétel, az élet akár minimális szükségleteinek a megszerzése szükségképpen a létrontásban való részvételt követeli, az anyagi javakért az 'égieket' fel kell áldozni, amit nem egy ember – két idegösszeomlás között – önként, sportos jókedvvel tesz meg. A társadalom nem az úgynevezett munkát fizeti meg, hanem az alapján enged az anyagi javakból, a (pusztán anyagiakon alapuló) hatalomból részesedni, amennyire az ember képes az 'üdvét' feláldozni. Ez az öntudatlan áldozat, mint kárhozat, mint automatikus önmegsemmítés az, ami teljesen általános”.²

² Baranyai Tibor Imre: *Tradíció évkönyv*. Kvintesszencia Kiadó, 1988, 80. o.

„Korunk hőstét”, a sikeres üzletembert Mester Magdolna jellemző módon abban a pillanatban idézi meg, amikor „hiúságának üvegburája szétolvad” és a „lelkiismeret megcsónkított darabkái átütik csigolyáját”. A világi boldogulás attribútumai tűnnek fel: házimozirendszer, tőzsde-árfolyamok villódzása a monitoron, bejárónő, márványmedence. Csakhogy valami hibázik. A sikeres élet delén is csak magát egy koldussal összemérve nyeri vissza az önbizalmát. Majd az összeroppanás: „*Felszólítod a bejárónőt: pancsoljon csak a kivilágított márványmedencében. (...) Beléd nyilall, hogy fegyvert kell tisztogatnod. Talán az ólom tiszta lesz fejedben.*” (*Körtörténet*) A szuicidum visszatérő motívum, Albert Camus gondolatát juttatja eszünkbe, szerinte egyetlen filozófiai probléma létezik, az öngyilkosság, tudniillik érdemes-e leélni az életet. A kétség itt gyakran elmerül. De ebben a világban még válságtudat sem adatik meg mindenkinek.

Mester Magdolnánál találkozunk a dolgokkal való illúziótlan szembenézés pozíciójával; a válság tudomásul vétele ez, még ha a válság oldása reménytelennek tűnik is: „*Pillantások nélkül telnek napjaink. Lehajtott fejjel, bárgyú mosollyal pózolunk. Arcunkat lilára festi az igyekezet, hajunk kuszált, szemünk a semmibe réved.*” Szemben a válságalatti páriák öntudatlan rovar-léte: „*...laposfejű emberek rohannak szavak nélkül. (...) Arcukat feketére festik a mindennapok (...) szemük az egész teret betöltő órára tapad. A kasza alakú percmutatót csuklyás alak markolássza, miközben árnyak és fények váltakozása lassan visszahívja a Kezdetet. (Időnk)* Szinte állandóan visszatérő motívum az idő, félreérthetetlen negatív konnotációval, lásd: „*A kasza alakú percmutatót csuklyás alak markolássza.*”

Az egyirányú, minden teleológiát nélkülöző idő, az idő és a lét azonosítása, a világnak mint létesülésnek pozitív ontológiai és axiológiai felfogása a jelenkori paradigma legfontosabb jellemzője. Ez az axióma e nyelvi mezőben minden kétség felett áll. Mindaz, ami az időn kívül foglal helyet, ha elgondolható is, mesterségesen konstruált absztrakcióként jelenik meg, mely nélkülözi az önálló létet. Ha érdemes is a vizsgálódásra, ontológiaiilag lényegében semmis. Örökkévalóság ebben a nyelvben nincs. Az ember elveszti legfontosabb dimenzióját: „*lepréselődik, mint egy virág*”. A „*feladatrémek*” (kényszerítő körülmények) mellett a könyörtelen determinizmust tehát az idő jelenti: „*nyüszít a kell: mutatók ütése űzi dobhártyád nyugodt lüktetését. Metronómmá redukál a rontás*”. Marad az „örök visszatérés”, ami ebben az

összefüggésben egyenlő az örök kárhozattal. Még „*harmadnapra*” sem történik semmi, a biblia rusztikus hasonlata jut eszünkbe a kutyáról, amelyik visszatér a tulajdon okádékára. (*Harmadnapra*) Minden kezdődik előlről, a „*mákonnyal hímzett álpercek görögnek*”, miközben az árnyak és fények váltakozása lassan visszahívja a kezdetet. A kör bezárult.

Menekülés gyanánt feltűnik az „aranyketrec”. A *Napfogyatkozás* című versben a külvilág, az anyatermészet lázálomszerűen fenyegető, az eső-csepp álcázott üvegszilánk, a táj megszemélyesítve szorong, verejtékben úszik, az üvöltés rémíti a fákat. Innen menekülni kell. „*Mert felsebez minden odakint: tüskekarú emberek hívogatnak (...) kihegyezett karók merednek fák helyett és bicskák nőnek a virágoskertben.*” Ehhez képest a rácsos ablakú épület is enyhet ad, ahol minden karnyújtásnyira van és átlátható: „*Néhány lépés a sarok, a rács az ablakon, a kilincs nélküli ajtó.*” A szorongató valóságot kábulatot okozó gyógyszerek eliminálják, hogy éjszakává legyen a sötétség.

A költő az *Apokalipszis* című korai versében szinte a „lélek sötét éjszakáját” idézi meg. A hanyatlás olyan mérvű, hogy a kinyilatkoztatás fénye, a szakralitás teljesen eltűnik ebből a világból. Mintha a megtestesülés, Isten és ember szövetsége meg sem történt volna, olyannyira, hogy a második eljövétel, a túlvilági lét válik kétségessé.

Ebből a valóságból kitörni lehetetlen, az ember szótlannul beledermes, még a sírás sem adatik meg, csak a fájdalom monotonája marad: „*...a világ szétesőfélben volt, a falak befelé zsugorodtak, nőtt a feketeség... Máskor menekülésül megadatott az önsajnálát. Most az sem. Csak az önvád, az elmulasztott órák őrzítő szorítása... És a vizek visszafelé folytak, a tavak kiöntöttek, a tengereket vihar korbácsolta fel. Máskor szeretett élni és várta a Találkozást. Most a távolság, az idő múlása sehogy sem akart szűkülni, és betonfalak emelkedtek a jövő felé. Aztán eljött a világvége: mert nincsenek már órák és napok, és Találkozás sincs, csak a semmi, a semmi vigyorog kajánul a semmibe...*” (*Apokalipszis*)

Az alternatívák, a megromlott valósággal szemben felvett attitűdök, stratégiák között megtaláljuk tehát a menekülést a szuicidumba, vagy az „aranyketrec” motívumát, mint a valóságtól (álvalóságtól) való elzárkózást, vagy a társadalmi ranglétrán való emelkedést a sikerember, korunk hőse, a konjunktúralovagok megidézésével. Feltűnik a percmemberke, *csavaros végű* zászlóval (címerében *köpenyeg és két kulacs*), a médiasztár, a kommercializált világnézetű zszurnaliszta a tévéből, sajtóból

elővigyorgó arca (*Portré*). Aki egyszerre manipulál és végsőkéig manipulált, és aki hordozója és fenntartója a romlott valóságnak. Csal, de önmagát is becsapja. Mint mindannyiszor, arra a következtetésre jutunk, hogy az életért való aggodalomtól ösztönzött hazugság az emberi létet bomlasztja. A hibás egzisztencia *nemlétezővé* tesz.

Mester Magdolna a kétely pokla után jut el az *egyetlen igaz mítosz*ig. A következő sorok súlyát éppen a katabázis adja: „*Az Ő házában üzenet a közhely. Beléd hasító, érted elhangzó panasz. Mélyen már tudtad, most előtört... Könnyebb leszel vagy lelkifurdalásos. Átalakulsz. Elkerül most a föld szaga. Távolról egyszer már mindenki látta. Kitakarózva állsz előtte, ismer. (á és ű)* E költészet tanúsága, hogy a vita nuova már itt van. „Egzisztenciálisan, most is, ebben a pillanatban, egyszerre az aranykor és az újjászületett világ. De történetileg is, különben tehetetlenségemnél fogva nem lennék képes a fennálló helyzetet elutasítani, ha bennem az új már nem lenne kész.”³

A teória eredeti jelentése Istenlátás, ezzel összefüggésben Mester Magdolna lírájának tendenciáját latolgatva a misztikussal elmondható: „Isten az, aki, és aki Isten, az enyém, és aki az enyém, azt szeretem, és akit szeretek, az szeret engem, az magához vonz, és aki magához vonz, az inkább én vagyok mint saját magam.” (C. Brunner) A végső és egyetlen azonosság a Védanta szerint: *aham Atma Brahma aszmi* – én mint atma (önvaló) egyenlő vagyok Brahmával. Az Evangéliumban: Atya és én egyek vagyunk – ez minden metafizikai realizáció summája. De a megvalósítás eme magaslatai dilemmatikus módon az elhallgatás felé hatnak.

KOVÁCS GÁBOR

³ Hamvas Béla: *Szarepta*. Medio Kiadó, 91. o.

ÚJ KÖTET A HODINKA-HAGYATÉKBÓL

Dr. Hodinka Antal (1864–1946), a magyar tudományt is gazdagító kiváló ruszin tudós nevét és alkotói hagyatékát a több évtizedes kommunista diktatúra időszakában mély hallgatás, tilalom övezte. Önértékén túl ezek a körülmények még inkább növelik az értékét annak a ruszin nyelvű kiadványnak, amelyet honfitársunk, Káprály Mihály ungvári filológus, a Nyíregyházi Tanárképző Főiskola Ukrán és Ruszin Tanszékének oktatója állított össze Hodinka műveiből, méltó emléket állítva a kettős identitású neves tudósnek.

Hodinka Antal rendkívül gazdag kéziratos hagyatéka arról tanúskodik, hogy szerzőjük, a jeles ruszin filológus – sokrétű tevékenységéből adódóan – eleinte idő hiányában, később egészségi állapotának romlása miatt nem tudta kiadatni ezeket a műveket; nem véletlenül lett a szóban forgó válogatás címe: *Az árvíznél is rettenetesebb az idő...*

A kötetben olvasható ruszin nyelvű szövegek két feltételes részre tagolódnak: *Tudomány (Hayka)* és *Belletrisztika (Белетристика)*. Azért beszélhetünk feltételes részekről, mert a tudományos szövegekben Hodinka a ruszin köznyelvet használta, mintegy elosztatva a kortársai körében elterjedt nézetet, amely megkérdőjelezte a kárpátaljai ruszinok élőnyelve irodalmi rangra emelésének lehetőségét; ez a nyelv nagyon közel áll a szépirodalmihoz. A kötet második részében található művek a nagy tudóst mint írókat mutatják be, ami rendkívüli jelentőséggel bír, hiszen Hodinkát irodalmárként eddig egyetlen irodalomtörténész sem tartotta számon. Káprály Mihály lelkiismeretes kutatómunkájának és értékmentő törekvésének köszönhetően tehát Hodinka Antal munkásságának új oldalát ismerhetjük meg. A könyv anyaga messze túlmutat az egyszerű ruszin nyelvű szövegek köztélésénél, hiszen Hodinka nyelvezete sok olyan ruszin olvasónak segíthet az anyanyelv elsajátításában, akik már elfelejtették, vagy csak részben ismerik azt.

A kötet függelékében helyet kaptak a korabeli ruszin nyelvű sajtó Hodinkával foglalkozó cikkei, valamint a tudós néhány publikációjának fotómásolata, sőt, a *Kárpáti Vasárnap* című lap 1941-es évfolyamának egyik számából egy magyar nyelvű méltatás is Hodinka életpályájáról. Idézet a méltatásból: „...*A Magyar Tudományos Akadémia történeti osztályának 1910 óta levelező, 1933*

óta rendes tagja, számos tudományos albizottságának és más tudományos és társadalmi egyesület tevékeny tagja. Nagy nyelvtelenség: folyékonyan beszél a német, olasz, cseh, tót, rutén, szerb, horvát, lengyel és orosz nyelveket...”

A gyűjteményes kötetben egyébként az egyes ruszin szavakhoz külön magyarázat kapcsolódik, az olvasót névmutató is segíti a tájékozódásban, a könyv végén pedig négynyelvű (angol, német, orosz és magyar) rezümé található.

Az árvíznél is rettenetesebb az idő... című kötet szerkesztése a közelmúltban, 56 éves korában tragikus hirtelenséggel elhunyt Dr. Udvari István egyetemi magántanárnak, a Nyíregyházi Tanárképző Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke vezetőjének, a ruszinisztika avatott és elkötelezett kutatójának nevéhez fűződik. Néhány gondolat az általa írt előszóból: „Hodinka Antalnak rendkívül gazdag kéziratos hagyatéka őrződött meg. Kéziratainak és elfeledésre ítélt ruszin nyelvű műveinek kutatása, publikussá tétele kapcsolódik a Kárpát-medencei népek történetének kutatásához, erősíti a szomszédos szláv többségű országok és hazánk tudományos kapcsolatait... Hodinka Antal egyéniségének, kutatói magatartásának s eredményeinek felmutatása a közép-európai népek, így a magyarok és ruszinok közös történelmi, szellemi örökségének megőrzését is elősegíti. Ezért üdvözljük Káprály Mihály tudós kollégánk Hodinka Antal ruszin nyelvű műveiből fáradságos munkával összeállított tartalmas és színvonalas válogatását, melyet jó szívvel ajánlunk az olvasó figyelmébe.”

A kiadvány művészi értékeihez nagyban hozzájárul Andrij Manajlo Hodinka-portréja, Bohdan Korzs ungvári szobrászművész Hodinka-reprodukciója a fedőlapon Ihor Kerca neves ruszin író kivitelezésében, valamint Pavlo Bedzir festőművész-filozófus grafikája a hátsó borítón. (*Антонію Годинка: Час зупиє, гу вода... Kiadásra előkészítette: Káprály Mihály. Studia Ukrainica et Rusinica Nyíregyháziensia 16. Nyíregyháza, 2005.*)

KUDLA GYÖRGY

Márku Anita 1981-ben született Mezőváriban, ma is ott él. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézetének fiatal kutatója, a Pécsi Tudományegyetem Kommunikációs Szakának másoddiplomás hallgatója.

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI TANULMÁNYOK KÁRPÁTALJÁRÓL

Az elmúlt század 90-es éveinek elejéig vidékünk vonatkozásában igen kevés empirikus alapon nyugvó tudományos igényű írás született. Ahhoz, hogy Kárpátalja a rendszerváltásig – S. Benedek Andrászt idézve – „terra incognita” volt, hozzájárult az olyan kutatóintézetek hiánya (egyetlen kivétel az UNE Magyar Tanszéke), amelyek intézményi kereteket biztosíthattak volna az itthoni kutatóknak és segítettek volna a külföldi, többek közt anyaországi partnerintézményekkel közös kutatási projektek kialakítását.

Ma más a helyzet: hazai és külföldi kutatók tollából számos igényes, tudományos megalapozottságú publikáció jelent meg Kárpátaljáról s vidékünk magyar közösségéről. Ezek egyike a Beregszászi Anikó és Papp Richárd szerkesztésében napvilágot látott *Kárpátalja. Társadalomtudományi tanulmányok* című tanulmánygyűjtemény, amely a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola és kutatóintézetei (Limes Társadalomkutató Intézet és Hodinka Antal Intézet), valamint az MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet között létrejött együttműködési megállapodás keretében készült, és az Arany János Közalapítvány támogatásával került kiadásra. A gyűjteményben nyolc társadalomtudományi írást találunk, amelyek a kárpátaljai magyarságról, a közösségen belül létező mikrokultúrákról, egyéni sorsokon keresztül bemutatott, az egész kárpátaljai magyar kisebbséget érintő eseményekről szólnak.

Gönczi Andrea, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola oktató-kutatója tanulmányában a vidék lakosságának többségét alkotó, főként nem magyar nemzetiségű görög katolikusok tömeges pravoszláv (ortodox) hitre térését, s az e körül kibontakozott, politikai felhangokkal terhelt máramarosi per történetét tárgyalja.

Az MTA kisebbségkutató intézetéhez kötődő szerzők közül Domokos Vera vallásantropológiai szemszögből közelíti meg egy kárpátaljai magyar kisközösség, Tiszaújhely görög katolikus lakosainak etnikai és felekezeti identitását a közelmúltban bekövetkezett egyházi naptárváltás apropóján.

Geszti Zsófia a kárpátaljai betlehemezés hagyományának újraélesztését, funkcióit (vallási és nemzeti identitás-megőrző szerepe mellett, a szerző szerint, adománygyűjtési és szórakoztatási funkciókat is ellát), valamint a betlehemes játék különböző szintjeit elemzi tanulmányában.

Papp Richárd a kárpátaljai zsidó közösség etnicitás- és identitás-történetét, a zsidó asszimilációs és adaptációs kényszert mutatja be egy, a holokausztot túlélő idős beregszászi férfival készített mélyinterjú alapján.

Svetkó Erzsébet, a Limes Társadalomkutató Intézet fiatal kutatója a magyarság huszadik századi történelmének egyik tragikus eseményéről, a donbázi kényszermunkáról ír. Tanulmánya olyan, idős korú férfiakkal készített mélyinterjúk tartalomelemzése, akiket katonaköteles korba lépésükkor magyar nemzetiségük miatt 1947 és 1952 között a Donyec-medence szénbányáiba irányítottak a szovjet hatóságok.

Mivel a Hodinka Antal Intézet egyik fő kutatási iránya a kárpátaljai magyar írott és beszélt nyelv vizsgálata, a gyűjtemény történelmi és antropológiai tárgyú írásai után három nyelvészeti, szociolingvisztikai munka következik. Csernicskó István tanulmányában egyrészt átfogó képet ad a kárpátaljai magyar nyelvváltozatok kutatásának eddigi eredményeiről, másrészt egy folyamatban lévő élőnyelvi kutatásról számol be, melynek anyaga (félíg-strukturált interjúk digitális hanganyagbázisa és lejegyzett változataik) nemcsak a nyelvészek, hanem a történészek, etnográfusok, szociológusok és antropológusok számára is érdekes és hasznosítható lehet. A tanulmány után példaként közölt interjú is annak bizonyítéka, hogy ma már nem lehet csupán egyetlen tudományág szemüvegén keresztül vizsgálni egy közösséget, a tudományterületek és képviselőik közötti kommunikáció nagyon is szükségzerű.

Karmacsi Zoltán „...magyar kecskének neveznek...”, avagy a magyar nyelv presztízse Kárpátalján című tanulmányában a magyar fiatalok egyik legnagyobb nyári rendezvényén, az Aréna sátorfesztiválon végzett kérdőíves felmérés eredményeit foglalja össze

A gyűjtemény utolsó, számos fotóval illusztrált tanulmánya Beregszászi Anikó tollából született, s arra keresi a választ, mennyire használjuk ki törvény-adta lehetőségeinkhez képest a szimbolikus teret, azaz mennyire van jelen a magyar nyelv a feliratokon, helységnevtáblákon vidékünk magyarlakta falvaiban és városaiban. (*Kárpátalja. Társadalomtudományi tanulmányok. Szerk.: Beregszászi Anikó és Papp Richárd. MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet –II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Budapest–Beregszász, 2005.*)

MÁRKU ANITA

BARANGOLÁS KÁRPÁTALJÁN

Vidékünk, ez a sokak által megénekelt csodálatos szépségű táj olyan érdekességeket, történelmi emlékeket, emlékhelyeket rejt, amelyeket számos ország megirigyelhetne. A feltételes mód indokolt, hiszen az itt élők sem értékelték mindig kellőképpen – néha észre sem vették – a gazdag múlt értékeit és a természet adta szépségeket. Szerencsére ezen a téren is a változások korát éljük: főleg külföldi hatásra ugyan, de egyre többen igyekeznek felfedezni szülőföldjüket. Vannak és sokasodnak az olyan települések, amelyek lakossága számára a faluturizmus megélhetési forrássá vált. Az elsősorban Magyarországról és más szomszédos országokból érkező vendégeknek ma már nem csak szálláshelyet, hanem többféle szórakozási lehetőséget is biztosítanak. A hazai és anyaországi reklámhirdetések mellett egyre nagyobb szerepe van a világhálónak (lásd pl. www.karpatinfo.org.ua) abban, hogy évről-évre többen választják úti célul vidékünket.

Örvendetes módon gyarapodik a Kárpátalja tájait, városait, nevezeteseit bemutató magyar nyelvű kiadványok száma is. A *Kárpátinfo* könyvek sorozat *A Beregszász–Tatár-hágó turistaútvonalon* című legújabb, gazdagon illusztrált kötete kifejezetten azok számára nyújt eligazodást, akik idegenvezető nélkül kívánják megismerni a kárpátaljai magyarok és a velük együtt élő más népek életét, történelmét, s közben felfedezni a romlatlan szépségű, sokszor érintetlen tájat. Kovács Elemér, a könyv szerzője is leszögezi: ez a terület olyan történelmi, kulturális emlékek helyszíne, mely a magyarság életében sarokkönek számít. Ilyen többek közt honfoglaló őseink átkelése a Vereckei-hágón, de ide kötődnek az első bibliafordítások, az első magyar nyelven írt világi tárgyú vers, és még sorolhatnánk. Sokak számára vonzó lehet az is, hogy itt érdekes emberekkel, mesterségekkel, szokásokkal ismerkedhetnek meg. Ez a könyvecske olyan gyakorlatiasságokat fogalmaz meg, amelyek segítik az utazót a tájékozódásban, közlekedésben: minden érdekességre és fontosabb tudnivalóra felhívja a figyelmet, megnevezi a különböző szállás- és pihenési lehetőségeket, a legkedveltebb horgászhelyeket, sípályákat.

Mint a kötet címe jelzi, a megjelölt útvonal Beregszászból indul, s mintegy 215 kilométer megtétele után a Tatár-hágón ér véget. Az út során megismerkedhetünk Nagybaktával, az ott működő mezőgazdasági kísérleti állomással és kutatóintézettel; Tiszacsomával, amely honfoglalás kori temetőjéről híres; Nagymuzsallyal, amelynek határában XIII.

századbeli gótikus stílusú római katolikus romtemplom áll; Borzsovával, amely mindig is kedvelt üdülőhely volt; Mezővárival, a Beregszászi járás egyik legrégebb településével, amely fontos állomása volt a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharcnak. Várit követően a szőlőjéről és borairól méltán híres Benével ismerkedhetünk meg, majd Kovászóval, amelynek romvára a Beregszászi járás egyedülálló történelmi emléke; Csetfáival, amely községhez szoros szálak kötötték Móricz Zsigmondot; Salánkkal, amelynek templomában tartotta II. Rákóczi Ferenc a Magyarországról való távozása előtti utolsó országgyűlést 1711. február 11-18-án; Tiszaújlakkal, Rákóczi turulmadaras emlékművével; Tiszabökénnyel s az ott működő Tiszaháti Tájémuzeummal. Nem hagyhatjuk ki a minden év augusztusában Tiszapéterfalván megrendezésre kerülő Kárpátaljai Jurtatábort sem. Péterfalvát követően, a Nagyszőlősi járás központjába érve megtekinthetjük a város nevezetességét, a Perényi-kastélyt, megtudhatjuk azt is, hogy itt adta első nagy sikerű koncertjét Bartók Béla. A következő állomáshely Huszt, az egykori koronaváros, a huszti romvár és a Nárciszok völgye, majd Iza, ahol fűzfavesszőkből font használati tárgyakat vásárolhat a szépet szerető utazó. Viskhez érve ismét az öt koronaváros egyikében találjuk magunkat, amely híres turizmusáról és fürdőjéről. Ugyanígy Técső, amely szintén egykori koronaváros. Kápolnádombját már messziről felismerhetjük, a hozzá fűződő mondat pedig a könyvben olvashatjuk. A következő állomáshely a románok lakta Gyibrove, amely elsősorban sajátos építészeti stílusával hívja fel magára a figyelmet, majd Aknaszlatina következik, amelynek bányája Közép-Európa legnagyobb sókészletével rendelkezik, s ezenkívül híres allergiai kórházáról, gyógyító hatású sóstavairól, valamint a katolikus templomkertben kialakított szoborparkról. Szlatinát elhagyva hamarosan Európa geodéziai középpontjához érkezünk, amely Rahó előtt tíz kilométerre található. Aki itt jár, feltétlenül meg kell néznie a Fekete- és Fehér-Tisza összefolyását. Utunk végéhez közeledve, végső megállóként Kőrösmező, a legkeletibb magyar nyelvsziget utcáin sétálhatunk. Kőrösmezőt elhagyva, a tengerszint felett 931 méteres magasságban jutunk el a Tatár-hágóra. Aki ezt az utat megteszi, s hozzá megvásárolja a fent megnevezett kiadványt, élményekkel és új információkkal gazdagodva térhet haza. *(Kovács Elemér: A Beregszász – Tatár-hágó turistaútvonalon. PoliPrint, Ungvár, 2005.)*

KOVÁCS ANDRÁS

BOTLIK JÓZSEF

A MINISZTERELNÖKI BÁRSONYSZÉKTŐL A BÖRTÖNIG*

Bródy András politikai pályája 1938 október–1939 február közt

Hatvan évvel ezelőtt, 1946. december 7-én végezték ki Ungváron a koncepciós perben elítélt Bródy András ruszin miniszterelnököt, aki 1939-től 1944-ig a Magyar Országgyűlés kárpátaljai képviselője volt.

Az 1938. szeptember 29-i müncheni egyezmény után megmaradt Csehszlovákia, benne Podkarpatszka Rusz területének mentésére október 4-én a ruszin ügyek köztársasági elnöki személyi tanácsadóját, Párkányi Ivánt (Парканий, Иван)¹ a podkarpatszka ruszi ügyek miniszterévé nevezték ki a csehszlovák kormányban. Másnap, október 5-én lemondott Eduard Beneš államelnök, és ugyanezen a napon a felvidéki Zsolna városában megalakult az autonóm szlovák kormány, Jozef Tiso miniszterelnökkel az élen. Az ünnepélyes eseményen Kárpátalját Bródy András² (Bródy Endre; Броду, Бродий, Бродій; Андрей, Андрий), Vacsinszky Edmund (Бачинский Эдмунд), Volosin Ágoston (Волошин Августин), Revay Julij (Ревай Юліян, Revaj Julijan, egyes forrásokban Révay Gyula) és Fenczik István (Фенчик Стефан) képviselte. Két évtizedes küzdelem után, október 6-án Szlovákia autonómiát kapott, ettől kezdve az ország neve kötőjeles: Cseh-Szlovákia, amelyet ezután „második köztársaság”-nak is neveztek.

Ez alkalommal Kárpátalja is megkapta a két évtizede követelt autonómiát külön kormánnyal – ez három nappal később, október 9-én jött létre –, amelynek élére Bródy Andrást nevezték ki. Ettől kezdve Podkarpatszka Rusz – elméletileg – önálló országrészként Cseh-Szlovákiának, mint szövetségi államnak a harmadik egyenrangú tagjává vált az autonóm cseh és szlovák országrész mellett. Ez azt jelentette, hogy a szudétánemetek és a lengyelek által lakott területeket elvesztett Csehszlovákia lényegében a két évtizeddel korábban erőszakkal széttördelt Osztrák–Magyar Monarchia mintájára szövetségi állammá alakult, közös kül-, had- és pénzügygel a fél évvel később, 1939. március 15-én bekövetkezett teljes felbomlásáig.

Közben 1938. október 7-én Pozsonyban az Egyesült Magyar Párt szenátorai, nemzetgyűlési és tartománygyűlési képviselői létrehozták a cseh-szlovákiai magyarság „legfőbb nemzeti szervét”, a Magyar Nemzeti Tanácsot.

* Részlet a szerző *A ruszin nép mártírja, Bródy András (1895–1946)* címmel készülő monográfiájából.

Az új testület kiáltványt intézett a kisebbségi magyarsághoz, amelyet Kárpátalja részéről Korláth Endre és Ortutay Jenő írt alá. Másnap, október 8-án a Központi Orosz Nemzeti Tanács és a Központi Ukrán Nemzeti Tanács Ungváron tartott közös ülésén összeállította a kárpátaljai autonóm kormány névsorát, és Bródy Andrást javasolta miniszterelnökknek. A két szervezet tagjából létrehozták Podkarpatszka Rusz Nemzeti Tanácsát, amely emlékiratot adott ki. Ebben kimondta, hogy a ruszinlakta terület egyetlen törvényes képviselőjének tartja magát, ahol a hatalmat azonnal át kell adni a Bródy András vezette autonóm kormánynak.³ Ugyancsak ezen a napon, október 8-án tartott újabb rendkívüli ülésén a magyar minisztertanács kimondta: *a csehszlovákiai magyarlakta területeket „nem történelmi, hanem etnikai alapon” követeli vissza,*⁴ Kárpátalján pedig tartsanak népszavazást a vidék hovatartozásáról.

Másnap, október 9-én Párkányi Iván, a podkarpatszka ruszi ügyek minisztere Prágában tájékoztatta a csehszlovák minisztertanácsot a ruszinszkoói eseményekről. Ezt követően Jan Syrový kormányfő lemondatta Hrabár Konstantin kárpátaljai kormányzót, és Párkányit nevezte ki a helyébe.⁵ A végkifejletet azonban már nem tudta meggátolni, mert ugyanezen a napon Kánya Kálmán külügyminiszter vezetésével, a müncheni egyezmény határozatának megfelelően, a felvidéki Révkomáromban megkezdődtek a magyar–cseh–szlovák tárgyalások az új határvonal kitűzéséről. A megbeszélések azonban október 13-án eredménytelenül megszakadtak, mert a cseh–szlovák megbízottak a magyarlakta területeknek csak az autonómiát ajánlották fel. A magyar fél viszont a magyar többségű területsáv teljes átcsatolásához ragaszkodott, és területi engedményként nem érte be a színmagyar Csallóköz átengedésével. A Révkomáromban tartott tárgyalásokon Bródy András, a kárpátaljai Autonóm Földműves Szövetség elnöke is részt vett, akit közben – október 11-én – Podkarpatszka Rusz miniszterelnökévé neveztek ki, és hivatalból szintén tagja lett a prágai szövetségi kormánynak. Időközben ugyanis, október 10-én a prágai kormány kénytelen volt megkezdeni a tárgyalásokat az autonóm kárpátaljai kormány megalakításáról Bacsinszky Edmunddal és Revay Julijjal, Podkarpatszka Rusz Nemzeti Tanácsának képviselőivel.

A prágai minisztertanács ugyancsak október 11-én határozatot hozott Podkarpatszka Rusz autonóm kormánya három tagjának a kinevezéséről. Közülük Fenczik Istvánt megbízott miniszteri ranggal ruházták fel, aki azt a feladatot kapta, hogy folytatasson tárgyalásokat a szlovák kormánnyal Kárpátalja nyugati határának rendezéséről.⁶ Volosin Ágostont és Pjescsák Ivánt államtitkárnak nevezték ki. Ugyanezen a napon az esti órákban jóváhagyták az autonóm kormány összetételét. A testület hivatalos neve:

Podkarpatszka Rusz Minisztertanácsa, élén Bródy Andrással, az Autonóm Földműves Szövetség elnökével, akit tisztségére egyöntetűen ajánlott a Központi Orosz Nemzeti Tanács elnöksége, Kárpátalja valamennyi parlamenti képviselője és szenátora. Bródy hivatali rangja: a csehszlovák szövetségi kormány „podkarpatszka ruszi ügyekben illetékes minisztere” – korabeli rövidítéssel: a „kárpátorosz ügyek minisztere”⁷ –, aki Podkarpatszka Rusz miniszterelnöki tisztsége mellett az autonóm országrész iskolaügyi miniszteri tárcáját is betöltötte. Belügyminiszter Bacsinszky Edmund⁸ kommunikációs miniszter Revay Julijan⁹, tárca nélküli miniszter Fenczik István.¹⁰ A két államtitkár: az egészség- és a szociális ügyekért Volosin Ágoston, az igazságügyért Pjescsák Iván (Пещак, Иван) felelt.¹¹ Bródy András miniszterelnök hivatalos lapja a *Русская Правда (Orosz /Ruszin/ Igazság)*.

Az előbbi naptól, a Bródy-kormány 1938. október 11-i megalakulásától számítjuk Podkarpatszka Rusz kormányzati autonómiájának kezdetét, amely 1939. március 15-ig, Kárpátalja hegyvidéki területe Magyarországgal való újraegyesülésig tartott. Ez a mindössze öt hónap további négy, jól elkülöníthető szakaszra bontható. Az első, 1938. október 11. és 26-a között a ruszin szellemiségű Bródy-kormány ideje, amelyet október 26-án az ukrán irányultságú Volosin-kormány váltott fel, megkezdve a második időszakot. Volosin Ágoston a prágai szövetségi kormányzattól fokozatosan, egyre inkább függetlenítette az autonóm országrészt. Ennek végkifejletéeként 1939. március 14-én este Volosin kárpátukrán miniszterelnök a kormánya nevében – majd másnap a szojm is – kinyilvánította Kárpát-Ukrajna állami szuverenitását. Időközben még két fontos esemény történt: 1938. november 22-én Prágában a csehszlovák nemzetgyűlés jóváhagyta a Podkarpatszka Rusz autonómiájáról szóló alkotmánytörvényt, amely bevezette az ún. törvényerejű autonómiát. Ekkor kezdődött a harmadik szakasz, amely a kárpátukrán szojm tagjainak megválasztásáig, 1939. február 12-ig tartott. Ezt követte a negyedik időszak 1939. március 15-ig, amikor a magyar honvédség birtokba vette Kárpát-Ukrajna fővárosát, Husztot, s ezzel véget ért a Volosin-kormány uralma.

Itt visszatérünk az események kezdetéhez. A kárpátaljai autonóm kormány megalakulásának napján, 1938. október 11-én a prágai központi kormányzat által kiadott 225. számú rendelet felsőbb bíróság és főállamügyészség felállítását rendelte el Ungváron.¹² Ezzel régi követelést teljesítettek, mert korábban a kárpátaljaiaknak peres ügyeik fellebbezésekor a Kassán működő Tábla-bíróságra kellett utazniuk. A másnap, október 12-én, majd a 17-én kiadott 235., valamint 245. számú miniszteri rendeletek fegyverek, valamint lő- és robbanószerek viselését, illetve birtoklását korlátozták Kárpátalján.¹³ Ez utóbbival Prága a kárpátaljai fegyveres szervezkedést igyekezett meggátolni.

Közben október 12-én Ungvárra érkezett, és ünnepség keretében – melyre nem hívták meg a kárpátaljai magyarság képviselőit, amit sérelmeztek is – bemutatkozott az első podkarpatszka ruszi kormány négy tagja: Bródy András, Revay Julijan, Volosin Ágoston és Pjescsák Iván. A miniszterelnök beszédében többek között arról szólt: Podkarpatszka Rusz első kormánya minden erővel küzd azért, hogy egy egységes és szabad államban, a Poprád folyótól a Tiszáig egyesítse a ruszinok által lakott területeket. Bacsinszky Edmund eközben Révkomáromba utazott, hogy részt vegyen a cseh-szlovák–magyar határrendezési bizottság munkájában, Fenczik István pedig Eperjesre, hogy Szlovákia és Podkarpatszka Rusz nyugati határának kialakításáról tárgyaljon.¹⁴ Másnap, október 13-án a Kárpátaljai Magyar Nemzeti Tanács elnöksége – élén Köszörű Károly ügyvezetővel – felkereste Bródy András miniszterelnököt. A küldöttség a cseh hatóságok által ártatlanul meghurcolt és bebörtönzött magyar nemzetiségű politikai foglyok szabadon bocsátását követelte, aminek teljesítésére a kormányfő ígéretet tett.

Podkarpatszka Rusz Minisztertanácsa, azaz a terület autonóm kormánya október 15-én ült össze először Ungváron Bródy András elnökletével. A testület a kárpátaljai Országos Hivatal éléről leváltotta a cseh Jaroslav Mezniket, és helyébe Beszkid Sándort¹⁵ (Бескид Александр) nevezte ki. Ugyancsak eltávolította tisztségéből a szintén cseh František Chmelar tanügyi referenst, akinek helyébe Szulincsák László került, akit négy hónap múlva a Magyarországi Ruszinszkoíak Egyesülete ungvári szervezete elnökévé választottak. Első ülésén a Bródy-kabinet megalapította a kormány hivatalos lapját *Урядовий Вістник Правительства Підкарпатської Русі* ('*Uradovij Visznik Pravitelystva Pidkarpatszkoji Ruszi*') címmel.¹⁶ (Értelmi fordításban: *Kárpátaljai Orosz(föld) Irányító Testületének Kormányzati Közlönye.*)

A Bródy-kormány 1938. október 18-án tanácskozott másodszer Ungváron, amikor bizottságot alakított a Szlovákiával folytatandó határtárgyalásokra. A négytagú testület összetétele: Farinics Mikola filológus, Szova Péter¹⁷ (Сова-Гмитров Петро П.) etnográfus, Hojdics Sztepan statisztikus és Rajkovics Teodor vallásügyi szakértő. A kabinet ezenkívül határozatot hozott arról, hogy azokon a településeken, ahol az adott nemzetiség lélekszáma nem indokolja, bezárják a cseh-szlovák (valójában cseh! – B. J.) tannyelvű iskolákat. A Bródy-kormány a joghatósága területén engedélyezte a cseh-szlovákiai Deutsche Partei (Német Párt) működését és Adolf Hitler *Mein Kampf* című művének terjesztését. A második ruszin minisztertanácsról kiadott hivatalos jelentés arról is beszámolt, hogy a közélet, különösen pedig a gazdasági élet normális fejlődését gátló központi (azaz Prágában kiadott – B. J.) kormányrendeleteket hatályon kívül helyezik. Egyidejűleg elhatározták egy

rendelet kiadását, amellyel megtiltják [az] állami és magánvagyonnak Kárpátaljáról való kivitelét.¹⁸ A *Kárpáti Híradó* ugyanitt közölte, hogy a *Slo.[venská] Hlas* című szlovák újság szerint „Bródy miniszterelnök Budapesten Imrédy (Béla) miniszterelnökkel és Kánya (Kálmán) külügyminiszterrel tárgyalt”.

A következő napon, október 19-én Joachim von Ribbentrop német birodalmi külügyminiszter Berlinben fogadta a Bródy-kormány küldöttségét, amelyet Bacsinszky Edmund belügyminiszter vezetett. A felek Podkarpatszka Rusz helyzetéről folytattak tárgyalásokat. Másnap a budapesti német követ közölte a magyar kormánnyal a birodalmi külügyminisztérium álláspontját: kész közvetíteni Magyarország és Cseh-Szlovákia között azon az alapon, hogy öt város – Pozsony, Nyitra, Kassa, Ungvár és Munkács – nem, csak az azoktól délre fekvő magyalakta területek kerüljenek Magyarországhoz. Ezt az indítványt a magyar kormány elutasította.

A kárpátaljai országrészben október 21-én tették közhírré a Ruszin Nemzeti Tanács tízpontos kiáltványát. Az első és legfontosabb követelés: a ruszin nép népszavazással dönthesse állami hovatartozásáról, s a nép nyelve legyen a társadalmi érintkezésben. A hivatali állásokat ruszinokkal töltsék be, legyen földreform, vizsgálják felül az 1919 után szerzett állampolgárságot. A hatóságok vessenek véget a nemzetiségi és a nyelvi küzdelmeknek, tartsanak választásokat a ruszin parlamentbe, a szojmba. Kerüljenek a nép tulajdonába a sóbányák, más kincstári erdő- és egyéb birtokok, a rend fenntartására alakítsanak polgárőrségeket.

Ugyancsak az előbbi napon adta ki húsz pontból álló kiáltványát az Első Központi Ukrán Nemzeti Tanács, amelyben – többek között – a következőket követelte „kormányától”, azaz a Bródy-kabinetől: biztosítsa az eddigi határokat Magyarország és Lengyelország felé; csatolja a kárpátorosz területekhez Zemplén és Sáros megyéket, valamint a szepességi kerületeket; adjon a területnek alkotmányt, írja ki a választásokat a szojmba, államilag ismerje el a görög katolikus és a pravoszláv ünnepeket; oszlassa fel az összes politikai pártot, és csak az ukrán nép egységpártja működhessen; vizsgálja felül a földreformot, teremtsen munkaalkalmakat a lakosságnak, állítson fel egyetemeket és főiskolákat; minden téren ápoljon szoros kapcsolatokat Németországgal.¹⁹

Bródy András elnökletével október 22-én tartották Podkarpatszka Rusz Minisztertanácsa, azaz a Bródy-kormány harmadik, és egyben utolsó ülését. A testület előtt Bacsinszky Edmund belügyminiszter, a határmegállapító bizottság ruszin tagja beszámolt az új cseh-szlovák–magyar határral kapcsolatos prágai és müncheni tárgyalásairól, és kijelentette: megmentettük

Ungvárt és Munkácsot Podkarpatszka Rusz számára. A kormány a jelentést tudomásul vette. A podkarpatszka ruszi minisztertanács felhívást intézett a csehszlovák hadsereg ruszin tagjaihoz, majd elhatározta, hogy Kárpátalján a végleges rendezésig a Julián-naptár, azaz a régi kalendárium ünnepnapjai lesznek a hivatalos ünnepek.²⁰ A kormány arról is döntött, hogy Bacsinzky Edmundot és Fenczik Istvánt Budapestre küldik a magyar kormánnyal való tárgyalásokra.

A Bródy-kormány ülése másnap, október 23-án folytatódott, amikor határozatban mondták ki, hogy a békeszerződések értelmében a Kárpátok déli részén élő ruszinok önálló egységet alkotnak, annak északi hegyvidéki és a déli alföldi részét ezeréves történelem és gazdasági kapcsolat s az őslakosok testvéri együttélése forrasztja össze. A kárpátorosz lakosság többsége mindig egyetértésben élt a volt autonóm területen számbeli kisebbségben élő népekkel. A magyar kormány 1918-ban kimondta a terület (ti. Ruzska-Krajna) egységét és oszthatatlanságát, amit az utána következő békeszerződések is leszögeztek. Csak az őslakosoknak van joga döntenie ennek az egységes területnek a sorsáról, egy demokratikus népszavazással. A nyilatkozatot a Bródy-kormány valamennyi tagja aláírta, majd elküldték Cseh-Szlovákia, Nagy-Britannia, Franciaország, Németország, Olaszország, Lengyelország, Románia, Magyarország és Jugoszlávia kormányaihoz.²¹ Ezt követően, október 24. és 27. között Bródy András miniszterelnök utasítására Beregszászból az Ilosvai járásban fekvő Bilke községbe költöztették a gimnázium ruszin osztályait.

A magyar kormány október 22-én kapta meg a harmadik cseh-szlovák ajánlatot, amely néprajzi alapon már több mint a 90 %-át elismerte a magyar területi igényeknek. A két állam azonban nyolc vitatott „vegyes népességű terület” hovatarozásában továbbra sem tudott megegyezni. Köztük a kárpátaljai Ungvár és Munkács város, valamint Nagyszőlős nagyközség, Ugocsa vármegye volt székhelye hovatarozásában. A három település a korábbi, torzító csehszlovák statisztika szerint már nem volt magyar többségű, a valóságban azonban igen, bár rutén, illetve – Munkács esetében – részben német többségű falvak vették körül azokat. A vitatott területeken a magyar kormány október 24-i jegyzékében népszavazást követelt és kijelentette: ha erre nem kerül sor, akkor a müncheni egyezményt aláíró négy hatalom döntőbíráskodását kéri. A nem vitatott területeket viszont Cseh-Szlovákia azonnal adja át Magyarországnak.

A következő napon, október 25-én Prágában tartott cseh-szlovák-ruszin közös minisztertanácsi ülésen többek között arról döntöttek, hogy a területi vitákban német–olasz döntőbíráskodás hozzon határozatot. Bródy András

podkarpatszka ruszi miniszterelnök az előbbiekkal kapcsolatban azt javasolta, hogy a cseh-szlovák–magyar és a szlovák–ruszin határrendezés ügyét kapcsolják össze.²² Erre a cseh-szlovák igazságügyi miniszter azt indítványozta, hogy a ruszin miniszterelnököt fosszák meg nemzetgyűlési képviselői mentelmi jogától és fogják perbe.

Másnap, október 26-án Bródy András „hazaárulás” vádjával letartóztatták, Fenczik István és Pjescsák Iván minisztereket a prágai kormány lemondatta, Bacsinszky Edmund pedig önként felfüggesztette kormánytagságát. Még ezen a napon Volosin Ágoston neveztek ki az új podkarpatszka ruszi kormány miniszterelnökének, aki egyben az igazságügyi tárcát is betöltötte, de hozzá tartoztak az egyházi és a gazdasági ügyek is. Az iskolaügyi miniszter Stefán Ágoston, a kommunikációs miniszter továbbra is Revaj Julijan maradt. A kormányfő két személyi titkára Roszoha Sztepan (Росоха Степан) és Rohacs Ivan (Рогач Иван) lett.²³

Az átalakítással a kárpátaljai kormány gyakorlatilag teljesen ukrán jellegűvé vált. Volosin Ágoston már október 26-án délután 16 óra 40 perckor Ungvárról telefonon keresztül letette a hivatali esküt Jan Srový tábornok, cseh-szlovák miniszterelnöknek.²⁴ Az új kárpátaljai kormányfő, Volosin ezt követően kijelentette: egyetért az Első Központi Ukrán Nemzeti Tanács határozati pontjaival, amelyek ragaszkodnak Kárpát-Ukrajna néprajzi egységéhez, sérthetlenségéhez, annak határaihoz és következetesen elutasítják a népszavazást. Az új kormányfő végül nyugalomra és a rend megtartására szólította fel a lakosságot. Az ukrán tanács említett határozatának első pontja egyébként nem ellenezte azt, hogy Kárpátalja magyarlakta területeit Magyarországhoz csatolják, de a ruszinlakta területen ellenezte a népszavazást, és kinyilvánította, hogy a cseh-szlovák állam szövetségi felépítésének a híve. Fontos időbeli párhuzam, hogy ezekben a napokban Demkó Mihálynak (Демко Михаил) a Központi Orosz Nemzeti Tanács megbízásából kiadott orosz nyelvű felhívása nyomán számos községben ruszin nemzetőrséget alakítottak ugyancsak a rend, a nyugalom és a vagyon megőrzésére, amelyet a Podkarpatszka Rusz autonómiájáért küzdő hajdani ruszin népvézerről, Kurtyák Iván-gárdának neveztek el.²⁵ Ez utóbbi egyértelművé teszi e mozgalom ruszin jellegét a kormányváltással hatalomra került Volosin-féle ukrán irányzattal szemben.

Ungvárra egyébként csak három nap múlva, október 29-én érkezett meg Prágából a hivatalos értesítés, hogy a szövetségi kormány leváltotta miniszterelnöki tisztségéből Bródy András, és az autonóm országrész, Podkarpatszka Rusz kormányfőjének Volosin Ágoston addigi államtitkárt nevezte ki. A prágai okmányt az is közölte, hogy az új miniszterelnök

ügykörébe tartoznak az egyházi, az iskolai, a gazdasági és az igazságszolgáltatási kérdések is. Ettől kezdve a terület legfőbb végrehajtó és törvény-, illetve rendeletalkotó szerve az Ukrán Központi Nemzeti Tanács (Українська Центральна Народна Рада, Ukrajinszka Centralna Narodna Rada). E szerv első számú vezetője Volosin Ágoston, akiről így szólt az ukrán tanács november elején kiadott, „Pidkarpattya ukrán népéhez” című felhívása: „Népünk sorsa Pidkarpattyán nemzeti újjászületésünk atyjának, Volosin Avgusztin atyának kezébe adatott”.²⁶

Az új autonóm kormány már október 29-én betiltotta az összes politikai pártot. A magyarság érdekeit egyedül képviselő Egyesült Magyar Párt szervezeti helyiségeit hatóságilag lepecsételték, azaz bezárták. Néhány nap múlva, november 3-án a Volosin-kormány a pártok után a különféle ruszin, orosz és magyar szervezeteket is feloszlatta, és számos újság megjelenését betiltotta. Erre a sorsra jutott többek között a Központi Orosz Nemzeti Tanács, az Orel ('Sas') nevű ruszin ifjúsági egyesület, a Demkó-féle nemzetőrség, a Kurtyák Iván-gárda, a Fenczik István által szervezett Feketeingesek Nemzeti Gárdája, több cseh és a magyar szabadkőműves páholy, valamint több újság, köztük Bródy András volt miniszterelnök lapja, a *Russzkaja Pravda*, és az Autonóm Földműves Szövetség – Bródy pártja, amelynek elnöke volt – sajtóorgánuma, a *Русский Вистник (Ruszkij Visztnik, Orosz /Ruszin/ Közlöny)* című hetilap.

Hosszas diplomáciai tárgyalásokat követően – miután Anglia és Franciaország lemondott Olaszország és Németország javára a müncheni négyhatalmi egyezményből eredő jogáról – a cseh-szlovákiai magyarlakta területek hovatarozása ügyében német–olasz döntőbíráskodásra került sor, amelyet 1938. november 2-án hirdettek ki Bécsben.²⁷ Az eseményen a csehszlovák delegáció tagjaként Volosin Ágoston is részt vett, aki Ungvárról repülőgépen utazott Pozsonyba, ahonnan Jozef Tiso szlovák miniszterelnök társaságában gépkocsival ment Bécsbe.

Az első bécsi döntőbírói határozat értelmében Cseh-Szlovákiától visszatartották Magyarországhoz a déli, mintegy 650 km hosszú magyarlakta sávot – a csallóközi Somorjától az ugocsai Feketeardóig –, amelynek területe 11 927 km², lakossága a másfél hónappal későbbi, 1938. december 15-i népszámlálás szerint 1 041 101 fő volt, ebből magyar 83,7%, szlovák 12,9%, rutén 2,0%.²⁸ A vitatott városok közül a Felvidéken csak Kassa – Pozsony és Nyitra nem –, Kárpátalján Ungvár és Munkács egyesült újra Magyarországgal. A magyar csapatok felvidéki és kárpátaljai bevonulásának első napján, november 5-én a kárpátukrán kormány Volosin Ágoston miniszterelnökkel az élen Ungvárról az akkor 18 ezer lakosú Husztra tette át székhelyét, amelyet Podkarpatszka Rusz új fővárosává nyilvánított. A cseh-szlovák

képviselőház november 19-i ülésén elfogadták a két társország autonómia-törvényét, amelyet az alkotmánytörvénybe iktattak. Ezzel „létrejött a II. csehszlovák köztársaság új ideiglenes alkotmánya és véget ért a húszéves prágai centralizmus”²⁹

Bródy András, Podkarpatszka Rusz Minisztertanácsa elnöke 1938. október 26-i prágai letartóztatása és bebörtönzése utáni sorsáról hetekig nincsenek adataink. Az első – általunk ismert – híradása feleségének, Nécs Mária Magdolnának december 15-én a fogházból küldött, eddig ismeretlen, cseh nyelven írt levele³⁰:

„Marikám! Eddig nem írtam Neked, mivelhogy azt gondoltam, hogy magam megyek Hozzátok. Most viszont látom, hogy ez a karácsonyi ünnepekig alig lehetséges, ezért döntöttem úgy, hogy írok Neked, és azért csehül, hogy a levél ne akadjon fenn a cenzúrán. Tudod, hogy be vagyok zárva, [xxx]³¹ és ez mindenkivel megtörténhet, aki politizál. És ezért nincs ok arra, hogy mi, Te vagy én, szomorúak legyünk. Tudom, hogy borzasztó volt számodra, amikor megtudtad, hogy be vagyok zárva. És csak emiatt voltam én is nyugtalan és szomorú. Lehet, hogy maga az Isten is úgy akarta, Kedvesem, hogy kicsit kipihenjem magam. Emlékszel, hogy hányszor mondtam Neked, hogy ez a munka és ezek az emberek megölnék engem. Egy nyugalmas órák nem volt sem magamra, sem Rátok, akik számomra a legdrágábbak vagytok az egész világon: Te és az én kicsi Galambom.³² A jövőben, ha együtt fogunk élni, kicsit jobban intézzük majd ezt. Most kipihenem magam, és nagyon nyugodt lennék, ha nem járna fejemben folyton az a gondolat, hogy mi van Veletek? Ezért írtam Ilnický kanonoknak,³³ hogy látogasson meg Téged, és intézze el, hogy nyugodtan tudjatok élni, amíg az én dolgom nem tisztázódik. Hallgass arra, drága Marika, amit tanácsol Neked, ő a mi barátunk, egy tapasztalt és csodálatos ember. Ha szükségetek volna pénzre, fordulj a fivéremhez, Ivánhoz.³⁴ Megírtam neki, hogy adjon kölcsön vagy csináljon pénzt a birtokomból, és teremtsen elő mindent, ami kell. Félek, hogy történik Veletek valami, és csak ezért vagyok nyugtalan. Különbösen egy tiszta szobában lakom, az étteremből kapok ételt, irhatok és olvashatok, újságokat kapok, és naponta egyszer kimehetek egy órára. Csak az Isten tudja, mikor leszek ismét szabad. Az 1938. december 2-án az igazságügy-minisztérium előterjesztésére, a belügyminisztérium és a honvédelmi minisztérium jóváhagyásával kihirdetett amnesztia alapján azonnal elengedhetnek engem, azonban, ha ők hat hónapig a szabadon bocsátásomat nem javasolnák, akkor hat hónap után magának a bíróságnak kell elengednie engem. Az iratok most, ahogy azt nekem dr. Piešťák³⁵ mondta, az igazságügy-minisztériumban

vannak az amnesztia miatt. Nekem csak egy kérésem van hozzád Marika: minden lépésednél vigyázz úgy magadra, mint a Kicsire, amíg ki nem megyek. Nem szabad senkinek sem hinned. Az emberek rosszak, és aki hagyja általuk bepiszkítani magát, azt minden gondolkodás nélkül boldogtalanná teszik, és aztán kinevetik. Tudatosítsd magadban azt, hogy egy drága gyermeknek az anyja vagy, és köteles vagy gondoskodni az ő boldogságáról. Nekem más dolgom van. Nekem, mint a Te férjednek gondoskodnom kell Rólatok, de emellett a nemzetemmel szemben egyéb kötelességeim is vannak. Ezeknek a kötelességeknek tudatában vagyok, és teljesítem őket. Biztos lehetsz afelől, ha én már nem is élnék, akkor is gondoskodnék Rólad és a kis Médiről. És ezért kérem tőled, hogy Te is mint az én feleségem, – aki eddig a legjobb feleség és a legjobb anya volt a földön – ismerd fel és teljesítsd a kötelességeidet; hiszem, hogy így lesz. Ezért drága Marikám egyeztetek meg Ilnickývel, és rendezd be az életed a legrosszabb esetre, hogy csak 1939. VI. 2-a után fogsz látni engem. Persze nem hiszem, hogy ilyen sokáig itt tartanának, de hiszem, hogy mihamarabb látni foglak Titeket. Abban az esetben, ha nem akarnál Ungváron élni, intézheted úgy is, hogy anyukád Homonnán vesz egy nagyobb lakást, és a kicsikével odaköltöztök hozzájuk. Van itt pénzem, és tudnék Nektek annyit utalni, hogy elegendő lenne a megélhetésre. 1000 koronát küldtem Homonnára a nevedre. A meleg kabátjaid a fivéremnél, Ivánnál vannak, elkérheted őket. Töröldj a kis Médivel, mesélg neki valamit rólam, hogy ne felejtessen el. Üdvözlöm Ilonkát,³⁶ és kérem őt, hogy segítsen Neked, és legyen tisztességes. Boldog karácsonyi ünnepeket, és szerencsés újévet kíván Nektek, és sokszor csókol Titeket: a Te Rejed.³⁷ Címem: Prága, Kerületi Bíróság, Pankrác”.

Bródy András feleségének írt második levelét – mint az alábbi iratból kiderül – a cseh-szlovák cenzúra visszatartotta. A harmadikat 1939. január 13-án, pénteken keltezte a pankráci börtönben, terjedelme fele az elsőnek. A cenzúra öt sort olvashatatlanná törölt a szövegből:

„Drága Riám! Ma kaptam meg dr. A. Gagatko³⁸ levelét, azonnal válaszolok neki, és ezért egyszerre pár szót az én kedveseimnek, Nektek is írok. Semmi különleges újdonságról nem tudok beszámolni az életemből. A levelet, amit újévre írtam Nektek válaszként a Ti írásotokra (a Tiédre és Ilnický kanonokéra), visszatartóztatták, mert egy rész az édesanyám számára orosz betűkkel (cirillikával) volt írva benne, és a cenzúra ezt nem tudta cenzúrázni. Utána a Bírósági Vizsgáló úr megígérte nekem, hogy továbbengedi a levelet az orosz írás nélkül. Gondolom, hogy már megkaptad Ilnický kanonoktól, mivelhogy az ő nevére küldtem egy borítékban a neki,

a Neked, és a fivéremnek, Ivánnak írt levelet. Egészséges vagyok és nyugodt, ha tudom, hogy nyugodtan és elégedetten élek.

Tegnapelőtt szerdán látogatóm volt, dr. Kossey,³⁹ kárpátorosz képviselő jött hozzám. [xxx] Nem mérgelődöm ezen, és nyugodtan hagyom magam a bíróságomnak. Legalább itt megtanulok várni, és ezzel még jobban értékelni a Te életed, aki mindig csak vársz rám, amikor én mindenhol vagyok, csak nem otthon. Az ember itt mindent megtanul, amiről – ha Isten úgy adja – beszélni fogunk. Mondd meg a Galambomnak, hogy írja meg, mit vigyek neki, ha hazamegyek. Csókolom anyukát és Médit, és fivéremet, Ivánt. Üdvözlöm Ilonkát és Ilnický kanonokot és az ő családját és minden ismerőst. Téged milliószor csókol: a Te Rejed.

Dr. Gagatkonak írtam, hogy most nem kell ide járnia, ha szükségem lenne rá, akkor felhívom őt. Telefonálj neki, hogy megkapta-e a leveletem?"

A harmadik börtönlevelet tíz nap múlva, 1939. január 23-án írta Bródy András a feleségének Ungvárra, pankráci fogságából.

„Drága Riám! Megkaptam a nyugalmat sugárzó leveledet. Félttem, hogy nem kapjátok meg a leveleimet, és ez nyugtalanít Titeket. Látod, rögtön írok Neked, itt bőven van időm, csak sajnós, semmi újdonságot nem tudok írni. Itt minden ugyanolyan, az élet és a dolgok is a maguk lassú tempójával. Neked legalább ott van a Picurka (Médike – B. J.), akivel elszórakozhatsz, én viszont egyedül vagyok, annak ellenére, hogy a képe folyton előttem van. Azt írod, hogy szeretnél meglátogatni...?"

Drágám, ez esztelen és veszélyes ötlet. Manapság a határon átkelni ilyen hosszú útra csak azért, hogy öt percre láthass engem, nem éri meg. És pont te, aki a saját árnyékától is félsz! Ilyen áldozatot nem tanácsolnék Neked, és nem is engednék meg. Hála Istennek, hogy kicsit megnyugodtál. Maradj otthon, és élj, ahogy tudsz, amíg az Isten nem segít visszatérnem Hozzátok. Az előző levelemben írtam Neked, hogy minden héten fogok Neked telegramot küldeni. Úgy gondolom, fontos, hogy megkapd az írásaimat, és emiatt jobb lesz, ha minden héten írok Neked egy rövid levelet. Ma 23-a van, tehát 30-án ismét fogok írni Neked. Örülök, hogy otthon nyugalom van, és hogy Ilonka jobban van. Biztos asztma volt, ugye? Drágám, vigyázzatok magatokra, Isten óvjon Titeket. Mindenkit sokszor csókol és üdvözlöl: Rej."

A január 30-ára ígért újabb levelet Bródy András csak egy héttel később, február 6-án hétfőn keltezte a börtönben. A késlekedésre az előbbihez hasonló rövid levél szövegéből következtethetünk, amit a cenzúra négy helyen megkurtított. A volt ruszin miniszterelnök szabadon bocsátása elé a cseh-szlovák hatóságok olyan feltételeket szabtak, amelyeket nem fogadott el. Az iratból az is kiderül, hogy a prágai magyar nagykövetség egyik

diplomataja is közbenjárt Bródy szabadulása érdekében. Az Ungvár, Képezde u. 12. szám alatti lakásra küldött negyedik börtönlevél szövege:

„Ria, Galambom! Hosszú várakozás után a dolgom ma végre tisztázódott. Sajnos, nem úgy alakult, ahogy kívántuk, de legalább tisztán látjuk, hogy mi van. Drágám ne félj, minden jól fog alakulni, de még itt kell maradnom, mert a feltételekkel, amelyek által kikerülhettem volna, nem érhettem egyet. Kiengedésemnek az az egy lehetséges feltétele volt, hogy [xxx]. Ezzel a céllal látogatott meg Kárpátaljáról dr. Julius Brašĕajko⁴⁰ [xxx]. Megtagadtam az aláírását. Ma ezzel a céllal látogatott meg a minisztériumunkból jött urak kíséretében egy úr a magyar követségről, és közölte velem, hogy [xxx] készségét fejezte ki [xxx]. Megköszöntem a szívélyességet, de nem fogadtam el. Nem írhatom le az okokat, hogy miért nem, de Drágám, nyugtasson meg az, hogy mindent a legjobb tudásom és ismeretem szerint tettem. Úgy érzem, hogy jól csináltam. Ria, a saját dolgomat és kötelességeimet én ismerem legjobban, és ebbe Neked is bele kell törődnöd. Isten megsegít minket, nem szabad félned. Légy meggyőződve arról, hogy Isten segedelmével, mint tiszta és becsületes férfi kerülök ki innen. Az a legfontosabb, hogy megnyugodj, ahogy megnyugodtam én is, és nyugtasd meg anyukát. Többet nem írhatok Neked. Most dr. Piešťakot várom, hogy döntsek vele arról, miként lesz tovább.

Azt álmodtam előző héten, hogy Médike beteg volt, igaz ez? Ezerszer csókolom őt, Anyukát is, a fivéremet, Ivánt, Ilonkát és Ilnický kanonok urat a családjával együtt, és üdvözlök minden ismerőst. Téged ezerszer csókol: a Te Rejed.”

Ezekben a hetekben, 1939 elején az első bécsi döntéssel megkisebbedett Kárpátalján, a Volosin-kormány vezette önálló cseh-szlovák országrészben, Karpatszka Ukrajina területén egyre növekedett a Szics-gárda⁴¹ szerepe. A kárpátukrán államocsksa fő vezetője, Volosin Ágoston erre a fegyveres alakulatra támaszkodva építette ki ukrán irányzatú diktatórikus hatalmát. A gárda féktelen terrort vezetett be, s tömegesen hurcolta a ruszin és magyar érzelmű embereket, főként az értelmiséget a Rahó és Tiszaborkút közötti Dumen-havasokban, Kőrösmezőn, Volócon felállított internálótáborokba. Ezzel döntően hozzájárult ahhoz, hogy a szintén Volosin Ágoston vezette egyetlen engedélyezett párt, az Ukrán Nemzeti Egyesülés, az UNO (Українське Національне Об'єднання, УНО; Ukrajinszke Nacionalne Objednanje) az 1939. február 12-én tartott választásokon megszerezte a szavazatok 92,40 %-át.

A voksolást igen erőteljes kárpát-, illetve nagyukrán nacionalista hangulatkeltés előzte meg. A sárkányölő Szent Györgyöt ábrázoló röplap szövegrészlete: „A mi utunk igaz, nem hazug / Ukrajna – az ukránok!”⁴²

Gyermekeket ábrázoló szórólap: „Atyácska [ukrán] anyanyelvű iskolát adott nekünk, és mi hívunk mindenkit, az Atyácskára szavazzatok!... Az államra leadott minden szavazat Volosin Atyáé!”⁴³ A görög katolikus lelkész Volosin Ágostont a propaganda „Batykó”-ként, (Батько) „Atyácska”-ként népszerűsítette. A „Választások előtt” című nagyméretű falragasz arra hívta fel a figyelmet, hogy a kárpátukrán nép életében először lesz olyan szojm-, azaz parlamenti választás, amikor Karpatszka-Ukrajina önálló államként lép fel, „mint egyenlő az egyenlők között”. Ezért szavazzanak Volosinra és Revajra.⁴⁴

A Volosin miniszterelnök által irányított hírverés élesen támadta a magyarbarátnak tartott ruszin politikai vezetőket – Bródy Andrást, Fenczik Istvánt és Demkó Mihályt –, akiket „magyar ügynök”-ként, „magyar bérenc”-ként jelenítettek meg a választási plakátokon. Mindez a magyarság ellen is irányult. Néhány példa: „Magyar bérencék: Fenczik, Demkó átváltoztak magyarokká! A mi (pravoszláv) ünnepeinket egyesítették a katolikussal... Le a magyar bérencekkel!”⁴⁵ Hasonló a szövege egy másik röplapnak: „A magyarok megsemmisítették az ünnepeinket. A magyarok egyesítették az ünnepeinket a pápistával (...) a mi szent templomainkat is elvették az embereinktől. Ne higgyetek a magyar banditáknak!”⁴⁶

Volt olyan szórólap, amelyen akasztási jelenetet ábrázoló fénykép látható. A fotó – nyomtatott aláírása szerint – 1914-ben készült a máramarosi Toronya községben: a Máramaros vármegyébe akkor betörő orosz csapatokhoz átállt ruténok közül a magyar katonai hatóságok hazaárulásért többeket kivégeztek. Ezt a tényt használta fel negyedszázad múltán a kárpátukrán választási hangulatkeltés. A szöveg: „Így akasztották a magyarok a mi embereinket az 1920-as évek előtt... Ugyanezt tennék most is velünk... Ilyen akasztófát készített nekünk Bródy és Fenczik. Le velük!”⁴⁷

Részlet a kárpát-ukrajnai választások németországi visszhangjáról a berlini magyar nagykövetség 1939. február 16-i jelentéséből: „A kárpátaljai, mint itt mondják: 'kárpát-ukrajnai' választási komédiát a német sajtó természetesen egészen komolyan vette, s nagy meglepéssel állapította meg, hogy a 'felszabadult ukrán nép' úgyszólván 100 százalékosan a Volosin-kormány mellé állott. A választási visszaélésekről egyetlen sor német lapban nem volt olvasható, aminthogy a választás eredményét ismertető és kommentáló közlemények ezúttal egészen félreismerhetetlenül magukon viselték a központi irányítás bélyegét. Amilyen egyhangú volt a német sajtóban a kárpátaljai 'választás' eredményének méltatása, épp oly egységesen domborodik ki az utóbbi időben az a tendencia is, hogy Prágát a kárpátaljai 'ukrán' nemzeti önállósulás kerékkötőjeként tüntessék fel.”⁴⁸ A német sajtó ez utóbbival főként attól az időtől vádolta a cseh kormányzatot, amikor az

kinevezte Kárpátaljára Prchala tábornokot. Egyes lapok Bródy András szabadon bocsátásában is gyanús prágai cselszövést láttak. A követ jelentése még azt is megjegyezte, hogy hónapokkal korábban a német sajtó Magyarországot vádolta azzal, hogy gátolja a kárpátaljai „ukrán” nemzeti önállósulást.

A Bródy András által egy később, saját kezűleg kitöltött hivatalos irat szerint éppen a kárpát-ukrajnai választások előtti napon, február 11-én szabadult ki cseh-szlovák államelnöki amnesztiával Prága egyik kerülete, Pankrác bírósági börtönéből.⁴⁹ Ezt követően fogadta Emil Hácha köztársasági elnök, majd a cseh-szlovák kormány költségén a Tátra-hegység egyik üdülőhelyére utazott gyógykezelésre. (Egyébként Volosin Ágoston miniszterelnök még 1938. december 31-én a prágai szövetségi igazságügyi minisztériumhoz intézett beadványában kijelentette: hozzájárul Bródy szabadon bocsátásához, ha hivatali elődje azonnal elhagyja Cseh-Szlovákia területét.) Gyógykezelése után a volt ruszin miniszterelnök 1939. március 5-én érkezett Ungvárra, ahol ünneplő tömeg fogadta.

Két hónappal kiszabadulása után, 1939. április 16-án a *Russzkij Visztnyik* – egyébként a politikus hetilapja – *Pankrácon* címmel közölte Bródy András versét, amelyet még 1938. október 30-án, fogságának negyedik napján írt. A ruszin nyelvű költemény alatti megjegyzésből⁵⁰ kiderül, hogy a művet annak idején megjelentetésre eljuttatták a Prágában kiadott *Карпаторусское Студенчество* (*Karpatoruszszoje Sztudencsesztvo, 'Kárpátorosz Diákság'*) című laphoz, de közlés előtt a rendőrség elkobozta. Később a *Пряшевская Русь* (*Prjasevszkaja Rusz, Eperjes-vidéki Oroszföld*) című újágban helyezték el, de a szlovák cenzúra ismét „kifehérítette”, azaz törölte a lapból. A vers jól érzékelteti Bródy mély hitét Istenben, s amit a feleségének címzett első levélben írt, a költeményben ismét megfogalmazza: Vajon nem maga Isten akarta, hogy az örökös rohanásban végre egy kicsit megpihenjen – a börtönben? „*A munka és a nép*” iránti felelősség, „*az igazság útja*” vezérelte, „*a hazugságtól menekültem*”, de „*saját Júdásaim ide juttattak*”. A vers végén így fohászzkodott: „*Ruszin nép / ébredj / vigyázz / eljön a te időd!*”

¹ Encyclopedia of Rusyn History and Culture. Paul Robert Magocsi and Ivan Pop editors. Toronto–Buffalo–London, 2002. University of Toronto Press, 358. p.

² Bródy András mártírhalálának időpontjáról egymásnak ellentmondó adatok találhatóak a szakirodalomban. A szerző birtokában lévő, Ungvár Város Végrehajtó Bizottságának Anyakönyvi Hivatala által kiadott két halotti bizonyítvány (kelt 1978. december 7-én, száma I-FM 322849; illetve 1992. január 28-án, száma I-FM 471985) szerint Bródy András 1946. december 7-én szenvedett mártírhalált. Az 1978-as okirat a halál okát és az elhalálozás helyét nem közölte, az 1992-es kivonat már igen: „golyó általi halál a bíróság ítélete szerint”, a kivégzés helye Ungvár. A halál 1946. november 7-i téves adata onnan eredhet, hogy az Ungvári Városi Kommunális

Szolgáltatások Hivatala ifjabb Bródy András kérésére 1989. június 30-án, 165. szám alatt igazolást adott ki, amely szerint „édesapja meghalt, és 1946. november 11-én az Ungvár városi Pobeda (Kapos) utcai temetőben temették el”. Az igazolás sajátos „szovjet” irat, amely nem közli a halál pontos időpontját és helyét, az elhantolását viszont igen. A szerző ezért a két halotti bizonyítvány megegyező, 1946. december 7-i dátumát tekintti a mártírhalál való időpontjának és helyének.

³ Fedinec Csilla: Iratok a kárpátaljai magyarság történetéhez 1918–1944. Törvények, rendeletek, kisebbségi programok, nyilatkozatok. Somorja–Dunaszerdahely, 2004. Fórum Intézet, Lilium Aurum Könyvkiadó, 288. p.

⁴ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL.), K 27., Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1938. október 8.

⁵ Нариси історії Закарпаття. Том II. (1918–1945). Редакційна колегія: І. Гранчак відповідальний редактор. Ужгородський Державний Університет, Інститут Карпатознавства, Закарпатська Обласна Організація Товариства Охорони Пам’яток Історії та Культури. Ужгород, 1995. Видавництво „Закарпаття”. / Nariszi isztoriji Zakarpattya. Tom II. (1918–1945). Redakcijna kolegija: I. Hrancsak vidpovidalnjij redaktor. Uzshorodszkij Derzsavnij Universzitet, Insztitut Karpatoznaszstva, Zakarpatszka Obaszna Organizacija Tovariszta Ohoroni Pam’jatok Isztoriji ta Kulturi. Uzshorod, 1995. Vidavnicstvo „Zakarpattya”, 277-278. p.

⁶ Encyclopedia of Rusyn History and Culture. 2002: 118. p.

⁷ MOL. K 148., 1153. csomó, 26. p.

⁸ Encyclopedia of Rusyn History and Culture. 2002: 26. p.

⁹ Encyclopedia of Rusyn History and Culture. 2002: 389-390. p.

¹⁰ Поп, Иван: Энциклопедия Подкарпатской Руси. Ужгород, 2001. Издательство В. Падыка. / Pop, Ivan: Enciklopedija Podkarpatszkoi Ruszi. Uzsgorod, 2001. Izdatyelyszto V. Padjaka, 382-383. p.

¹¹ Нариси історії Закарпаття, Том II. / Nariszi isztoriji Zakarpattya. Tom II., 1995: 278. p.

¹² MOL. K 28., 59. tét., II. rész., 1938–P–17 201. sz.

¹³ MOL. K 28., 59. tét., II. rész., 1938–P–17 271. sz.

¹⁴ Нариси історії Закарпаття. Том II. / Nariszi isztoriji Zakarpattya. Tom II., 1995: 278-279. p.

¹⁵ Encyclopedia of Rusyn History and Culture. 2002: 35-36. p.

¹⁶ A Kormányzati Közlöny 3. számának címlapja. – In: Гренджа-Донський, Василь: Щастя і горе Карпатської України – Мої спогади. Ужгород, 2002. ВАР „Видавництво Закарпаття”. / Grendzsa-Donszkij, Vaszil: Scasztya i hore Karpatszkoi Ukrajini – Moji szpohadi. Uzshorod, 2002. VAT „Vidavnicstvo Zakarpattya”, 79. p.

¹⁷ Keresztyén Balázs: Kárpátaljai Művelődéstörténeti Kiselexikon. Budapest–Beregszász, 2001. Hatodik Síp Alapítvány, Mandátum Kiadó, 256. p.

¹⁸ A ruszin kormány harmadik minisztertanácsa. – In: Kárpáti Híradó (Munkács), XV. évf., 180. sz., 1938. október 25., 2. p.

¹⁹ Fedinec Cs., 2002: 291-292. p.

²⁰ A ruszin kormány harmadik minisztertanácsa. – In: Kárpáti Híradó (Munkács), XV. évf., 180. sz., 1938. október 25., 2. p.

²¹ Нариси історії Закарпаття, Том II. / Nariszi isztoriji Zakarpattya. Tom II., 1995: 279-281. p.

²² Нариси історії Закарпаття. Том II. / Nariszi isztoriji Zakarpattya. Tom II., 1995: 282-283. p.

²³ Нариси історії Закарпаття. Том II. / Nariszi isztoriji Zakarpattya. Tom II., 1995: 284-285. p.

²⁴ Нариси історії Закарпаття. Том II. / Nariszi isztoriji Zakarpattya. Tom II., 1995: 282-283. p.

²⁵ Kárpáti Magyar Hírlap (Ungvár), 1938. október 26.

²⁶ Fedinec Cs., 2002, 295. p.

²⁷ Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1918–1945. A két világháború közötti korszak és a második világháború legfontosabb geopolitikai szerződései. II. átdolg., bőv. kiad. Bp., 1983. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Gondolat Kiadó, 446. p.; Rónai András: Térképezett történelem. Bp. 1989. Magvető Kiadó, 149-155. p.

²⁸ Thirring Lajos: A népszerűség a Felvidék visszacsatolt részén. – In: Magyar Statisztikai Szemle, 1939. 5. sz., 456., 478. p.

²⁹ MOL. K 28., 89. tét., 1940–P–17 541. sz.

³⁰ Bródy András Prágából küldött cseh nyelvű börtönleveleinek a fordításában Tölgyesi Tamás, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar (Piliscsaba) Cseh Tanszékének a demonstrátora volt segítségemre.

³¹ Ebben és a további két levélben a cenzúra által kitörölt sorokat e formában [xxx] jelezzük.

³² „Galambom” – Bródy András akkor két és fél éves kislánya, az 1936. június 9-én Ungváron született Mária Natália, akit a család Médinek vagy Médikének becézett. Testvéröccse, az 1941. június 15-én Ungváron született, s napjainkban Budapesten élő Bródy András Szergej személyes közlése szerint a becenév onnan ered, hogy a nevelőnő német nyelvre is tanította a leánykát, akit gyakran „Mädchen”-nek, azaz „Kislány”-nak is említett. E német szó rövidült Médire vagy Médikére.

³³ Ilnický – Ilniczky Sándor (Ильникий Александр) a Munkácsi Görög Katolikus Püspökség kanonokja, akit fél év múlva, 1939. június 30-án Horthy Miklós kormányzó a Magyar Országgyűlés Felsőházának örökös tagjává nevezett ki. Bródy András idézett cseh nyelvű börtönleveleiben cseshestitve írta kárpátaljai honfitársai vezetéknevét.

³⁴ A politikus fivére, Bródy Iván tanító, aki harcolt az első világháborúban, és sebesülései következtében megrokkant a keleti orosz fronton.

³⁵ Piešťak – Pjescsák Iván, a felvidéki Eperjes környékén élő ruszinok ismert vezetője, a Bródy-kormány igazságügyi államtitkára.

³⁶ Ilonka – Nécs Ilona, Bródy András feleségének a nővére, aki 1913-ban született.

³⁷ Bródy András családi beceneve az Andrejből rövidített „Rej” volt.

³⁸ Gagatko Andrej (Ггагатко, Андрей) galíciai származású kárpátaljai politikus, ruszofil, együttműködött Bródy Andrással és Demkó Mihállyal.

³⁹ Dr. Kossey – feltehető, hogy a jogász képzettségű dr. Kossey Pál bustyaházai lakosról van szó, akit öt hónap múlva, 1939. június 30-án a Kárpátaljai Kormányzói Biztosság Máramarosi Közigazgatási Kirendeltsége vezető-helyettesévé nevezték ki.

⁴⁰ Braščajko Julius – Brascasajko, Julij (Бращайко, Юлий, a magyar forrásokban Brascasajko Gyula) jogász, ukranofil, aki 1919. november 17-én Máramarosszigeten testvérével, az ügyvéd Mihállyal ukrán tanácsot alakított s Kárpátaljának a kijevi Ukrajnához való csatlakozását szorgalmazta.

⁴¹ Az ún. ukrán Szics-alakulatok (Українські Січові Стрільці, 'Ukrajinszki Szicsovi Sztzilci', azaz Ukrán Szics Lövészek) eredetileg 1914. augusztusában az osztrák–magyar hadsereg kötelékében, Galícia tartományban jöttek létre. A gárda nagy része 1920 áprilisában lengyel fogságba esett, ekkor közülük mintegy háromezren az új Csehszlovákiába, Kárpátaljára verekedtek át magukat. Itt sokan beilleszkedtek a podkarpatszka ruszi csehszlovák rendszerbe, vállaltak hivatalt, vagy tevékenyen részt vettek a pravoszláv vallás terjesztésében. A Szics 1938. november 9-én bontott újra zászlót Kárpát-Ukrajna fővárosában, Huszton Kárpáti Szics Népi Védelmi Szervezet (Організація Народної Оборони Карпатської Січі, ОНОКС; Organizacija Narodnoji Oboroni Karpatskoji Szicsi, ONOKSZ) néven, amely Kárpáti Szics vagy Szics-gárda rövidítéssel vált közismertté.

⁴² MOL. K 28., 59. tét., 1939–P–15 660. sz., 5. p.

⁴³ MOL. K 28., 59. tét., 1939–P–15 660. sz., 6. p.

⁴⁴ MOL. K 28., 271. tét., 1939–P–15 601. sz., 116. p.

⁴⁵ MOL. K 28., 271. tét., 1939–P–15 601. sz., 112. p.

⁴⁶ MOL. K 28., 271. tét., 1939–P–15 601. sz., 115. p.

⁴⁷ MOL. K 28., 271. tét., 1939–P–15 601. sz., 111. p.

⁴⁸ MOL. K 28., 59. tét., 1939–P–15 660. sz., 27. p.

⁴⁹ MOL. K 148., 1153. csomó, 26. p. Más – helytelen – adat szerint Bródyt február 15-én bocsátották szabadon. Lásd: például Fedinec Cs., 2002: 315.p.

⁵⁰ Бродій, Андрей Ів.(анович): На Панкраці.– In: Руський Вистник, 1939. április 16., 4. p.

MŰVELŐDÉSI ÉLETÜNK KRÓNIKÁJA

2005. november-december–2006. január

ELISMERÉSEK

❖ **Sólyom László**, a Magyar Köztársaság elnöke a *Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztje* kitüntetést adományozta **Lizanec Péter** professzornak, az Ungvári Nemzeti Egyetem magyar filológiai tanszéke vezetőjének.

❖ **Dr. Soós Kálmán**, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola rektora megkapta a Pro Renovada Culturae Hungariae Alapítvány *Kemény Zsigmond-díját*, a nemzeti kulturális értékek őrzése és közkinccsé tétele érdekében kifejtett munkássága elismeréseként pedig Győr megyei jogú város önkormányzatának ezüst emlékérmét és díszoklevelét.

❖ **Trill Zsolt**, a Beregszászi Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház művésze megkapta a **Bubik István** színművész emlékére alapított *A Magyar Művészetért Díjat*.

❖ **Illár József**, Palágykomoróc és Kisszelmenc polgármestere a Magyar Köztársaság kormányának döntése alapján *A Kisebbségekért Díj*ban részesült, a helyi önkormányzat kiépítése és fejlesztése érdekében tanúsított kezdeményezőkézsége és hozzájárulása elismeréseként pedig megkapta az Ukrán Legfelsőbb Tanács Díszoklevelét.

❖ **Szalai Borbála** költő *Fegyir Potusnyak-díjat* kapott *Zöld erdőben, zöld mezőben* című gyermekvers-kötetért.

❖ **Timkó László** iparművészt a megyei képzőművészeti és iparművészeti *Boksay-és Erdélyi-díjjal* tüntették ki.

❖ Az *Együtt* című folyóirat szerkesztőbizottságának döntése alapján nívódíjban részesült **Bakos Kiss Károly** költő, **Bartha Gusztáv** és **Horváth Sándor** író, valamint **Penczkófer János** irodalomtörténész.

❖ **Barzsó Tibor**, az *Együtt* olvasó-szerkesztője érdemei elismeréséül megkapta a Magyar Értelmisségek Kárpátaljai Közössége 2005. évi *Nívódíját*.

ESEMÉNYNAPTÁR

November

❖ A KMKSZ beregdéai alapszervezete ünnepélyes megemlékezést tartott a település felújított első világháborús emlékművénél.

❖ Átadták rendeltetésének a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola új, Apáczai Csere Jánosról elnevezett könyvtárát.

❖ **Balog János** esperes szervezésében a csapi református templomban hatodik alkalommal tartották meg az Ungi Egyházmegye hittanos fiataljainak szavalóversenyét.

❖ A Magyar Köztársaság ukrainai nagykövetsége és az UMDSZ szervezésében Kijevben másodsor került sor a *Magyar Napok* megrendezésére.

❖ A munkácsi római katolikus székesegyházban katolikus ifjúsági találkozót tartottak.

❖ A Kárpátaljai Református Egyházkerület tanügyi bizottsága szervezésében meg-

tartották a keresztény pedagógusok kon-ferenciáját Beregszászban.

❖ A beregszászi járási Bótrágy község önkormányzata a település díszpolgárává avatta **Szentpéteri Bertalant**, a Magyar Köztársaság gazdasági attaséját.

❖ Az 1944–46-os kárpátaljai magyar- és németellenes megtorlások áldozatainak erkölcsi és anyagi kárpótlása ügyében tartott fórumot **Gajdos István** parlamenti képviselő, az UMDSZ elnöke, aki hangsúlyozta: az általa készített törvénytervezetnek az erkölcsi rehabilitáció mellett fontos eleme a pénzbeli kárpótlás is.

❖ A budapesti székhelyű Kárpátaljai Szövetség honismereti táborát szervezett Budapesten beregvidéki diákok részvételével.

❖ A Szolyvai Emlékparkban hagyományosan megemlékeztek az 1944-es deportálások áldozatairól. A résztvevőket köszöntő **Tóth Mihály**, az emlékparkbizottság elnöke felolvasta Ukrajna magyarországi nagykövete, **Jurij Muska** levelét. A deportálások áldozatairól vidékünk számos más településén is megemlékeztek: Szürtében, Mezőváriban, Salánkon stb. A szürtei református templomban **Kótyuk Zsolt** lelkész emlékezett a tragikus időszakra. Beszédet mondott **Kovács Miklós**, a KMKSZ elnöke, aki hangsúlyozta: nekünk, az utódoknak is áldozatot kell hoznunk a magyar közösség jelenéért és jövőjéért. Az **Ádám Ida** pedagógus által szervezett salánki megemlékezésen **Kész Barnabás** történész idézte fel az elhurcolások időszakát. Mezőváriban **Berki Károly**, a KMKSZ helyi alapszervezetének elnöke a magyarságot ért

legsúlyosabb csapások közé sorolta az 1944-es megtorlásokat.

❖ **Viktor Juscsenko**, Ukrajna államfője kezdeményezésére, miszerint november 26-át nyilvánítsák a sztálini politikai megtorlások áldozatainak országos gyásznapjává, az UMDSZ kopjafát állított Beregszászban és Ungváron. A kopjafákat a csetfalvai **Gergely István** fafaragó művész készítette.

❖ Megszűnt a *Véletlen Balett* című irodalmi folyóirat. Az utolsó szám megjelenése alkalmából a szerkesztők és a szerzők részvételével búcsúestet tartottak a budapesti Lítea könyvesboltban, a folyóirat 7 évvel ezelőtti bemutatkozásának színhelyén.

❖ A Magyar Köztársaság Gazdasági és Közlekedési Minisztériumának támogatásával, az UMDSZ és a Kárpátaljai Vállalkozásfejlesztési Központ szervezésében vidékünkön újabb tanfolyam indult a falusi turizmus fejlesztése céljából.

❖ A KMKSZ szervezésében megtartották a kárpátaljai magyar betlehemesek találkozóját.

❖ Megalakulásának 10. évfordulóját ünnepelte a Kárpátaljai Magyar Egészségügyi Dolgozók Társasága.

❖ A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán zajló *Kölcese Esték* program keretében *Kárpátalja demográfiai mutatóinak változásai az utóbbi évtizedek tükrében* címmel tartott előadást **Molnár D. István** főiskolai tanár.

❖ Megyénk székhelyén *Ung-vidéki Háló Találkozót* tartottak a Szent Gellért Kollégiumban.

❖ Beregszászban, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola nagytermében megtartották a KMPSZ beszámoló közgyűlését, amelynek fő témái közt szerepelt az oktatás feltételeinek javítása és a politika kizárása az oktatási rendszerből.

❖ A KMKSZ és a Kárpátaljai Magyar Képző- és Iparművészek Társasága szervezésében iparművészeti kiállítás nyílt Ungváron, a Kárpátaljai Néprajzi Múzeumban.

❖ **Bernád Iлона** marosvásárhelyi néprajzos, a magyar népi gyógyászat kutatója kárpátaljai gyűjtőkörútja során előadást tartott a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán.

❖ Az ungvári református templomban megtartották a IV. Kárpátaljai Református Találkozót.

❖ Születésének 100. évfordulóján **Rejtő Jenő** íróra emlékeztek a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola diákjai.

❖ **Habda László**, Ukrajna Kiváló Művésze születésének 80. évfordulója tiszteletére a Boksay József Szépművészeti Múzeumban tárlat nyílt a jubiláló művész munkáiból.

❖ Az ungvári járási Palágykomoróc magyar iskolájában lezajlott a Kazinczy Szépkiejtési Verseny. Mint ismeretes, a Magyarországon több mint 50 évvel ezelőtt kezdeményezett vetélkedőbe 15 évvel ezelőtt a KMPSZ közreműködésével vidékünk magyar iskolái is bekapcsolódtak.

❖ Beregszászban átadták rendeltetésének a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola informatikai központját, amely Puskás Tivadar nevét viseli.

December

❖ Az Ungvári Hungarológiai Központban emlékülést tartottak a hatvan éve elhunyt **Szabó Dezső** író tiszteletére, amelyen **Lizanec Péter** professzor, az intézet igazgatója megnyitó beszéde után **Pomogáts Béla** irodalomtörténész, az Anyanyelvi Konferencia elnöke előadásában többek közt kihangsúlyozta: **Szabó Dezső** írói pályáját és szellemi tájékozódását meghatározta az a három esztendő, amit Ungváron töltött. Az emlékülés után az író egykori lakóházán emléktáblát avattak **Szabó László**, a HTMH fősztályvezetője és **Sziklavári Vilmos**, a Magyar Köztársaság ungvári főkonzulja jelenlétében. A rendezvények társszervezője a MÉKK volt, amelynek elnöke, **Dupka György** bejelentette: a Szabó Dezső Társaságnak köszönhetően összeállították az író Ungváron eltöltött éveinek kronológiáját.

❖ Ungváron **Pap Aladár** szervezésében hetedszer rendezték meg a cigányzenészek nemzetközi jazz-fesztiválját.

❖ Técsőn, a görög katolikus templomban nyolcadik alkalommal rendezték meg a II. Rákóczi Ferenc Szavalóversenyt, amely ezúttal a József Attila-centenárium jegyében zajlott le.

❖ A Kárpátaljai Vállalkozásfejlesztési Központ, az Új Kézfogás Alapítvány és a helyi polgármesteri hivatal szervezésében a beregszászi járási Csetfalván meg-

tartották a kárpátaljai magyar népművészek és kézművesek alkotásainak első bemutatóját.

❖ A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága (Anyanyelvi Konferencia) megtartotta évi választmányi ülését, amelyen vidékünk képviselőiben részt vett **Dupka György** elnökségi és **Kovács Katalin** választmányi tag.

❖ A szovjethatalom által elkövetett politikai megtorlások kárpátaljai magyar áldozataira emlékezett a KMKSZ Ungváron, a Kálvária-dombon álló emlékjelnél.

❖ Sikeresen lezajlott a IX. Kárpátaljai Magyar Dalverseny.

❖ *Fiatal kárpátaljai magyarok természettudományi konferenciája* címmel tudományos fórumot tartottak a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán.

❖ A Budapesti Bárka Színházban rendezett COMET Nemzetközi Fesztiválon a Beregszászi Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház bemutatta **Csehov Három nővér** című darabját.

❖ *A magyar – kárpátaljai ukrán (ruszin) nyelvi kapcsolatok kutatástörténete és lexikális nyelvi interferencia eredményei a nyomtatott művek tükrében* címmel tartott előadást a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán **Bárányné Komáromi Erzsébet** főiskolai tanár.

❖ A Beregszászi Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház Munkácson bemutatta **Háy János** *A Pityu bácsi fia*, Beregszászban **Csehov Három nővér** című darabját.

❖ Beregszászban gyermekszínházszó- és versmondó találkozót rendeztek *Melpomené ifjú tehetségei* címmel. Ugyanitt megtartották a magyar amatőr bábosok találkozóját.

❖ A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola dísztermében a KMPSZ szervezésében 12. alkalommal tartották meg az *Irka* című gyermekklap előkéracsonyi matinéját.

Január

❖ A Beregvidéki Magyar Kulturális Szövetség és a Rákóczi Szövetség beregszászi városi szervezete emlékünnepeket rendezett **Petőfi Sándor** beregszászi szobránál a költő születésének évfordulóján.

❖ *Dialógusok–2006* címmel nyolcadik alkalommal rendeztek tanácskozást Sátoraljaújhelyen. A rendezvényen vidékünket az UMDSZ és a KMKSZ tisztviselői képviselték.

❖ *A hucul táj festői* címmel kiállítás nyílt a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Esztergomi termében **Darabán János** rahói magyar képzőművész és tanítványa, **Marina Bilák** munkáiból.

❖ A hagyományokhoz híven idén is színházi előadással méltatta a Magyar Kultúra Napját a KMKSZ. A Beregszászi Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház ezúttal a *Sólyompecsenye* című darabot adta elő Ungváron, a Megyei Zenei-Drámai Színházban. Az esemény vendégei voltak a Magyar Művészeti Akadémia Ungvárra látogató tagjai, akik az akadémia

kárpátaljai tagjainak részvételével nyilvános klubnapot is tartottak.

❖ A MÉKK, az UMDSZ és az Anyanyelvi Konferencia több települést érintő közös programot szervezett a Magyar Kultúra Napja alkalmából. Ennek során Ungváron, Munkácson, Beregszászban, Visken és Técsőn tartottak a magyar kultúra ápolását szolgáló rendezvényeket, amelyeken többek közt részt vett és beszédet mondott **Komlós Attila**, a HTMH elnöke.

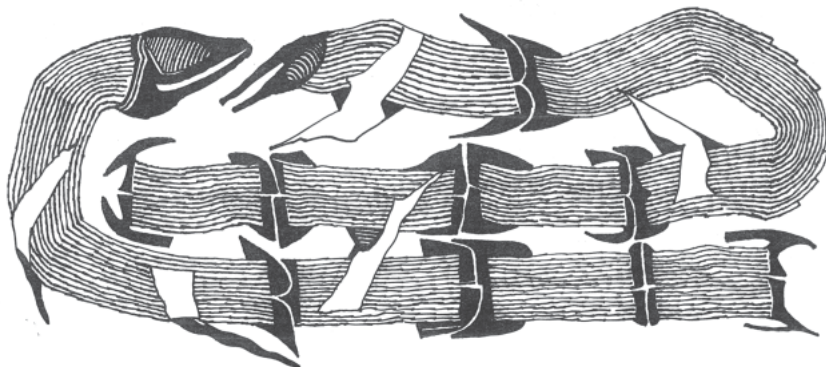
❖ *Magyarságstratégia* címmel, a Gordiusz Kárpátaljai Magyar Ifjúsági Szövetség kezdeményezésére és valamennyi jelentős kárpátaljai ifjúsági

szervezet részvételével konferenciát rendeztek az ungvári Barátság Szállóban.

❖ A megyei filharmónia nagytermében emlékestet tartottak a tíz éve elhunyt **Márton István** zeneszerző tiszteletére. A hangversenyt megelőzően **Natália Picur** zene-történész ismertette a jeles zeneszerző, Ukrajna Érdemes Művésze életútját és munkásságát.

❖ A Magyar Köztársaság Informatikai és Hírközlési Minisztériuma által elindított *Szülőföldön az információs társadalomért* elnevezésű program keretében, a KMKSZ közreműködésével teleházat avattak a beregszászi járási Badalóban és Kígyóson.

D. GY.

Megjelent:

Kárpátalja. Társadalomtudományi tanulmányok. Szerk.: Beregszászi Anikó és Papp Richárd. *MTA Nemzeti-Etnikai Kisebbségkutató Intézet–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Budapest–Beregszász, 2005.*

Botlik József: **Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján. II. A Magyarországhoz történt visszatérés után 1939–1945.** *A Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszéke kiadása, Dimensiones Culturales et Urbanales Regni Hungariae sorozat, 9. köt. Nyíregyháza, 2005, 445 old.*

Botlik József: **Czechoslovakia's ethnic policy in Subcarpathia. (Podkarpatskaja Rus or Ruthenia) 1919–1938/1939.** [Csehszlovákia nemzetiségi politikája Kárpátalján. (Podkarpatszka Rusz vagy Rutenia) 1919–1938/1939.] *Translated and edited by P. Csermely. Corvinus Publishing kiadása, Corvinus Libray sorozat, Hamilton (Ontario) L9C 2G3, Canada, 2005, CD-ROM (angol nyelven, 530712 karakter, 142 old.). További lelőhely: Internet <http://hungarianhistory.com/lib./szlovak/Botlik.doc>.*

P. Lator Ilona: **„Kimegy a lelke, marad a test”.** Monográfia. *Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2005.*

Аттила Йожеф/Attila: **Знав я.../Tudtam én.** Kétnyelvű verskötet Petrovtsij Ivan válogatásában. *Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2005.*

Előkészületben:

Bartha Gusztáv: **Talált történetek.** Novellák, színművek. *Intermix Kiadó.*

Ivaskovics József: **Indián ének.** Megzenésített versek. *Intermix Kiadó.*

Lengyel János: **A valóság szaga.** Szatirikus kisprózák és versek. *Intermix Kiadó.*

Mester Magdolna: **Zéró állapot.** Versprózák. *Intermix Kiadó.*

Vannak ringó bölcsők. Kárpátaljai magyar népballadák. Második, bővített kiadás. Gyűjtötte és összeállította Vári Fábián László. *Intermix Kiadó.*

SZERZŐINK

Bakos Kiss Károly (1977) Beregújfalu

Bartha Gusztáv (1963) Nagybereg

Barzsó Tibor (1931) Ungvár

Becske József Lajos (1965) Visk

S. Benedek András (1947) Budapest

Bertha Zoltán (1955) Debrecen

Botlik József (1949) Budapest

Czébely Lajos (1951) Visk

Dupka György (1952) Ungvár

Ferenczi Tihamér (1941) Badaló

Hevesi Kovács János (1989) Apc

Horváth Sándor (1957) Ungvár

Kocsis Csaba (1959) Berettyóújfalu

Kovács András (1981) Beregsom

Kudla György (1973) Ungvár

Lengyel János (1973) Beregszász

Márku Anita (1981) Mezővári

Mester Magdolna (1973) Budapest

Nagy Zoltán Mihály (1949) Csonkapapi

Penckőfer János (1959) Beregszász

Pomogáts Béla (1934) Budapest

Szenti Ernő (1939) Kisújszállás

Szilágyi Sándor (1986) Csetfalva

Tóth Ferenc (1981) Gut

Vári Fábián László (1951) Mezővári

APÁMMAL UTAZUNK...

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ verse

KOC SIS CSABA zenéje

F B

Refrén: A - pá m - mal u - ta - zunk a vo - na - ton

Dm F

Der - medt. su - gá - ros. é - ji nyu - ga - lom

Gm G C

1. A szuny - nya - dó esend o - ly an lom - ba. mély De
2. Fá - zik az er - dó, csont - ke - mény a föld. A
3. Itt - ott egy osz - lop. éj - ső - tét pa - lánk. Benn
4. Így folt az éj - ben, szür - kü - lő. fe - hér. Egy
5. Va - la - mi zaj, va - la - mi halk sí - rás. Egy
6. Fe - ke - te, nagy í - jesz - tö szél - ma - lom. Kék

B Dm F

éb - re - dez. hal - lu - ci - nál az éj.
der - me - dó ég al - ja sár - ga - zöld.
a kuny - hó - ban ké - ső lám - pa - láng.
esil - lag. Így hó - ban re - kedt sze - kér.
esil - lag ár - nya? Vagy va - la - mi más?
hold ei - ká - zik a fe - hér ha - von.

JUHÁSZ GYULA

TESTAMENTOM

*Szeretnék néha visszajönni még,
Ha innen majd a föld alá megyek,
Feledni nem könnyű a föld ízét,
A csillagot fönn és a felleget.*

*Feledni oly nehéz, hogy volt hazánk,
Könnycs vizét és a Tisza vizét,
Költők dalát és esték bánatát:
Szeretnék néha visszajönni még.*

*Ó, én senkit se háborítanék,
Szelíd kísértet volnék én nagyon,
Csak megnézném, hogy kék-e még az ég,
És van-e még magyar dal Váradon?*

*Csak meghallgatnám, sír-e a szegény,
Világ árváját sorsa veri még?
Van-e még könny a nefelejcs szemén?
Szeretnék néha visszajönni még!*

*És nézni fájón, Léván, Szigeten,
Szokolcán és Makón a hold alatt,
Vén hárs alatt az ifjú szerelem
Még mindig boldog-e és balgatag?*

*És nézni: édesanya alszik-e,
S álmában megcsókolni a szivét,
S érezni, most is rám gondol szive:
Szeretnék néha visszajönni még!*

EGYÜTT

